

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

19

BAHAR 2005

• Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD), hakemli bir dergi olup, yılda iki defa (Bahar/Güz) yayınlanır.

• Dergide telif, tercüme, makale, araştırma notu, tebliğ ve konferans metinleri, kongre, sempozyum, panel vb. tanıtımları, kitap, tez değerlendirmeleri, literatür incelemeleri, sadeleştirmeler, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş ilim adamlarıyla ilgili tanıtımlar vb. yazılar yayımlanır.

• SÜİFD, tüm araştırmacılara açıktır. Bilimsel ölçütlere ve yayın ilkelerine uygun her çalışma dergide yayımlanabilir.

• Yayımlanacak yazılar 12 punto Times 1,5 satır aralığı standardında (resim, şekil, harita vb. ekler dahil) 30 sayfayı geçmemelidir. Bir yazanın aynı sayıda toplam sayfa sayısı 30'u geçmeyecek şekilde en fazla 2 makalesi yayımlanabilir. Hakemli çalışmalann dışındakiler (tanıtımlar, bilimsel röportajlar, biyografiler vb.) buna dahil değildir.

• Makalelerin 100–150 kelime arası özeti ve bu özeti iki dilde (Arapça ve bir Batı dilinde) çevirisi; yabancı dilde yazılan makalelerin ise Türkçe ile Arapça çevirisi verilir. Arapça bir makalenin Türkçe ve herhangi bir Batı dilinde özeti verilmelidir. Makale başlığının ise İngilizce çevirisi yapılır.

• Yazılar (tercümeler orijinal metinleriyle birlikte) üç nüsha halinde editöre teslim edilir. Bunlardan ikisinde yazarın tanıtıcı isim ve akademik unvan yer almaz.

• Makaleler en az iki hakemin incelemesinden geçtikten sonra yayımlanır.

• Yazıların bilimsel, hukukî ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.

• Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.

• Her sayının hakemleri o sayıda belirtilir.

Editör

Prof. Dr. Mehmet Bayyigit

Yayın Yürütme Kurulu

Prof. Dr. A.Turan Yüksel

Prof. Dr. Ahmet Yaman

Doç. Dr. M. Bahaüddin Varol

Yrd. Doç. Dr. Seyit Bahçıvan

Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Çaycı

Arş. Gör. Dr. Huriye Martı

Arş. Gör. Dr. Muhiddin Okumuşlar

Arş. Gör. Fikret Karapınar

Arş. Gör. Lütfi Cengiz

Arş. Gör. Mehmet Harmancı

Arş. Gör. Doğan Kaplan

Danışmanlar Kurulu

Prof. Dr. Ünver Günay (Erciyes Üniversitesi),

Prof. Dr. Mustafa Fayda (Marmara Üniversitesi),

Prof. Dr. Bilal Kuşpınar (Mc. Gill University),

Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi),

Dr. İbrahim Kalın (Colloge of The Holy Cross, İSAM),

Prof. Dr. Ahmet Önkal, Prof. Dr. Hüsamettin Erdem,

Prof. Dr. Bilal Saklan Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu,

Prof. Dr. Mehmet Aydın, Prof. Dr. M. Ali Kapan

Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı, Prof. Dr. İsmet Ersöz,

Prof. Dr. Süleyman Toprak Prof. Dr. Zekeriya Güler,

Prof. Dr. İ.Hakkı Sezer, Prof. Dr. Mehmet Bayyigit

Doç. Dr. Şahin Filiz, Doç. Dr. Fevzi Günüş,

Doç. Dr. Dilaver Güreer Doç. Dr. A.Saim Antan,

Doç. Dr. Naim Şahin, Doç. Dr. Ahmet Yılmaz,

Doç. Dr. Bayram Dalkılıç,

Yrd. Doç. Dr. Seyit Bahçıvan,

Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

İletişim Adresi

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

42090 Meram/KONYA

Tel-Fax: 0332.323 82 50-51 / 323 82 54

e-posta: ilahiyatdergisi@selcuk.edu.tr

ISSN: 1300 – 5057

baskı: sebat ofset matbaacılık Konya-0332 342 01 53

GİRİŞ

Arapça'da bir yere gitmek manasına gelen "hac" kelimesi,¹ fikhî bir terim olarak da imkânı olan her Müslüman'ın belirlenmiş zaman içinde Kâbe, Arafât, Müzdelife ve Minâ'yı ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibâdeti ifade eder.² Hac kelimesi Osmanlı hac menzîl-

nâmelerinde ise şu şekilde tarif edilmektedir: "*Lügatda kasd ma'nâsındır. Istilâhda zamân-ı mahsûsda mekân-ı mahsûsü fî'l-i mahsûs ile ziyâret etmektir. Zamân-ı mahsûs Zî'l-hicce'nin dokuzuncu gününden on üçüncü gününe değin dört gündür, mekân-ı mahsûs Ka'betullah ve beyne's-Safâ ve'l-Merve ve Minâ ve Müzdelife ve Cebel-i Arafât'dır.*"³

İslâmî kaynaklara göre haccın Hz. Âdem dönemine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Ancak insanları hac yapmak üzere Mekke'ye ilk davet eden ve Kâbe'nin her yıl ziyâret edilmesini sağlayan peygamber Hz. İbrahim'dir.⁴ İslâm öncesi Arap toplumunda her yıl Zilkâde ayında, biri Ukâz'da, biri Mecenne'de, bir diğeri de Zilhicce'nin ilk günlerinde Zü'l-Mecâz'da olmak üzere üç panayır kurulur ve bu panayırlardan sonra doğruca Arafât'a gidilirdi.⁵ Haccın, muhtemelen Hz. İbrahim'den beri yerine getirilen bir ibâdet olması dolayısıyla, Müslümanlara ne zaman farz kılındığı konusunda İslâm âlimleri arasında bir görüş birliği oluşmamıştır. Bununla birlikte bazı kaynaklarda haccın, en geç hicretin 10. yılında başladığı ifade edilmektedir.⁶

İslâm dininde haccın, maddî gücü yeten ve belli şartlara hâiz olan tüm Müslümanlara farz kılınması ile birlikte, bu ibâdetin yerine getirilebilmesi için bölgeyi elinde tutan bütün İslâm devletleri tarafından değişik organizasyonlar yapılmıştır. Hacca giden kimselerin faydalanmaları için belli yol güzergâhları ve bu yollar üzerinde haclıların konaklayıp, faydalanabilecekleri menziller oluşturulmuş-

XVII. VE XVIII. YÜZYILLARDA
OSMANLI HAC MENZİLLERİ

İzzet SAK

Yrd. Doç. Dr., S.Ü.F.E.F.

Tarih Öğretim Üyesi

Cemal ÇETİN

Arş. Gör. Dr., S.Ü.F.E.F.

Tarih Araştırma Görevlisi

¹ M. Fuad Köprülü, "Hacc", *İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, Eskişehir 1997, s. 15-16.

² Ömer Faruk Harman, "Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 382.

³ Mehmed Edib bin Muhammed Derviş, *Nehcetü'l-Menâzil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 408, Matbaa-i Amire 1257, s. 1-256. (Kısaltması: Halet Efendi 408), s. 18.

⁴ Abdülkerim Özeydin, "Hac-İslâm'da Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 386-387.

⁵ Köprülü, "Hacc", s. 15-16.

⁶ Özeydin, "İslâm'da Hac", s. 388-389.

tur. Bu yol güzergâhları ve menziller, bölgeye hâkim olan siyasî otoriteler tarafından, zamanın şartlarına göre bazı değişiklikler yapılmak suretiyle kullanılmışlardır.⁷

Bu çalışmada, Orta Çağ ve Yeni Çağ boyunca, İslâm devletlerindeki hac organizasyonları ve yollar hakkında bilgi vermekten ziyade, Osmanlı dönemi ve bilhassa XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, İstanbul-Şam-Mekke güzergâhında, devlet tarafından organize edilen ve hac kâfileleri ile surre alaylarının kullandıkları yol güzergâhları ve bu yollarda bulunan menziller, "Menâzilü'l-Hac" denilen hac seyahat-nâmeleri kaynak alınarak, incelenecektir. Ancak, asıl konuya geçmeden önce Osmanlı Devleti'nde hac yolculuğu için kullanılan güzergâhlar ve bu güzergâhları anlatan kaynaklar hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

I- OSMANLI DEVLETİ'NDE HAC YOLU GÜZERGÂHLARI

Osmanlı Devleti'nde hac farızasını yerine getirmek isteyen hacı adayları, yolculukları esnasında genellikle, karayolu ve denizyolu olmak üzere iki yol kullanırlardı. Bunlardan karayolu daha fazla kullanılmış olup,⁸ Arabistan'dan gelecek hacılar sahildeki yolları veya Arabistan içerisindeki kervan yollarını takip ederler; İran'dan gelecek hacılar Doğu Arabistan çöl yolu veya deniz yoluyla Cidde'ye; Afrika'dan gelenler karayolu ile Tûr-i Sînâ üzerinden Arabistan iç yollarını kullanarak yahut denizden Cidde'ye ulaşır ve buradan da Mekke'ye geçerlerdi.

Rumeli ve Anadolu'dan gelecek hacı adayları devlet tarafından organize edilen iki büyük kervana dahil olarak yolculuk yaparlardı. Bunların büyük bir kısmı İstanbul-Şam-Mekke hac yolunu kullanırken, bir kısmı da İstanbul-Kahire-Mekke yolunu tercih ederlerdi. İstanbul-Kahire-Mekke hattında denizyolu önem kazanırken, İstanbul-Şam-Mekke karayolu uzun olmakla birlikte, elverişli bir güzergâhtı.⁹ Bu güzergâh XVIII. yüzyıla kadar İstanbul-Eskişehir-Konya-Adana-Antakya-Haleb-Hama ve Şam üzerinden geçerek Medîne ve Mekke'ye ulaşırken, daha sonraki dönemlerde Haleb'e uğramadan Antakya'dan doğrudan Hama'ya, oradan da Şam'a geçilmeye başlanmıştır.¹⁰ Aynı şekilde Kafkasya, İran, Orta Asya ve Kıbrıs'tan Mekke'ye ulaşmak isteyen hacı adaylarının takip ettikleri güzergâh da Şam-Mekke yolu idi.¹¹

⁷ Bilgi için bkz. Abdulkerim Özeydin, "Hac-Tarihçe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 399-400; Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar (1517-1638)*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul 1995, s. 13-33.

⁸ Karayoluyla hacca gitmek isteyenler 1-Şam'dan-Mekke'ye, 2-Mısır'dan-Mekke'ye, 3-Aden'den Mekke'ye, 4-Amman'dan Mekke'ye, 5-Lahsa yolu, 6-Basra yolu, 7-Bağdad'tan-Mekke'ye olmak üzere yedi değişik yolu kullanırlardı. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Ankara 1972, s. 57, not.1.

⁹ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, s. 57; Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Habereşme (Menziller)*, Ankara 2002, s. 66; Abdülkadir Özeydin, "Hac-Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.XIV, İstanbul 1996, s. 400.

¹⁰ Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI.-XVII. Yüzyıllar)*, İstanbul 2002, s. 52. İstanbul-Şam-Mekke güzergâhı üzerinde bulunan menziller hakkında geniş bilgi "Osmanlı Hac Menzilleri" başlığı altında verilecektir.

¹¹ Güler, s. 51.

Kahirè-Mekke yolunu genellikle Mısır ve Kuzey Afrika Müslümanları tarafından kullanılmakla beraber,¹² İstanbul'dan deniz yolu ile giden hacı adayları da bu yolu kullanırlardı. İstanbul'dan deniz yolu ile hareket eden hacı adayları Sakız, İstanköy ve Rodos adaları üzerinden İskenderiye limanına çıkarlar,¹³ buradan da karayoluyla Kahire'ye geçerek, Mekke'ye gidecek olan büyük hac kervanına dâhil olup, yola devam ederlerdi. Kahire-Mekke arası 30 menzil ve 438,5 saat idi.¹⁴

Bunların dışında Yemen'den başlayan bir başka resmî hac yolu daha olmakla birlikte, bu yol hakkında gerek literatürde gerekse belgelerde bilgi mevcut değildir. Basra'dan Hicaz'a doğru Arabistan yarımadasını doğudan batıya aşan kervan yolu ise pek işlek durumda değildi.¹⁵

II- HACILARIN GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASI

Yavuz Sultan Selim 1516 yılında Mercidâbık Savaşı ile Suriye ve Filistin'i, 1517'de ise Ridâniye Savaşı ile Mısır'ı alıp, Memlûklulara son verdikten sonra, bu devletin nüfuzu altında bulunan Mekke ve Medîne havalisi de Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır.¹⁶ Mercidâbık ve Ridâniye savaşlarından sonra, hac merkezi olan Mekke ve Medîne ile, bu iki beldeye ulaşan yollar da büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil olmuştur. Netice olarak Osmanlı padişahları İslâm âleminin halifesi oldukları gibi, Müslümanlar açısından son derece önemli olan hac ibâdetinin huzur ve güven içinde yerine getirilmesinin sorumluluğunu da üstlenmiş oldular.¹⁷

Osmanlı Devleti'nde padişahların halk tarafından benimsenmesi, bir miktar da olsa, Müslümanların halifesi sıfatıyla hac organizasyonunun güvenli bir şekilde gerçekleştirmesine bağlıydı.¹⁸ Bu amaca yönelik olarak, Kahire ve Şam'dan başlayan yollar üzerinde kervanları koruyan güvenlik sistemini iyileştirmek ve gerekli yerlerde su tedârîki için alt yapıyı oluşturmak hususunda Osmanlı yönetimleri sürekli bir gayret içinde olmuşlardır. Kahire ve Şam yöneticilerinin marife-

¹² Güler, s. 51.

¹³ 1557 yılında Mekke şerifi tarafından görevli olarak İstanbul'a gönderilen Mekki, İstanbul'a gelirken karayolunu, geri dönüşünde ise deniz yolunu kullanmış ve İstanbul'dan İskenderiye'ye 19 günde varmıştır. Ekrem Kâmil, "Gazzi-Mekki Seyahatnâmesi", *Tarih Semineri Dergisi*, S. 1/2 İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları: III, İstanbul 1937, s. 89. Yine 1585-1588 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde esir olarak bulunan Brettenli Michael Heberer, İskenderiye-İstanbul arasındaki 300 Alman mili olduğunu, normalde 10 günde alınabildiğini, fakat kendilerinin kötü hava şartları sebebiyle, bu yolu ancak kırk günde aldıklarını anlatır. *Osmanlıda Bir Köle Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*, (Eski Almanca'dan Çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 185.

¹⁴ Mustafa el-Bosnavî, *Kitâb-ı Delîlül-Mendhil ve Mürşidül-Merdhil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi 1024, s. 2a-11b. Karşılaştırma için bkz. Mehmed Zıllıoğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. IX-X, (Üçdal Neşriyat), İstanbul 1984, s. 308.

¹⁵ Özyayın, "Osmanlılar Dönemi", s. 400.

¹⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara 1975, s. 292; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, s. 4.

¹⁷ Özyayın, "Osmanlılar Dönemi", s. 400.

¹⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Çev. Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay), İstanbul 2003, s. 278.

tiyle gerçekleştirilen örgütlenme hac kervanlarının güvenliğini büyük ölçüde sağlamıştır.¹⁹

Osmanlı Devleti'nde değişik güzergâhları takip ederek Mekke'ye ulaşan hacı adaylarının güvenliği, geçtikleri bölgelerin idarecilerinin sorumluluğu altında idi. Ayrıca devlet her yıl resmî olarak surre alayı gönderir²⁰ ve İstanbul-Şam-Mekke arasındaki güzergâhın emniyetini sağlamak için çeşitli tedbirler alırdı. Surre alayı ve hac kâfilesi daha İstanbul'dan hareket etmeden önce,²¹ yol üzerinde bulunan taşra yöneticilerine fermânlar gönderilerek, gerekli hazırlıkların yapılması ve surre alayı ile hac kâfilesinin, hem konakladıkları menzillerde hem de yolculukları esnasında zarar görmeden, Mekke ve Medîne'ye ulaştırılmaları istenirdi.²² Bu yöneticiler arasında vezirler, beylerbeyleri, sancakbeyleri, kadılar, mütesellimler, kethüdâ yerleri ve yeniçeri serdârları yanında a'yân-ı vilâyet de bulunmaktaydı.²³

Surre alayı ile birlikte İstanbul'dan hareket eden hac kâfilesini Kocaeli Mutasarrıfı Hersek Menzili'nde karşılar²⁴ ve koruması altında Akşehir'e kadar güvenli bir biçimde ulaşmasını sağlardı.²⁵ Bir senet karşılığı hacıları burada teslim alan Akşehir Sancakbeyi aldığı kâfileyi, Konya'ya; Konya Beylerbeyi Adana Beylerbeyine;²⁶ Adana Beylerbeyi de kethüdâsı vasıtasıyla, buradan alıp, yollarda ve menzillerde muhâfazasına ihtimâm ederek Hama'ya götürürdü. Hama Sancakbeyi ise

¹⁹ Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul 1995, s. 21.

²⁰ Surre hakkında bilgi için bkz. Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayan*, Ankara 1991.

²¹ Hac kâfilesi İstanbul'dan Receb ayının ortalarında hareket etmekteydi. A. Latif Armağan, "XVIII. Yüzyılda Hâc Yolu Güzergâhı ve Menziller (=Menâzilü'l-Hacc)", *Osmanlı Araştırmaları*, C. XX, İstanbul 2000, s. 83.

²² 21-29 Cemâziye'l-âhîr 1170 / 4-12 Mart 1660 tarihinde Edirne'den Şâm-ı Şerîfe kadar Anadolu'nun sağ kolu üzerindeki tüm yöneticilere gönderilen bir fermânda "...işbu sene-i mübdreke de surre emîni olan kıdvetül-emdâid ve'l-a'yân Hüseyin zîde mecduhu ile mu'tâd-ı kadîm üzere haremeyn-i şerîfeyn fukarâsına irsâl olunan surre her kangınızın taht-ı kazâsına varup vâsil olursa, bir mahfûz yerde kondurup ve gice ile bekledüp ve mahûf ve mutâhara olan mahallerde yanına yarar adamlar ve kulağuzlar koşup emîn ve sâlim birbirinize irsâl ve mahall-i mezbûra irsâl eylemeniz bâbında fermân-ı dîşâdım sâdir olmuşdur..." denilerek surre alayının güvenliğinin sağlanması yol üzerindeki yöneticilerinden istenmiştir. İzzet Sak, *10 Numaralı Konya Şer'iye Sicili*, Konya 2003, s. 452. Hacılann güvenliği ile ilgili muhtelif tarihlerde gönderilen hükümler için ayrıca bkz. KŞS 24 / 283-2 (20 Rebî'ül-evvel 1089 / 12 Mayıs 1678); KŞS 62 / 107-2 (1-10 Receb 1189 / 28 Ağustos-6 Eylül 1775).

²³ Meselâ 1-10 Receb 1162 / 17-26 Haziran 1749 tarihinde, Üsküdar'dan Şâm'a varınca yol üzerinde ve yemin ve yesânnda bulunan vüzerâ-yı izâm, beylerbeyleri, sancakbeyleri, kadılar, mütesellimler, kethüdâ yerleri, yeniçeri serdârları, hâs ve evkâf zâbitleri ve a'yân-ı vilâyete gönderilen bir fermânda Haremeyn-i Şerîfeyn ahâlisine gönderilen surre-i hümayûnla hüccâcın yollarda ve menzillerde muhafazalarına dikkat edilmesi, mahall-i maksûda eriştilmeleri için her kimin kazasından geçerse birbirilerine emîn ve sâlim bir şekilde ulaştırılması, tehlikeli olan yerlerde yanlarına güvenilir adamlar koşulması emredilerek, hem surre alayının hem de hacı adaylarının güvenliğinin sağlanması istenmektedir. KŞS 57 / 149-1.

²⁴ Hacılann Kocaeli Mutasarrıfı tarafından Hersek'den alınarak Akşehir'e kadar götürülmeleri esnasında kendilerinin ve emri altında bulunan muhafızlarının yem ve yiyeceklerinin nasıl karşılanacağı hususunda, livâ-i mezbûr dahilinde olan kazaların kadılarına da hükümler yazılırdı. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Dâhiliye 2707* (Bundan sonra C.DA. olarak anılacaktır). (17 Rebî'ül-âhîr 1208 / 22 Kasım 1793).

²⁵ Halet Efendi 408, s. 26.

²⁶ KŞS 49 / 267-2 (Evâsıt-ı Receb 1136 / 5-14 Nisan 1724).

kendisine teslim edilen kâfileyi Şam'a götürmek üzere alarak, emniyetli bir şekilde Şam valisine teslim eder ve teslim ettiğine dair de elinden bir belge alır.²⁷ Şam valisi ve aynı zamanda mîr'ül-hac²⁸ olan vezir, Şam Kalesi'ndeki hazinesinde duran ve her sene kâfilenin hareketi esnasında merasim, tehlil ve tekbir ile yerinden çıkarılan Sancâğ-ı Şerifi de alarak tespit edilen tarihte -son devirlerde 15 Şevvâl'de- bütün hacı adayları ve surre takımıyla beraber hareket ederek ilk menzil olan Kubbetü'l-Hac menziline konardı. Kâfile, urbanın tecavüzüne uğramamak için, sıkı bir muhâfaza altında Mekke'ye doğru yürür, Müzeyrib, Balka, Ma'an, Zâtü'l-Hac ve Tebük yoluyla Medâyin-i Sâlih ve onun güneyindeki el-'Ulâ denilen mevkie kadar gelir ve orada bizzat Mekke Emîri veya gönderdiği vekili tarafından karşılanırdı. Buradan itibâren kâfile yine aynı muhâfaza altında bulunmakla beraber, artık Mekke Emîrinin himâyesine girmiş olurdu.²⁹

Bu türden sıkı önlemler sadece hacıların gidişlerinde değil aynı zamanda dönüşleri esnasında da alınmaktaydı. Meselâ 1125 / 1713 senesinde Sayda ve Beyrut valisi olan vezir İbrahim Paşa'ya gönderilen bir hükümde, Kudüs Sancağı mutasarrıfı el-Hâc Ali'nin hacıları karşılayacak olan birliğin başına başbuğ tayin edildiği, geçmiş senelerde bu göreve tayin edilenlerin zamanında hareket etmeyip, Zilhicce'nin sonunda veya Muharrem'in başında hacıların karşılanacağı yere ulaştıklarından bazı gecikmelerin olduğu, bu sebeple Zilhiccesinin sonuna kalınmayıp, ayın başlarında görev yerlerine ulaşmalarının sağlanması ve Ulâ Menzili'nden altı saat ileride Bir-i Ganem denilen yerde Şam hacılarının karşılanarak, Şam valisi ve mîr-i hac olan Nasûh Paşa'ya yardımcı olunması istenmektedir. Ayrıca İbrahim Paşa'ya bu iş için kendi kethüdâsını 500 nefer süvari ile birlikte göndermesi tembih edilmiştir.³⁰ Aynı görev için 1144 / 1732 senesinde de piyade ve süvariden oluşan 1.500 kişilik bir kuvvet görevlendirilmiş, bunların bahşîât, ulûfe, zahîre ve deve kiralarının Sayda ve Beyrut mukâta'alarının gelirlerinden verilmesi için bölge valisi Ahmed Paşa'ya bir emir gönderilmiştir³¹.

Osmanlı yol sistemi içerisinde Anadolu'nun Sağ Kolu olarak adlandırılan İstanbul-Şam-Mekke güzergâhına devlet ayrı bir önem vermektedir. Bu yol hem

²⁷ C.DA. 962. Evâsıt-ı Receb 1176 / 26 Ocak-4 Şubat 1763 tarihinde Hama mütesellimi ve Hama'dan Şam'a varınca yol üzerinde olan kadılar, nâ'ibler, yeniçeri serdârları, a'yân-ı vilâyet ve iş-erlerine gönderilen bir hükümde: Her sene gönderilen surre-i hümâyûnun bu sene dahî hazineden nakid olarak ihrâc ve Surre Emîni tayin olunan Hüseyin'e teslim olunup, yola çıktığı; surre-i hümâyûnun ve adı geçen emîn refâkatinde olan hacıların yollarda ve menzillerde, gece ve gündüzlerde muhâfazalarına dikkat olunarak, surre-i hümâyûn Adana'ya ulaşınca Adana Beylerbeyinin kethüdâsı Adana'dan alıp, yollarda ve menzillerde muhâfazasına ihtimâm ederek, Hama'ya; Hama Sancağı müteselliminin de Şâm-ı Şerife götürmek üzere, kendisine teslim edilen hacıların ve surre emînini, yeniçeriler ve tüfenkendâz iş-erlerini sevk ederek, emniyetli bir biçimde, Şam valisi ve Mîr-i Hac olan vezir Osman Paşa'ya sâlimen teslimi ve teslimâtta elinden belge alması; bu hizmet esnasında re'âyâ ve berâyâyâ zulm edilmemesi istenmektedir.

²⁸ Mîr'ül-Hac'lık vazifesi Şam valilerine 1708 yılından itibaren der-uhde olunmuştur. Bkz. Raymond, *Arap Kentleri*, s. 21. Ayrıca Kahire kervanını getiren Mısır Beylerbeyi'ne de "Emîr'ül-Hac" denilmektedir. Bkz. Atalar, *Surre-i Hümâyûn*, s. 143.

²⁹ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, s. 58.

³⁰ C.DA. 1742 (Evâsıt-ı Şevvâl 1125 / 31 Ekim-9 Kasım 1713).

³¹ C.DA. 7020 (25 Zilkade 1144 / 20 Mayıs 1732).

hacılar tarafından hem de devletin resmî olarak düzenlediği surre alayı tarafından kullanılmakta idi. Bu sebeple devlet açısından bu yolun ayrı bir önemi vardı. XVIII. yüzyılın başlarına kadar yolların güvenliğini sağlayan derbent teşkilâtının bozulması üzerine devlet, bazı önlemler alarak, Karaman Eyâleti'nden itibaren yol üzerinde bulunan boş ve harap vaziyetteki hanların tamir edilerek şenlendirilmesine başlamıştır. Bu cümleden olarak 1720 yılından itibaren, eşkıyaya karşı yolların emniyetini sağlamak amacıyla, büyük bir çalışma içine girilmiş ve hac yolu üzerinde Akşehir ile Gülek arasında bulunan, harap vaziyetteki derbentler tamir ettirilerek, çeşitli yapılarla donatılmıştır.³² Yine aynı dönemde merkezî yönetimler Şam-Mekke yolunun güvenliğini artırmak için kaleler inşâ ederek mevcut garnizonları takviye etmişlerdir.³³ Ancak bu kalelerin korunması hususunda bazen yerel yöneticilerin ileri görüşlü olmadıkları da görülmektedir. Meselâ 1177 / 1763-1764 yılında, Şam valisi Süleyman Paşa, yol güzergâhı üzerinde olmadığı için haclıların güvenliğine olumlu bir katkısının olamayacağını düşündüğü Gedik Kalesi'ndeki yeniçerileri başka garnizonlara dağıtmıştır. Kalede muhafız bulunmadığını gören eşkıya, boş kalan kaleyi zapt eder. Ancak bu kale haclıların zahîre ve su stoklarının korunması açısından büyük öneme sahiptir. Durum bir sonraki vali Çitacı Abdullah Paşa tarafından, askerî bir operasyon yapılarak, eşkıyanın kaleden uzaklaştırılması ile düzeltilmiştir.³⁴

Mevcut kalelerin herhangi bir şekilde kullanım dışı olması durumunda, bölge güvenliğinin hassaslığına binâen derhal tamir ettirilirdi. 1173 / 1760 yılında meydana gelen Şam depreminde, birçok binanın yanı sıra Şam Kalesi de yıkılmıştır. Bunun üzerine, söz konusu kalenin tamiratına bir an önce başlanılarak, ilkbahara kadar yetiştirilmesi hususunda, Şam valisi Mustafa Paşa ile Şam kadısına bir emr-i şerif gönderilmiştir.³⁵ Ayrıca 1177 / 1764 yılında, Şam valisi ve mîr'ül-hac olan vezir el-Hâc Osman Paşa'ya gönderilen bir hükümlerle de, haclıların yolu üzerinde bulunan Mafrak, Akabe, Pirinçovası ve Mahalleteyn³⁶ isimli dört menzilde birer kale yaptırılması istenmektedir. Bu kalelerin inşâsından sonra ise, Gedik Kalesi'nin Şam depremi esnasında yıkılması ve hac yolundan uzak olması sebebiyle

³² Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştilmesi*, Ankara 1991, s. 96-105. Daha sonraki dönemlerde de bu güzergâhtaki han ve kalelerin tamir ettirilmesi işi önemini korumuştur. Han, köprü ve kaldırımların tamirleri o bölge valilerinin ve kadıların merkeze sunmuş oldukları arzlar ışığında tamir ettirilirdi. Meselâ 1208 / 1794 senesinde Karaman Eyâleti valisi, Konya, Adana ve Tarsus kadılan göndermiş oldukları tahrîrâtlarında, yol üzerinde bulunan Çifte Han, Ulukışla Hanı, Çakıt Hanı ve Değirmence Hanları ile Konya'dan Adana'ya kadar olan yol güzergâhında bulunan kaldırımların bazı yerlerinin tamire muhtaç olduğu ve buraların tamir ettirilmesi gerektiği hususunu İstanbul'a bildirmişlerdir. *C.NF. 13* (29 Şaban 1208 / 1 Nisan 1794).

³³ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev. Ayşe Berktaş), İstanbul 2003, s. 151.

³⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Nâfia 104* (Bundan sonra *C.NF.* olarak anılacaktır), (10 Şevâl 1177 / 12 Nisan 1764).

³⁵ *CDA. 1181* (20 Cemâziye'l-ewvel 1173 / 9 Ocak 1760).

³⁶ Bu menzil, Menâzil-nâmelerde Nahleteyn veya Fahleteyn olarak geçmektedir. *Mihrişâh Sultan 150 m.*, s. 89b, *Âşir Efendi 241.*, s. 57a, *Halet Efendi 408.*, s. 82'de Nahleteyn; *Esat Efendi 2917.*, s. 17b ve *Bağdatlı Vehbi Efendi 1024.*, s. 15a'da Fahleteyn şeklinde verilmektedir.

le, bu kaleyi koruyan 100 yeniçerinin inşâ edilen yeni kalelere dağıtılması uygun bulunmuştur.³⁷

Yukarıda bahsedilen tüm önlemlere rağmen bazı dönemlerde seyahat etmekte olan hac ve surre kâfilelerine yollarda eşkıya tarafından baskınlar yapılarak, malları ve hayvanları gasp edilmekte idi. Meselâ 1671 yılında böyle bir olay padişahı seferden alıkoyacak kadar önemli görülmüştür.³⁸ Yine 1691 yılı hac mevsiminde, dönüş yolunda olan hacılar Eşmeler ile Yeni Kuyular menzilleri arasında Arap eşkıyasının saldırısına uğramışlardır. Bu mevkide olan arbede esnasında bedeviler hacıların birçok malını gasbettikleri gibi karşılık verenleri de öldürmüşlerdir. Ayrıca surre alayında bulunan 6 adet toptan ikisini de ele geçiren bedeviler, birçok hacının da mal ve eşyaları yağmalanıp, türlü zulümler ettikten sonra, bir çoğunu da rehin alıp geri çekilmişlerdir. Bu baskın esnasında 10.000 keselik emtianın eşkıya tarafından gasp edildiği rivâyet edilmektedir.³⁹

1701 yılında Ula Menzili'nde ise 50.000 kadar Arap eşkıyası tarafından gerçekleştirilen baskın, muhtemelen hacılara karşı yöneltilen saldırıların, en kanlısı olarak kaydedilmiştir. Burada 10 gün boyunca süren çarpışmalar sonunda, eşkıya saldırısına uğrayan 30.000 civarında hacıdan pek çoğunun şehit düştüğü, kiminin tutsak edildiği, çoğunun da açlıktan öldüğü, ancak 160 kadar hacının çocuk çocuklarını yitirmiş oldukları halde, âdetâ çırıl çıplak vaziyette Şam'a ulaşabildiği anlatılmaktadır.⁴⁰

1757 yılında da bedeviler hacdan dönen kervanı yağmalamışlar, 20.000 kadar hacı sıcak, susuzluk ve saldırılar neticesinde ölmüştür.⁴¹ 1171 / 1758 senesinde de Ka'ül-Basit Menzili'nde hacıların yağmalanmış olduğu bilgisi verilmektedir.⁴²

Çöl soygunlarının çoğu, kutsal kentlerin yakın çevresinde bile faaliyet göstermekten çekinmeyen bedeviler tarafından gerçekleştiriliyordu.⁴³ Osmanlı yönetimleri Şam-Hicaz yolu üzerinde hacıların ve surre alaylarının güvenliğini sağlamak için, bedevilere bazı imtiyazlar sağlanmaktaydı. Bu imtiyazların en önemlilerinden biri, Osmanlı yönetimleri tarafından vergiden muaf tutulmaları idi. Hatta ayrıcalıkları bunun da ötesine geçiyor, Haremeynü's-Şerîfeyn halkıyla paylaştıkları, kurumsallaşmış bir hak olarak, resmî yardım adı altında yiyecek, giysi ve para da alıyorlardı.⁴⁴ Meselâ hac kervanlarının güvenliğini sağlamak için, her sene Şam valileri

³⁷ CNF. 104 (10 Şevâl 1177 / 12 Nisan 1764).

³⁸ Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul 2004, s. 43-44.

³⁹ Atalar, *Surre-i Hümdâyûn*, s. 136-137.

⁴⁰ Atalar, *Surre-i Hümdâyûn*, s. 139.

⁴¹ Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 163.

⁴² *Halet Efendi 408*, s. 73.

⁴³ Faroqhi, *Osmanlı Dünyası*, s. 270.

⁴⁴ Faroqhi, *Osmanlı Dünyası*, s. 279. Hediye mahiyetinde verilen bu malların verilis nedeni kabilelerin sempatisini kazanmaktır. Yani bölgelerinden geçen hacıların hayatını garanti altına almak ve tehlikelerden korumak içindi. Rakan Bdour, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Ürdün ve*

marifetiyle dağıtılan surre çerçevesinde, 1177 / 1764 senesinde, Nahleteyn Kal'ası urbanına 500 guruş ve 9 hil'at; Pirinçovası Kal'ası urbanına 325 guruş ve dokuz hil'at; Akabe Kal'ası urbanına 346 guruş ve 4 hil'at; Mafrak Kal'ası için Şam şeyhine 200 guruş, ki toplam olarak 1.291 guruşluk surre dağıtıldığı ve hil'atlar giydirdiği bildirilmektedir.⁴⁵

III- HACILARIN ULAŞIM VASITALARI

Günümüzde olduğu gibi, Osmanlı döneminde de farklı ırk ve devletten binlerce Müslüman, farz olan hac ibâdetini ifa etmek için Mekke ve Medîne'ye giderler, ibâdetlerini ifa ettikten sonra da hacı pâyesine erişmiş olarak memleketlerine dönerlerdi. İçerik ve mânâ olarak o günden bugüne pek değişmeyen bu ibâdet, ulaşım şartları açısından değerlendirildiği zaman, günümüzden farklı bir zeminde ve çok zahmetli bir yolculuktan sonra gerçekleştirilebilmekteydi.

İstanbul'dan genellikle Receb ayınının 12. günü yola çıkan hac kafilesinde, Şam'a kadar at, katır veya merkep kullanarak yolculuk edenlerin yanında, yürüyerek giden hacı adaylarının da olduğu bilinmektedir. Ancak Şam'dan itibâren vasıta olarak ise genellikle deve kullanılmaktadır.⁴⁶ Devenin yanında esterden (katır) de bahsedilmektedir.⁴⁷ Ayrıca Şam ve Kahire'den itibâren hacı adayları çölde hayatta kalabilmek için küçük kâfilelerden ziyade, Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olan büyük kervanlar ile yolculuk yapmaktaydılar.⁴⁸

İstanbul-Şam yolunda hacıların at, katır veya merkep gibi binek ve nakliye hayvanları kullandıkları belirtilmekle birlikte,⁴⁹ bu hayvanların hacıların kendi mallarını mı yoksa kiralanan hayvanlar mı oldukları bilinmemektedir. Ancak menzîl-nâmelerdeki bazı ifadeler, bu hayvanların en azından bir bölümünün kiralık olduğunu imâ etmektedir. Zira menzîl-nâmelere göre hac kervanlarında hacıların ulaşımını sağlayan veya yüklerini taşıyan 'akkâm⁵⁰ ve katırcı adı verilen kişilerden bahsedilmektedir.⁵¹ Ayrıca bu hayvanlar hacıların kendi malları olsa dahi, çöl yolculuğuna yatkın ve alışkın olan develerin bile, bu şartlara tahammül edemeyerek telef oldukları belirtilmektedir⁵² ki, çöle alışkın olmayan hayvanların Şam'dan sonraki yolculukta kullanılmaması kuvvetle muhtemeldir. Buna göre hacılar, büyük ölçüde ya kendi hayvanları ile Şam'a kadar gelmekte ve burada emanete

Şam Hac Yolu, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1993, s. 82.

⁴⁵ CNF. 104 (12 Şevvâl 1177 / 14 Nisan 1764).

⁴⁶ Münir Atalar, "Hacc Yolu Güzergâhi ve Masrafı (Kara Yolu, 1253/1837), OTAM, S. IV, Ankara 1993, s. 44.

⁴⁷ Atalar, *Surre-i Hümdâyün*, s. 136.

⁴⁸ Raymond, *Arap Kentleri*, s. 21.

⁴⁹ Atalar, "Hacc Yolu Güzergâhi", s. 44.

⁵⁰ Akkâmlar deve ve diğer hayvanları çeşitli hizmetler için kullanan ve devletin bütün topraklarında yolcu ve malzeme taşıyan kimselerdi. Bdour, s. 66.

⁵¹ Halef Efendi, s. 29.

⁵² Süreyya Farukî, "16. Yüzyılda Osmanlı Müteşebbislerin Sorunları: Özel Teşebbüsün Sınırları ve Osmanlı Devleti", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler*, III. Türk Tarihi, C.1, İstanbul 1986, s. 211.

biraktadırlar ya da 'akkâm veya mukavim'⁵³ adı verilen kiracıların hayvanları ile bu yolculuğu tamamlamaktaydılar. Ancak her iki durumda da hacı adaylarının Şam'dan itibâren deve tedarik etmeleri gerekmekteydi. Osmanlı yönetimleri, surre gönderdikleri ve hacıların güvenliği ile ilgili pazarlık yapmış oldukları bedevî gruplarından, özellikle hayvancılıkla uğraşanlardan, uygun bir ücret karşılığında hacıların ihtiyaç duydukları ulaşım vasıtalarını karşılamalarını da talep etmekteydiler.⁵⁴

IV- HACILARIN İAŞELERİ

İlke olarak, her hacı adayı kendi ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydü. Sadece durumu kötüleşmiş hacılara bazı lütuflar yapılmaktaydı. Ancak, kervana görevli olarak eşlik eden asker ve memurların, su ve yiyecekleri kamusal kaynaklardan sağlanmak zorundaydı. Bu iş için "Kilâr-ı Has-ı Hacc-ı Şerîf" adı verilen bir dâire kurulmuştu.⁵⁵

Hacıların iâşesini, su ve yiyecek olmak üzere iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Hacılar için Şam'dan itibâren özellikle su temini oldukça önemli idi. İstanbul-Şam arasında, gerek hacıların Şam'da toplanıncaya kadar kalabalık bir yekûn teşkil etmemeleri, gerekse Anadolu ve Rumeli yolları üzerinde bulunan menzil ve mahallerde doğal su kaynaklarının yeterli olması sebebiyle hacıların - birkaç menzil hariç- su konusunda sıkıntı çektikleri düşünülmemektedir. Ancak İstanbul-Şam güzergâhını kullanan hacılar için Şam'dan itibâren, Kahire hacıları için ise, daha ilk andan itibâren su sıkıntısının yaşanması her an mümkündü. Çünkü söz konusu mahallerden Haremeyn'e kadar doğal su kaynakları oldukça sınırlıydı. Bu şartlar altında Osmanlı yönetimleri gerekli yerlerde su tedârîki için alt yapıyı oluşturmak hususunda sürekli bir gayret içinde olmuşlardır.⁵⁶ Bu amaca yönelik olarak merkezî yönetimler Şam-Haremeyn yolunda gerekli görülen yerlerde "bürke" adı verilen su havuzları inşâ ettirmişlerdi.⁵⁷ Bu türden bir ihtiyaç üzerine Piriñçovası'nda inşâsı fermân olunan büyük bir bürke 1177 / 1764 yılında bitirilmiş olup, bunun yanında Mafrak ve Akabe menzillerinde ikişer adet küçük, Mahalleteyn menzilinde de bir büyük bürke yapılması emredilmiştir.⁵⁸ Aslında çöldeki birçok konak yeri, kervanın su ihtiyacını karşılayan kuyu ve sarnıçları korumakla sorumlu küçük karargâhlarca savunuluyordu.⁵⁹ Bunun yanında bürkelerin

⁵³ Kendi aralarında örgütlenmiş ve Şam bölgesinde özellikle hac kâfilelerinin taşımacılığını yapan kimselere *mukavim* denilmektedir. Faruki, "Osmanlı Müteşebbisleri", s. 211. Mukavimler mallarını taşıdıkları kimselere hiçbir zarar gelmeyeceği yolunda resmî makamlar huzurunda kefil göstermek suretiyle taahhütte bulunmaktaydılar. Bunlar hacıların taşınmasında akkâmlara göre daha fazla fonksiyon sahibi idiler. Bdour, s. 66.

⁵⁴ Faroqi, *Osmanlı Dünyası*, s. 78.

⁵⁵ Suraiya Faroqi, *Haclar ve Sultanlar (1517-1638)*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul 1995, s. 45.

⁵⁶ Raymond, *Arap Kentleri*, s. 21.

⁵⁷ Bürkesi bulunan menziller için bakınız Ek : I. Bürkeler genellikle üstü kapalı olmakla birlikte bazı yerlerde bulunan bürkelerin üstü açıldı. Bkz. Armağan, "Hac Yolu", s. 95.

⁵⁸ CNF. 104

⁵⁹ Faroqi, *Haclar ve Sultanlar*, s. 79.

inşâsı sırasında korunmaları amacıyla yanlarına birer kale inşâ edildiği de görülmektedir.⁶⁰ Özellikle kuraklık yıllarında bürkelerin korunması oldukça önemli bir görevdi. Çünkü bedeviler kendilerinin ve hayvanlarının su ihtiyaçlarını karşılamak için mevcut kaynakları zor kullanarak ele geçirme eğilimindeydiler. Bunun yanında çöl savaşı sırasında hasımların kullanmasını önlemek için kuyuların doldurulması ya da zehirlenmesi yaygın bir uygulamaydı ki, hac kervanlarının da bu tür savaştan etkilenmeleri mümkündür.⁶¹

Çöl bölgesinde bulunan menzillerde su sıkıntısı çekilmemesi için "Kilâr-ı Has-ı Hacc-ı Şerîf" adı verilen dâirenin çalışanları, yolculuğun her aşamasında bir sonraki menzilde suyun olup olmadığını kontrol ederek, o menzile tulumlarla su taşımakla da görevliydi.⁶² Ayrıca Şam kervanında yeterli suyu buldurmak amacıyla, her yıl en azından elli deve tedârik ediliyordu.⁶³ Hacıların yol üzerinde gidiş ve dönüşlerinde su ihtiyacını karşılamakla görevli birinci ve ikinci sakâbaşı tayin etmek âdetten olup, suların taşınmasında kullanılan kırbaların tedariki, hamal kiralınması vesâire ihtiyaçların karşılanması için gereken para Haremeyn-i Muhteremeyn hazinesinden nakden kendilerine teslim olunmaktaydı. Ayrıca merkezden gönderilen emirlerle, Şam'dan hareket etmeden önce gerekli tedbirlerin alınarak, Şam'dan Mekke'ye varıp gelinceye kadar yollarda hacılara su sıkıntısı çektirilmemek için, su bulunmayan mahallere kifâyet miktarı su naklettilmesi istenmektedir.⁶⁴

Hacılar ile ilgili yapılan çalışmalarda veya hac menzillerini anlatan menzil-nâmelerde genellikle hacıların su ihtiyaçları ön plâna çıkarılmış, nerelerde su bulunduğu ve su ihtiyacının nasıl karşılandığı hususunda sürekli olarak bilgiler verilmiştir. Bunun yanında bazen de hacıların iâşe türünden ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları belirtilmiştir. Devletin hacıların iâşe masraflarını karşılamadığı, ancak bu iâşenin karşılanabileceği mekânların oluşmasına zemin hazırladığı görülmektedir. Bu durum özellikle Şam menziline sonra daha da önem kazanmaktadır. Çünkü Hac yolunun Anadolu tarafında kalan menzillerinin genellikle büyük yerleşimlerde bulunuyor olması, hacıların para karşılığında erzâklarını vesâir ihtiyaçlarını temin edebilmelerine imkân sağlamaktadır. Hattâ hac mevsiminde bu türden alışverişlerin canlanmış olması da kuvvetle muhtemeldir. Tüm bunların yanında menzil olarak belirlenen yerleşimlerde yaşayan birçok hayır severin, bu hac yolcularına gönüllü bir şekilde bedava yemek verdikleri de görülmektedir.⁶⁵ Ancak hac yolunun Şam'dan sonraki kısmında ziraat için pek elverişli olmayan çölün başladığı göz önüne getirilirse, iâşe ve erzâk temininin bu aşamadan sonra önem kazandığı görülecektir. Yolculuğun bu kısmının erzâk sıkıntısı olmadan atlatılması, ancak devletin bu bölgeyi erzâk açısından uygun hale getirmesi ile mümkündür. Bu

⁶⁰ CNF. 104

⁶¹ Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar*, s. 79.

⁶² Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar*, s. 45.

⁶³ Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar*, s. 45.

⁶⁴ C.DA. 2394 (Evâil-i Receb 1206 / 24 Şubat-4 Mart 1792).

⁶⁵ Örnek için bkz. Ek : I İsmil Menzili.

cümlenden olmak üzere, devlet tarımıyla uğraşan veya zahire temin edebilecek konumda bulunan bedevilere de tıpkı güvenliğinin teminatı olarak verdiği gibi surreten pay veriyordu. Bu aşamadan sonra surreyi kabul eden aşiretler, hacılara erzâk temin etme sorumluluğunu kabul etmiş oluyorlardı. Ancak yapılan sözleşmeler her zaman bedevilerin sözlerinde duracakları manasına gelmiyordu. En azından bazı bedevî grupları özellikle zahirenin çok kıt olduğu bölgelerde durumdan istifâde ederek, alış-veriş ortamını oluşturmaktan ziyâde, fiyatları tek yönlü belirleyerek hacılara çok pahalıya erzâk sağlamaktaydılar.⁶⁶ Bunun yanında hac kâfilesinde bulunan görevlilerden özellikle yeniçeriler, hacılara erzâk satmak için gelen kervanları yolda karşılayıp, bedevilerin elinden bedava ya da yok pahasına zorla alarak, bu erzâkı hacılara yüksek fiyatlarla satmaktaydılar.⁶⁷ Yine Şam'dan itibâren yollarda yalnızca hac kervanları bulunmuyor, aynı zamanda yol boyunca hac kervanlarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere sürekli olarak çalışan yardım ve iâşe kervanları da hareket halindeydiler. Aslında menzil-nâmelerdeki ifâdelerden anlaşıldığı üzere, çöldeki menzillerde bile bazı ürünlerin rahatlıkla bulunabildiği görülmektedir. Bu menzillerdeki ürünler çevre şartlarına ve mevsimlere göre farklılıklar gösteriyordu.

V- MENÂZİL-NÂMELERE GÖRE OSMANLI HAC MENZİLLERİ

A- KAYNAK TANITIMI

XVIII. yüzyıldaki Osmanlı hac menzillerini değerlendirmeye geçmeden önce, bu çalışmada kullanılan ve çalışmanın sonunda da bazılarının transkripsiyonu verilen hac menzil-nâmelerini tanıtmamızın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu çalışmada aşağıda künyeleri verilen yedi adet menzil-nâmeden istifâde edilmiş ve bunlardan ilk dördünün okunuşları çalışmanın sonuna eklenmiştir. Çalışmanın sonuna yalnızca dört tanesinin alınmasının sebebi ise bu eserlerden Mihrişâh Sultan 150 m, Hüsrev Paşa 267 ve Hüsrev Paşa 639 katalog numaralı eserlerin vermiş oldukları bilgilerin sanki birbirlerinin kopyası imiş gibi aynı olması ve Bağdatlı Vehbi Efendi 1024 katalog numaralı eserin ise manzûm şeklinde yazılmasından kaynaklanmıştır. Çalışmada istifâde edilen eserler şunlardır:

I- Anonim, *Menâzilü'l-Hâcc*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişâh Sultan 150 m, s.64b-112a. (Kısaltması: *Mihrişâh Sultan 150 m*).

II- Anonim, *Menâzilü'l-Hâcc Mesâfetü'l-Fecc li'l-Acc ve's-Sacc*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi 241/2, s.51b-59b. (Kısaltması: *Âşir Efendi 241/2*).

III- Mustafa Sınâî, *Menâzilü'l-Hâcc ma'a Menâsiki'l-Hâcc*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi 2917, s. 1b-21a. (Kısaltması: *Esat Efendi 2917*).

IV- Mehmed Edîb bin Muhammed Derviş, *Nehcetü'l-Menâzil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 408, Matbaa-i Âmire 1257, s.1-256. (Kısaltması: *Halet Efendi 408*).

⁶⁶ Faroqhi, *Osmanlı Dünyası*, s. 78.

⁶⁷ Faroqhi, *Osmanlı Dünyası*, s. 272.

V- Anonim, *Menâsik-i Hac (Der-Zikr-i Menâzil)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa 267, s.1b-11b. (Kısaltması: *Hüsrev Paşa 267*).

VI- Anonim, *Zikr-i Menâzil-i İstanbul'dan Şâm'a ve Medîne ve Mekke ve Cebel-i Arafât'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa 639, s.194b-205a. (Kısaltması: *Hüsrev Paşa 639*).

VII- Mustafa el-Bosnavî, *Kitâb-ı Delîlü'l-Mendhil ve Mürsidü'l-Merdhil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi 1024, s.1b-35a. (Kısaltması: *Bağdatlı Vehbi Efendi 1024*).

B-MENÂZİL-NÂMELER

Her yıl muayyen dönemlerde hac kervanlarının düzenlenmesi ve bu süreçte bir devamlılık sağlanması, Hicaz'ın ilhaki ve Osmanlı sultanlarının Hâdimü'l-Harameyn unvanını almasından sonra, Osmanlı yönetimi açısından büyük bir önem kazanmıştır. Bu kervanlarla hacca gidenlerden bazıları, o dönemdeki ulaşım vasıtalarının taşıma kapasitesi ve iletim imkânlarının yetersizliği sebebi ile, ortalama 8-9 ay süren yolculuklarını ve seyahatlerini tasvir eden eserler kaleme almışlardır ki, bunlara "hac menzil-nâmeleri" adı verilmektedir. Bu eserlerde menzillerin fiziksel özellikleri ile birlikte konaklama imkânları hakkında bilgiler verilmektedir, ancak verilen bu bilgiler de oldukça sınırlıdır. Bu eserler genellikle hacıların yol güzergâhlarını, konaklama ve oturma menzillerini tanıtarak, hac yolculuğunun nasıl yapıldığına dâir bilgileri ihtiva etmektedirler. Bu menzil-nâmelerin tertibinde her bir menzilin ismi başlık olarak yazılmakta, bu başlıklar altında da öncelikle anlatılan menzilin bir öncekine olan mesafesi saat cinsinden belirtilmektedir. Daha sonra ise menzilin idarî durumu, menzilde bulunan cami, mescit, han, hamam ve benzeri ortak kullanım alanları hakkında bilgiler verilerek, bunların isimleri, bânîleri ve bazı yapı özellikleri anlatılmaktadır. Ayrıca menzillerde bulunan ziyâretgâh ve türbelerin isimleri verilmekte, menzilin dikkat çeken önemli özellikleri ile bölge hakkında anlatılan rivâyetlerden de bahsedilmektedir. Bunun yanında, bu eserleri kaleme alan hacılar, bizzat başlarından geçen ve şahit oldukları olaylardan ziyâde, geçtikleri ve gördükleri yerlerde hacıların ihtiyaç duyabileceği su ve diğer emtianın bulunup bulunmadığı hususunda da bilgiler sunmaktadırlar. Hatta -nâdir de olsa- bazı menzillerdeki ahalinin dinî ve ırkî özellikleri belirtildiği gibi tarifkatlarından ve meşreplerinden bahsedilmekte ise de bunlar, genel tanımlardan ileriye gitmemektedir.⁶⁸

Bu çalışmada kaynak olarak kullanılan menzil-nâmelerin gerçekten hac farzasını yerine getirenler tarafından kaleme alınıp alınmadığı da çok açık değildir. Çünkü bunların birçoğunun yazarı ve yazım tarihi belli olmadığı gibi metinlerindeki anlatımlar daha çok rivâyet şeklinde olup, muhtevaları incelendiğinde sanki birbirinden istinsah edilmiş olduğu intibâını uyandırmaktadır. Hatta bu eserlerin, kendilerinden sonra yazılanlara metot ve bilgi açısından kaynak oldukları bile söylenebilir.

⁶⁸ Bu bilgiler için bkz. Ek: I.

Menzil-nâmelerin hangi niyet ve amaçla kaleme alındığı konusunda incelenen eserlerden hareketle bazı görüşler ileri sürmek mümkündür. Meselâ bu eserlerden bazılarının yazmayı seven ve yapmış oldukları bu hac seyahatlerini ebedileştirmek isteyenler tarafından kaleme alınmış olduğu söylenebilir. Yine bunun yanında, bazılarının da kendilerinden sonra hacca gidecekler için bir nevi kılavuz olacak bir eser kaleme almak düşüncesi ile hareket ettiği düşünülebilir. Aslında bu ikinci görüşü destekleyecek deliller de mevcuttur. Yukarıda tanıtımı yapılan menzil-nâmelerden yedi tanesinden beşinin menâzil ve menâsik şeklinde yazılmış olması, bu eserlerin genellikle hac vazifesini yerine getirecek olan Müslümanlar için birer kılavuz olarak yazıldıklarının bir göstergesidir.

C- OSMANLI HAC MENZİLLERİ

Burada, daha önce bahsedilmiş olan ve sıkça kullanılan güzergâhlardan Kahire-Mekke ve İstanbul-Şam-Mekke yolu üzerinde bulunan menziller, menzil-nâmelerden elde edilen bilgiler ışığında ele alınarak, değerlendirilecektir.

I- KAHİRE-MEKKE GÜZERGÂHI

Bu çalışmanın asıl konusu İstanbul-Şam-Mekke güzergâhı üzerinde bulunan menziller olmakla birlikte, Kahire-Mekke güzergâhındaki menziller hakkında da kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Kahire-Mekke yolu genellikle Mısır ve Kuzey Afrika Müslümanları tarafından kullanılmakla beraber,⁶⁹ İstanbul'dan deniz yolu ile giden hacı adayları tarafından da kullanılıyordu. İstanbul'dan hareket ederek Kahire üzerinden hacca gitmiş olan Mustafa el-Bosnavî'nin kaleme almış olduğu *Kitâb-ı Delîlül-Mendhil ve Mürşidül-Merâhil* adlı manzûm menzil-nâmeden istifade edilerek Kahire-Mekke güzergâhı üzerinde bulunan menzillerin isimleri ve birbirine olan uzaklıkları Tablo: I'de verilmiştir.⁷⁰ İstanbul'dan deniz yolu ile hareket eden hacı adayları Sakız, İstanköy ve Rodos adalarına uğradıktan sonra İskenderiye limanına çıkarlardı. Buradan da karayoluyla Kahire'ye geçip, Mekke'ye gidecek olan büyük hac kervanına dâhil olarak, yola devam ederlerdi. Kahire-Mekke arası 30 menzil ve 438,5 saat idi.⁷¹ Burada küçük bir hesaplama ile Kahire-Mekke arası hac yolunu km. cinsinden hesaplamak da mümkündür. Bir insanın normal yürüyüş itibarıyla saatte 5 km. gittiği düşünülürse, 438,5 saat ile 5'in çarpımı, bu güzergâhın km. cinsinden mesafesini verecektir. Buna göre Kahire-Mekke arası 2.192,5 km.dir. Tabloda da görüldüğü gibi bu hat üzerindeki menzillerin birbirlerine olan uzaklıkları ortalama olarak 15-17 saattir. Güzergâh üzerindeki en kısa mesafe Kahire ile kendinden bir sonraki menzil olan Bürke arasındır. Bu menzilin Kahire'ye uzaklığı 6 saattir (yaklaşık 30 km.). Aynı hat üzerinde en uzun mesafe ise 20 saat olup, Bîr-i Asfân ile Mekke arasındır (yaklaşık 100 km.). Burası Kahire hacılarının Mekke'ye ulaşmadan önceki son menzilleri gibi gösteril-

SÜİFD / 19

211

⁶⁹ Güler, s. 51.

⁷⁰ Bu eserin yazarı, gidişte İstanbul-Kahire-Mekke güzergâhını kullanırken, dönüşte Mekke-Şam-İstanbul yolunu kullanmış ve bu güzergâh üzerindeki menzilleri Mekke'den başlayarak anlatmıştır. Aslında faydalanılan diğer altı kaynaktan ise bunun tersi, yani İstanbul'dan başlayarak Şam-Mekke arası menzilleri verilmektedir.

⁷¹ *Bağdatlı Vehbi Efendi 1024*, s. 2a-11b.

mesine rağmen, aslında Şam hacıları ile Kahire hacıları daha önce Bedr-i Huneyn menziline birleşerek yola devam ettiklerinden, bu mesâfeyi birlikte kat ederlerdi. Şam-Mekke güzergâhını veren menzil-nâmeler Mekke'den bir önceki menzilin Vâdi-i Fâtıma olduğunu kaydederler ki, bunun da Mekke'ye uzaklığı genellikle 9 saat olarak verilir. Bu sebeple Kahire-Mekke arasını veren kaynaktaki Vâdi-i Fâtıma menziline anlatılmadan geçildiği sanılmaktadır. Yoksa, en uzun mesâfenin Mekke'ye girerken son menzil olması, Kahire hacıları için, uzun ve meşakkatli bir yürüyüşten sonra oldukça zor bir durum olsa gerektir.

Tablo: I

KAHİRE-MEKKE ARASI MENZİLLER⁷²

Menzil	Saat	Menzil	Saat	Menzil	Saat
Kahire	-	Şerefe	17	Nabt	15
Bürke	6	Mugâyir-i Şuayb Benî 'Um	17	Hudeydâ	15
Dâr-ı Hamrâ	12	'Uyünû'l- Kassâb	18	Yenbu'	17,5
Âcrût	15	Muveylâh	17	Bedr-i Huneyn	18
Re'sû'n- Nevâtir	14	Selmâ	14	Kâ'	16
Tepe-i Beni İsrail	10	Elzem	16	Râbiğ	15
Nahl	15	Istabl-ı 'Anze	16	Kadîd	16
Alâiyye	15	Guvş	16	Bîr-i Asfân	15
Sath-ı Akabe Kantaratü'l- Bahr	12	Ekrâ	12	Mekke-i Mükerra	20
Akabe-i Kantaratü'l- Bahr	10	Hanek	15		
Zuhrü'l- Hammâr	8	Havrâ	16	Toplam 30 Menzil	438,5

2-İSTANBUL-ŞAM-MEKKE GÜZERGAHI

⁷² Bu tablo Mustafa el-Bosnavî, *Kitâb-ı Delîlû'l-Mendhil ve Mürşidü'l-Merdhil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi No: 1024 kaynak alınarak hazırlanmıştır.

Burada, Üsküdar'dan başlayıp, Anadolu'nun sağ kol güzergâhını takip ederek Şam'a, Anadolu, Rumeli, Kafkasya ve diğer yerlerden gelenlerle birleşerek, aynı zamanda emîr'ül-hac olan Şam valisinin korumasında Medîne ve Mekke'ye giden ve hac farızasını yerine getirdikten sonra da aynı güzergâhı takip ederek tekrar geri dönen hacı adaylarının uğradıkları ve konakladıkları menziller hakkında bilgiler verilecektir.

Osmanlı döneminde hac yolculukları gidiş-dönüş olarak ortalama 8-9 ay kadar sürerdi. Hac menzillerinin ortaya çıkışı da bu yolculuk süresiyle alakalıydı. Bu uzun yolculuk döneminde hac yolcularının ve onlarla birlikte giden surre alaylarını yerine ulaştırmakla görevli olan kâfilenin istirahat, iâşe ve güvenliğini sağlayacak mekânlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu sebeple hac kâfilelerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere uğradıkları ve konakladıkları mekânlar hac menzilleri olarak anılmıştır. İstanbul-Konya-Antakya-Haleb-Şam veya İstanbul-Konya-Antakya-Şam⁷³ arası hac menzilleri, muhtemelen zamanla konaklanması âdet olan yerlerden oluşmaktaydı. Şam'dan itibaren ise hac menzillerini, coğrafi şartların oluşturduğu zaruretler belirlemekteydi. Ancak bu yerlerin ortak özellikleri, surreyi götüreren görevliler ile hacıların güvenliğinin sağlanabileceği, kâfile mensuplarının iâşe ve ibâtelere karşılayabilecekleri, alış-veriş yapabilecekleri kazâ, kasaba veya büyük köyler olmak üzere, meskûn mahaller veya bu mahallerè yakın uygun yerler olmalarıydı.⁷⁴ Ancak bu güzergâh bazı zamanlarda yolların bozulması sebebiyle hacıların geçişine izin vermemekte, bu durumda da küçük değişikliklere uğrayabilmekteydi. Meselâ Misis köprüsünün yıkılmasından dolayı hacılar ve surre alayı buradan geçemedikleri için güzergâh Ereğli'den itibaren Ulukışla'ya doğru devam etmeyip, Ereğli'den Niğde'ye çıkmış ve buradan da İncesu-Kayseriye-Gürün-Elbistan-Ayntab-Haleb üzerinden Hama ve Şam'a ulaşmıştır.⁷⁵

Hac farızası hicrî takvime bağlı olarak yapılan bir ibâdet olduğu için, milâdî takvime göre hac dönemi her yıl -bir önceki yıldan 10-11 gün daha önce gelecek farklı gün, ay ve mevsimlere rastlamaktadır. Hacca gidilen tarihlerin sürekli olarak değişmesi, hac menzillerinde, hacıların konaklamaları açısından bir standart oluşturulmasını engelliyor olmalıydı. Ancak hacıların, menzillerde yolculuk yapılan yılın mevsim özelliklerine ve havanın soğuk veya sıcak oluşuna göre binâ veya çadırlarda konakladıkları söylenebilir. Özellikle kış mevsiminde, konaklanan menzillerde, yolculara tahsis edilmiş mevcut binâların bu iş için yeterli olup olmadıkları ile, ısınma imkânları hakkında menzil-nâmelerde herhangi bir bilgiye tesadüf edilmeyişi, bu hususa -temkinli yaklaşmak şartıyla- tahmin yürütmeyi gerektirmektedir.⁷⁶ Aslında tâlî yollardan Şam'a ulaşan hacıların çok kalabalık olamayacakları

⁷³ 17. Yüzyılın sonlarında kadar Surre yolu İstanbul-Konya-Adana-Antakya-Haleb-Şam şeklindeydi. Bkz. Sevim İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlikî", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 6, İstanbul 1975, s. 121. Yine 1557 yılında Medîne'den İstanbul'a giden Mekki'de Medîne-Tebük-Maan-Şam-Humus-Haleb-Adana güzergâhını kullanmıştır. Kâmil, "Gazzi-Mekki Seyahatnâmesi", s. 16-17. Ancak 18. yüzyılın başlarından itibaren ise bu güzergâh bir miktar değişip İstanbul-Konya-Adana-Antakya-Şam şeklini almıştır. Bkz. Tablo : III.

⁷⁴ Bkz. Ek : I.

⁷⁵ C.D.A. 1804. (Tarihsiz).

⁷⁶ Hac menzilleri ile ilgili yayınlanmış eserlerde, yolculuklar esnasında yağmur, çamur, kar ve soğuk gibi kış aylarına mahsus olan doğa olaylarının verdiği zorluklardan bahsedilmemiştir. Bu sebeple kış aylarında yolculuk yapan hacıların, gidiş ve dönüşleri esnasında karşılaştıkları zorluklar ile bunların nasıl

düşünüldüğünde, konaklanacak ve yatacak yer bakımından Şam'a kadar olan menzillerde hacıların kapalı mekânlardan yoksun kalmadıkları söylenebilir. Bunun yanında ana cadde üzerindeki menzillerin özellikle, Anadolu'da bulunanlarında kapalı mekânların yeterli gelmemesi durumunda yine hayırsever ve konuksever ailelerin devreye girdikleri görülmektedir. Nitekim, neredeyse bütün menzil-nâmelerde, Konya'dan sonraki hac menzili olan İsmil'in ahalisinin bu özelliklerinden övgü ile bahsedilmektedir.

Üsküdar'dan başlayıp, Anadolu'nun sağ kol güzergâhını takip ederek Şam'a ve buradan da Medîne ve Mekke'ye ulaşan güzergâh üzerindeki menzillerin, faydalanılan yedi adet menzil-nâmeden istifade edilerek, isimleri ve aralarındaki mesâfeler saat olarak Tablo: III'te verilmiştir. Tabloda da görüleceği gibi bazı istisnalar haricinde konaklanılan menziller genellikle aynı idi. İstanbul-Şam arasında 36-39, Şam-Mekke arasında da 37 ile 40 arasında menzil bulunmaktaydı ki, toplam olarak bunların sayısı 73 ile 78 arasında değişmektedir. Meselâ "Esat Efendi 2917"ye göre İstanbul-Şam arası 38 menzil, 322 saat;⁷⁷ Şam-Mekke arası da 40 menzil, 523 saat;⁷⁸ İstanbul-Mekke arası ise toplam 78 menzil, 845 saattir.⁷⁹ "Halet Efendi 408"e göre ise İstanbul-Şam arası 37 konak, 333,5 saat;⁸⁰ Şam ile Mekke arası da 36 konak, 490 saat; İstanbul-Mekke arası ise toplam 73 konak, 823,5⁸¹ saat olarak hesaplanmıştır. İki Menzil-nâmenin vermiş olduğu rakamlar arasında 5 konak ve 21,5 saatlik bir fark bulunmaktadır ki, bu menzil-nâmelerde İstanbul'dan hareket ile Mekke'ye varış tarihleri belirtilmemesine rağmen, bu farkların mevsim özellikleri ve hava şartlarından kaynaklandığı tahmin edilebilir.

İstanbul-Şam-Mekke arasında yolculuk yapan bir hac kâfilesinin hangi tarihte İstanbul'dan hareket ettiği, menzillere ne zaman ulaşıldığı, oturak menzillerinde ne kadar süre konaklanıldığı, Şam'a ulaşıldıktan sonra burada kaç gün kalındığı, buradan ne zaman hareket edildiği ve Mekke'ye ne zaman varıldığı hakkında Âşir Efendi 241/2'de etraflıca bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler Tablo: II'de verilmiştir.

Tablo : II

1780 Tarihli Menzil-nâmeğe Göre İstanbul-Şam-Mekke Arası Hac Yolculuğu Zaman Çizelgesi⁸²

Menzil Adı	Ulaşılan Tarih	Menzil Adı	Ulaşılan Tarih	Menzil Adı	Ulaşılan Tarih
Üsküdar	22 Receb	Misis	21 Şaban-	Çakmân	8 Zilkade-

SÜİFD / 19

214

çözülme hususunda bir fikir yürütmek oldukça güçtür. Ancak yaz aylarında havaların sıcak olması durumunda, bazen gece de yolculuk yapıldığı bilinmektedir. Menderes Coşkun, *Manzum ve Mansur Osmanlı Hac Seyahatnâmeleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*, Ankara 2002, s. 17.

⁷⁷ Esat Efendi 2917, s. 11b

⁷⁸ Esat Efendi 2917, s. 20a.

⁷⁹ Bu menzil-nâmeğe göre İstanbul-Mekke arası km. cinsinden hesaplanacak olursa tahmini olarak 4.225 km.dir.

⁸⁰ Halet Efendi 408, s. 51. Ancak bu 37 konak ve 333,5 saatin bazen hava şartlarına, yağmur ve çamur durumlarına göre bazı menziller arasında da konaklamak gerekeceğinden, bu rakamların artabileceği ifade edilmiştir.

⁸¹ Bu menzil-nâmeğe göre de İstanbul-Mekke arası tahmini olarak 4117, 5 km.dir.

⁸² Bu tablo Âşir Efendi 241/2'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

	1194 ⁸³		Salı		Pazar
Kartal	22 Receb- Pazartesi	Kurdkulağı	22 Şaban- Çarşamba	Eşmeler (Dârü'l-Hacc)	9 Zilkade- Pazartesi
Gekbüze	23 Receb- Salı	Payas	23 Şaban- Perşembe	Sahrâ-yı Ka'-i Sagır	10 Zilkade- Salı
Hersek	24 Receb- Çarşamba	Belen	24 Şaban- Cuma	Kal'a-i Tebük- Asıhumâ	11 Zilkade- Çarşamba
Derbend	25-Receb- Perşembe	Antâkıyye I Gün İkamet	25 Şaban- Cumartesi	Sahrâ-yı Mugâyir	---
İznik	26 Receb- Cuma	Zanbâkıyye	27 Şaban- Pazartesi	Haydâr	12 Zilkade- Perşembe
Lefke	---	Şu'ûr	28 Şaban- Salı	Bürke-i Mu'azzama	13 Zilkade- Cuma
Vezîrhânı	27 Receb- Cumartesi	Mıdk	29 Şaban- Çarşamba	Dârü'l-Hamrâ	15 Zilkade- Pazar
Sögüd	28-Receb- Pazar	Hama I Gün İkamet	1 Rama- zan- Perşembe	Medâyin-i Sâlih	17 Zilkade- Salı
Eskişehir I Gün İkamet	29 Receb- Pazartesi	Hums	3 Rama- zan- Cumartesi	Kal'a-i Ülä	---
Seyyidbattâl-gâzî	1 Şaban 1194- Çarşamba	İkikapulu	4 Rama- zan-Pazar	Bi'r-i Ganem	18 Zilkade- Çarşamba
Hüsrevpâşâ	2 Şaban- Perşembe	Nebke	5 Rama- zan- Pazartesi ⁸⁴	Sahrâ-yı Matrân	19 Zilkade- Perşembe ⁸⁵
Bayat	3 Şaban- Cuma	Kuteyfe	6 Rama- zan-Salı	Bi'r-i Cedîd	20 Zilkade- Cuma
Bolavadin	4 Şaban- Cumartesi	Şâm 40 Gün İkamet	7 Rama- zan- Çarşamba	Hediye Eşmesi	21 Zilkade- Cumartesi
İshâklı	---	Kubbetü'l-Hacc	17 Şewâl- Pazartesi	Nahleyn- Selâm Kayası	22 Zilkade- Pazar
Akşehir	5 Şaban-	Tarhanahânı	18 Şewâl-	Vâdiyyü'l-Kurâ	23 Zilkade-

⁸³ 22 Receb 1194 Pazartesi / 24 Temmuz 1780 Pazartesi, Üsküdar'dan Hareket Tarihi.

⁸⁴ Burada kaynak 4 Ramazan-Pazartesi olarak vermektedir ki, tarih yanlış, gün doğru görünmektedir. Bu sebeple tarih tarafımızdan düzeltilmiştir.

⁸⁵ Burada kaynak 18 Zilkade-Perşembe olarak vermektedir ki, tarih yanlış, gün doğru kabul edilip tarih düzeltilmiştir.

	Pazar		Salı		Pazartesi
İlgın	6 Şaban- Pazartesi	Sahrâ-yı Duveyk	19 Şevvâl- Çarşamba	Medîne	24 Zilkade- Salı
Lâdik	7 Şaban- Salı	Müzeyrib 5 Gün İkâmet	20 Şevvâl- Perşembe	Bîr-i 'Ali 3 Gün İkâmet	24 Zilkade- Salı
Konya 2 Gün İkâmet	8 Şaban- Çarşamba	Sahrâ-yı Minâ	25 Şevvâl- Salı	Kubûr-ı Şühedâ	27 Zilkade- Cuma
İsmîl	11 Şaban- Cumartesi	Mafrak	---	Cüdeyde	28 Zilkade- Cumartesi
Karabinâr	12 Şaban- Pazar	Ayn-ı Zerkâ 2 Gün İkâmet	26 Şevvâl- Çarşamba	Bedr-i Huneyn 1 Gün İkâmet	29 Zilkade- Pazar
Ereğli 1 Gün İkâmet	13 Şaban- Pazartesi	Hânû'z-Zebîbe	28 Şevvâl- Cuma	Kâ'-ı Kebîr- Maymun Ovası	1 Zilhicce- Salı
Ulukışlak	15 Şaban- Çarşamba	Burûz (Bilâta)	29 Şevvâl- Cumartesi	Râbi'a Eşmesi	2 Zilhicce- Çarşamba
Çiftehan	16 Şaban- Perşembe	Tabutkurusu 1 Gün İkâmet	1 Zilkade- Pazar	Güzelce Bürke 1 Gün İkâmet	3 Zilhicce- Perşembe
Ramazanoğlu Yaylası	17 Şaban- Cuma	Vâdi-i 'Anze	3 Zilkade- Salı	Vâdi-i Fâtıma	5 Zilhicce- Cumartesi
Çâkıld	18 Şaban- Cumartesi	Ma'ân 2 Gün İkâmet	4 Zilkade- Çarşamba	Mekke-i Mükerreme	6 Zilhicce- Pazar ⁸⁶
Adana 1 Gün İkâmet	19 Şaban- Pazar	'Akabebaş	7 Zilkade- Cumartesi	Toplam	132 Gün

Tabloda da görüleceği üzere kâfile 22 Receb 1194 / 24 Temmuz 1780 Pazartesi günü Üsküdar'dan hareket etmiştir. Eskişehir, Ereğli, Adana, Antakya, Hama, Tabutkurusu, Bedr-i Huneyn, Güzelcebürke'de 1'er gün, Konya, Ayn-ı Zerkâ ve Ma'an'da 2'şer gün, Bîr-Ali'de 3 gün, Müzeyrib'de 5 gün ve Şam'da da 40 gün⁸⁷ olmak üzere toplam 62 gün oturak menzillerinde konaklanılmıştır. Kâfile 7 Ramazan 1194 / 6 Eylül 1780'de Şam'a ulaşmış ve burada 40 gün konakladıktan sonra 17 Şevvâl 1194 / 16 Ekim 1780'da Şam'dan hareket ederek, 24 Zilkade 1194 / 21 Kasım 1780'da Medîne'ye ulaşmıştır. Burada da Medîne'den sonra 2,5 saatlik mesafede bulunan Bîr-i Ali menzilinde 3 gün ikâmetten sonra, yola devamla 6 Zilhicce 1194 / 3 Aralık 1780 Pazar günü Mekke'ye varmıştır. Bu menzil-nâmeğe göre hacılar, İstanbul-Şam arasını 324 saatte, Şam-Medîne arasını

⁸⁶ 6 Zilhicce 1194 Pazar / 3 Aralık 1780 Pazar.

⁸⁷ Şam'da 40 gün gibi uzun bir süre konaklanılmasının sebebi Ramazan ayını burada geçirmek ve diğer bölgelerden gelen hacıları beklemektir.

357,5 saatte, Medîne-Mekke arasını ise 113,5 saatte almış olup, bu yolculuk toplam 795 saat, 132 gün sürmüştür. Hacılar Mekke'de buldukları süre içerisinde 8-11 Zilhicce 1194 / 5-8 Aralık 1780 günlerini Arafât, Müzdelife ve Mina'da geçirdikten sonra, 21 Zilhicce 1194 / 18 Aralık 1780'de geri dönüş için hareket etmişlerdir.⁸⁸

SONUÇ

İstanbul-Kahire-Mekke veya İstanbul-Şam-Mekke güzergâhlarını takip ederek hacca giden Müslümanlar, asırlarca bu yolları kullanmışlar ve bunlar üzerinde bulunan menzillerde ikâmet etmişlerdir. Özellikle hac yollarının Osmanlı Devleti'nin denetimine girmesi ile birlikte devlet, bu yol güzergâhlarının hacılar için seyahat edilebilir ve ihtiyaçlarını kolayca temin edebilecekleri yollar olmasına çalışmıştır. Bunun için, yollar üzerinde çeşitli kaleler ve derbentler inşa etmiş; su temini hususuna yönelik olarak da gerekli altyapı ve düzenlemeleri gerçekleştirmişti. Bütün bu önlemleri sıkı sıkıya kontrol eden devlet yönetimi, gerektiğinde de taşra yöneticilerini devreye sokarak, hac yolculuğunun emniyetli ve rahat bir şekilde yapılmasını sağlamıştır.

Hacı adayları için birer kılavuz niteliğinde olup, hac yolculuklarını anlatan ve menzil-nâme adı verilen eserler meydana getirilmiştir ki, bunlar güzergâh üzerinde bulunan menziller hakkında çeşitli bilgiler vermektedirler. Bu bilgiler sayesinde, yapılan yolculukların nasıl gerçekleştirildiği, nerelerde konaklanıldığı ve konaklar arasında ne kadar mesafeler bulunduğu öğrenilmektedir. Yine bu menzil-nâmelerde verilen bilgilerden, hacıların gerek yolculukları, gerekse ikâmetleri esnasında çeşitli vesilelerle, menzillerdeki ahâliyle temas içerisinde oldukları, bu temaslar sırasında hem ticarî, hem de insanî ilişkilerin kurulduğu ve güzergâh üzerinde bulunan yerleşim yerlerinin sosyo-kültürel ve ekonomik hayatının da bir hayli canlandığı anlaşılmaktadır.

⁸⁸ Âşir Efendi 24/2, s. 59b.

TABLO : III
OSMANLI HAC MENZİLLERİ VE BİR ÖNCEKİ MENZİLE OLAN
UZAKLIKLARI

Mihrişâh Sultan 150 m		Âşir Efendi 241/2		Esat Efendi 2917		Halet Efendi 408		Hüsrev Paşa 267		Hüsrev Paşa 639		Bağdatlı Vehbi Efendi 1024	
Menzil Adı	Saat'	Menzil Adı	Saat	Menzil Adı	Saat	Menzil Adı	Saat	Menzil Adı	Saat	Menzil Adı	Saat	Menzil Adı	Saat
Menzil-i Üsküdar	---	Üsküdar	---	---	---	Üsküdar	---	Menzil-i Üsküdar	---	Menzil-i Üsküdar	---	Belde-i Tayyibe-i Kostantınıyye	---
Menzil-i Kartal	4	Kartal	4	Kartal	4	Kartal	3	Menzil-i Kartal	4	Menzil-i Kartal	4	Menzil-i Kartal	---
Menzil-i Gekbüze	4	Gekbüze	5	Geybüze	6	Gekbüze	3	Menzil-i Gelbüze	5	Menzil-i Gelbüze	5	Menzil-i Geybeze	10
Menzil-i Hersek ma'a Derbend	8	Hersek	3	Hersek	3	Hersek	---	Menzil-i Hersek ma'a Derbend	8	Menzil-i Hersek ma'a Derbend	8	---	---
---	---	---	---	Derbend	Yok	---	---	---	---	---	---	Menzil-i Derbend	8
Menzil-i İznik	7	İznik	12	İznik	12	İznik	10	Menzil-i İznik	7	Menzil-i İznik	7	Menzil-i İznik	6
Menzil-i Lefke	7	Lefke	5	Lefke	7	Lefke	11	Menzil-i Lefke	7	Menzil-i Lefke	7	Menzil-i Lefke	---
Menzil-i Vezirhânı	5	Vezirhânı	5	Vezirhânı	5	---	---	Menzil-i Vezirhânı	5	Menzil-i Vezirhânı	5	Menzil-i Han-ı Veziir	12
Menzil-i Söğüt	7	Söğüt	9	Söğüt	8	Söğüt	9	Menzil-i Söğüt	8	Menzil-i Söğüt	8	Menzil-i Söğüt	8
Menzil-i Eskişehir	9	Eskişehir	9	Eskişehir	9	Eskişehir (Oturak)	10	Menzil-i Eskişehir	9	Menzil-i Eskişehir	9	Menzil-i Eskişehir	10
Menzil-i Seyyidgâzi	9	Seyyidbattâl- gâzi	9	Seyyidgâzi	9	Seyyidgâzi	9	Menzil-i Seyyidgâzi	9	Menzil-i Seyyidgâzi	9	Menzil-i Seyyidbattalgâzi	9
Menzil-i Hüsrevpâşâ	7	Hüsrevpâşâ	8	Hüsrevpâşâ	8	Hüsrevpâşâ	9	Menzil-i Hüsrevpâşâ	8	Menzil-i Hüsrevpâşâ	8	Menzil-i Hüsrevpâşâ	9
Menzil-i Bolavadin	13	Bolavadin	13	Boluvadin	13	Bolavadin	12	Menzil-i Bolvadin	12	Menzil-i Bolvadin	13	Menzil-i Bolvadin	12
Menzil-i İshâklı	7	İshâklı	8	İsaklı	7	İshâklı	8	Menzil-i İshâklı	7	Menzil-i İshâklı	7	Menzil-i İshâklı	---
Menzil-i Akşehir	5	Akşehir	5	Akşehir	5	Akşehir	8	Menzil-i Akşehir	7	Menzil-i Akşehir	5	Menzil-i Akşehir	11
Menzil-i İlgin	9	İlgin	9	İlgin	9	İlgin	9	Menzil-i İlgin	9	Menzil-i İlgin	9	Menzil-i İlgin	9
Menzil-i Lâdik	10	Lâdik	10	Lâdik	10	Lâdik	10	Menzil-i Lâdik	10	Menzil-i Lâdik	10	Menzil-i Lâdik	9
Menzil-i Konya (Oturak) 1 Gün İkâmet	8	Konya (Oturak) 1 Gün İkâmet	8	Konya (Oturak)	8	Konya (Oturak) 1 Gün İkâmet	11	Menzil-i Konya (Oturak)	8	Menzil-i Konya (Oturak)	8	Menzil-i Konya	9
Menzil-i İsmâ'îl	12	İsmâ'îl	12	İsmâ'îl	12	İsmâ'îl	12	Menzil-i İsmâ'îl	12	Menzil-i İsmâ'îl	12	Menzil-i İsmâ'îl	12
Menzil-i Karabınâr	10	Karabınâr	10	Karabınâr	10	Karabınâr	9	Menzil-i Karabınâr	7	Menzil-i Karabınâr	10	Menzil-i Karabınâr	9
Menzil-i Eregli (Oturak)	12	Eregli (Oturak) 1 Gün İkâmet	12	Eregli (Oturak)	12	Eregli (Oturak) 1 Gün İkâmet	12	Menzil-i Eregli (Oturak)	12	Menzil-i Eregli (Oturak)	12	Menzil-i Eregli	12
Menzil-i Ulukyâ	10	Ulukyâk	10	Ulukyâ	10	Ulukyâ	9	Menzil-i Ulukyâ	10	Menzil-i Ulukyâ	10	Menzil-i Ulukyâ	9
Menzil-i Çiftahan	7	Çiftahan	7	Çiftahan	7	Çiftahan	9	Menzil-i Çiftahan	7	Menzil-i Çiftahan	7	Menzil-i Çiftahan	6

Menzil-i Ramazanoglu Yaylasi	7	Ramazanoglu Yaylasi	7	Yayla	7	Ramazanoglu Yaylasi	9	Menzil-i Ramazanoglu Yaylasi	7	Menzil-i Ramazanoglu Yaylasi	7	Menzil-i Ramazanoglu Yaylasi	9
Menzil-i Çakıthani	12	Çakıd	12	Çakıd	13	Çakıd	11	Menzil-i Çakıdhanı	12	Menzil-i Çakıdhanı	12	Menzil-i Çakıdhanı	10
Menzil-i Adana (Oturak)	10	Adana (Oturak) 2 Gün İkamet	10	Adana (Oturak)	10	Adana (Oturak) 1 Gün İkamet	9	Menzil-i Adana (Oturak)	10	Menzil-i Adana (Oturak)	10	Menzil-i Adana	9
Menzil-i Misis	6	Misis	7	Misis	6	Misis	6	Menzil-i Misis	7	Menzil-i Misis	6	Menzil-i Misis	6
Menzil-i Kurtkulağı	7	Kurtkulağı	7	Kurtkulağı	7	Kurtkulağı	9	Menzil-i Kurtkulağı	7	Menzil-i Kurtkulağı	7	Menzil-i Kurtkulağı	6
Menzil-i Payas	6	Payas	9	Payas	6	Payas	10	Menzil-i Payas	6	Menzil-i Payas	6	Menzil-i Payas	9
Menzil-i Belen	7	Belen	7	Belen	7	Belân	9	Menzil-i Belen	7	Menzil-i Belen	7	Menzil-i Belen	10
---	---	---	---	---	---	Karanata Hanı	4	---	---	---	---	---	---
Menzil-i Antakyye	9	Antakyye	9	Antakyye	9	Antakya (Oturak) 1 Gün İkamet	4	Menzil-i Antakya	9	Menzil-i Antakya	9	Menzil-i Antakyye	10
Menzil-i Zambakyye	11	Zambakyye	11	Zambakyye	11	Zambakya	7	Menzil-i Zambakya	11	Menzil-i Zambakya	11	Menzil-i Zambakyye	10
Menzil-i Şu'ür	7	Şu'ür	7	Şu'ür'	7	Şuğur	12	Menzil-i Şuğür	7	Menzil-i Şuğür	7	Menzil-i Şuğür	6
Menzil-i Hzk	11	Hıdk	11	Hıdk	11	Hıdk	12	Menzil-i Hzk	11	Menzil-i Hzk	11	Menzil-i Muduk	12
Menzil-i Hamâ	12	Hama	12	Hama	12	Hama (Oturak) 1 Gün İkamet	10	Menzil-i Hama	12	Menzil-i Hama	12	Menzil-i Hama	11
---	---	---	---	Resten	Yok	---	---	---	---	---	---	---	---
Menzil-i Hums	11	Hums	11	Hums	11	Hums	10	Menzil-i Hums	11	Menzil-i Hums	11	Menzil-i Hums	12
Menzil-i İkipapulu	7	İkipapulu	7	İkipapulu	7	İkipapulu	12	Menzil-i İkipapulu	7	Menzil-i İkipapulu	7	Menzil-i İkipapulu	10
Menzil-i Nebke	7	Nebke	7	Nepke	7	Nebek	9	Menzil-i Nebke	7	Menzil-i Nebke	7	Menzil-i Nebak	12
Menzil-i Kudeyfe	10	Kuteyfe	8	Kuteyfe	10	Kuteyfe	10	Menzil-i Kudeyfe	10	Menzil-i Kudeyfe	10	Menzil-i Kuteyfe	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	Menzil-i Han-ı Dumâ	5
Menzil-i Şâm-ı Şerif	8	Şâm-ı Cennet Meşâm (Oturak) 40 Gün İkamet	Yok	Şâm-ı Şerif (Oturak) ¹	8	Şâm-ı Cennet Meşâm (Oturak) ⁴	7	Menzil-i Şâm-ı Şerif (Oturak)	Yok	Menzil-i Şâm-ı Şerif (Oturak)	Yok	Menzil-i Şâm-ı Şerif	4
Menzil-i Sahrâ-yı Kubbetü'l-Hacc	1,5	Kubbetü'l-Hacc	1	Sahrâ-yı Kubbetü'l-Hacc	1,5	---	---	Menzil-i Sahrâ-yı Kubbetü'l-Hacc	1,5	Menzil-i Sahrâ-yı Kubbetü'l-Hacc	1,5	---	---
Menzil-i Sahrâ-yı Tarhanahani	4,5	Tarhanahani	4,5	Sahrâ-yı Tarhanahani	4,5	Tarhanahani	5	Menzil-i Sahrâ-yı Tarhanahani	4,5	Menzil-i Sahrâ-yı Tarhanahani	4,5	---	---
---	---	Sahrâ-yı Duveyk	12	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Menzil-i Sahrâ-yı Dil Selâmın	13	---	---	Sahrâ-yı Dil	12	Sanmın (Sahrâ-yı VII)	12	Menzil-i Sahrâ-yı Dil Selâmın	13	Menzil-i Sahrâ-yı Dil Selâmın	13	Menzil-i Sanmın	12
Menzil-i Sahrâ-yı Müzeyrib	7	Müzeyrib (Oturak) 4 Gün	7	Müzeyrib (Oturak)	7	Müzeyrib (Oturak) 4-5 Gün	7	Menzil-i Sahrâ-yı Müzeyrib	7	Menzil-i Sahrâ-yı Müzeyrib	7	Menzil-i Müzeyrib	12

		İkâmet				İkâmet							
—	—	Sahrâ-yı Minâ	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Menzil-i Sahrâ-yı Remne	5	—	—	Sahrâ-yı Remiyye	5	—	—	Menzil-i Sahrâ-yı Remne	5	Menzil-i Sahrâ-yı Remne	5	—	—
Menzil-i Sahrâ-yı Mafrak	8	Mafrak	7	Sahrâ-yı Mafrak	8	Mafrak	11	Menzil-i Sahrâ-yı Mafrak	8	Menzil-i Sahrâ-yı Mafrak	8	Menzil-i Mefrûk	14
Menzil-i Sahrâ-yı 'Ayn-ı Zârika	12	'Ayn-ı Zerkâ (Oturak) 2 Gön İkâmet	12	Sahrâ-yı 'Ayn-ı Zerkâ (Oturak)	12	'Ayn-ı Zerkâ	12	Menzil-i Sahrâ-yı 'Ayn-ı Zârika	12	Menzil-i Sahrâ-yı 'Ayn-ı Zârika	12	Menzil-i 'Ayn-ı Zerkâ	9
Menzil-i Sahrâ-yı Bilâta	6	Burûz (Bilâta)	6	Sahrâ-yı Bîlâta	6	—	—	Menzil-i Sahrâ-yı Bilâta	6	Menzil-i Sahrâ-yı Bilâta	6	Menzil-i el-Balkâ	14
Menzil-i Sahrâ-yı Balka	12	—	—	Sahrâ-yı Balka	12	Balka	18	Menzil-i Sahrâ-yı Balka	12	Menzil-i Sahrâ-yı Balka	12	Menzil-i Sahrâ-yı Katran ve'l-Balka	6
Menzil-i Kal'a-i Katran	11	—	—	Kal'a-i Katran	11	Katrana	16	Menzil-i Kal'a-i Katran	11	Menzil-i Kal'a-i Katrana	11	Menzil-i Katran	7
Menzil-i Tabutkurusu	13	Tabutkurusu	13	Tabutkurusu	13	Tabutkurusu	11	Menzil-i Tabutkurusu	13	Menzil-i Tabutkurusu	13	Menzil-i Hassâ	12
Menzil-i Vâdi-i 'Anze	12	Vâdi-i 'Anze	12	Vâdiye-i 'Anze	12	Zuhr-ı Anûza	18	Menzil-i Vâdi-i 'Anze	—	Menzil-i Vâdi-i 'Anze	12	Menzil-i 'Anze	13
Menzil-i Kal'a-i Ha'an (Oturak)	13	Ha'an (Oturak) 1 Gön İkâmet	12	Kal'a-i Ha'an	13	Ha'an (Oturak) 1 Gön İkâmet	12	Menzil-i Kal'a-i Ha'an (Oturak)	13	Menzil-i Kal'a-i Ha'an (Oturak)	13	Menzil-i Kal'a-i Ha'an	10
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Ömm-i Abbâs	11
Menzil-i 'Akabetü'r-Re's	19	'Akabebaşı	19	'Akabebaşı	19	Zuhrü'l-'akabe	13	Menzil-i 'Akabetü'r-Re's	19	Menzil-i 'Akabetü'r-Re's	19	Menzil-i Taht-ı 'Akabetü'şam	10
Menzil-i Sahrâ-yı Çağımân	yok	Çakımân (Çikan)	13	Sayrâ-i Çakımân	13	Çağımân	15	Menzil-i Sahrâ-yı Çağımân	13	Menzil-i Sahrâ-yı Çağımân	13	Menzil-i el-Hüdevere	9
Menzil-i Kal'a-i İsmeler	12	İsmeler (Dârü'l-Hacc)	12	Kal'a-i İsmeler	12	Zâtu'l-Hacc (Dârü'l-Hacc)	14	Menzil-i Kal'a-i İsmeler	12	Menzil-i Kal'a-i İsmeler	12	Menzil-i Zâtu'l-Hac (İsme-i Sâni)	10
Menzil-i Ka' Sahrâsı	11	Sahrâ-yı Ka' i Sagir	11	Sahrâ-yı Ka'	11	Kâ'u'l-Basit	13	Menzil-i Ka' Sahrâsı	11	Menzil-i Ka' Sahrâsı	11	Menzil-i Ka'u'l-Basit	16
Menzil-i Kal'a-i 'Âsihurma	13	Kal'a-i Tebuk ve 'Âsihurma	13	Kal'a-i 'Âsihurma	13	'Âsihurma	12	Menzil-i Kal'a-i 'Âsihurma	13	Menzil-i Kal'a-i 'Âsihurma	13	Menzil-i Tebuk	14
Menzil-i Sahrâ-yı Mugâyir	9	Sahrâ-yı Mugâyir	12	Sahrâ-yı Mugâyir	13	Mugâyirü'l-Kalederiyye	13	Menzil-i Sahrâ-yı Mugâyir	13	Menzil-i Sahrâ-yı Mugâyir	13	Menzil-i Muhtab	9
Menzil-i Kal'a-i Haydar	9	Haydar	9	Kal'a-i Haydar	9	Ahidar (Haydar)	12	Menzil-i Kal'a-i Haydar	9	Menzil-i Kal'a-i Haydar	9	Menzil-i Kal'a-i Haydar	14
Menzil-i Bürke-i Mu'azzama	20	Bürke-i Mu'azzama	20	Bürke-i Mu'azzama	20	—	—	Menzil-i Bürke-i Mu'azzama	20	Menzil-i Bürke-i Mu'azzama	20	Menzil-i Bürke-i Mu'azzama	16
Menzil-i Dârü'l-Hamrâ	17	Dârü'l-Hamrâ	17	Dârü'l-Hamrâ	17	—	—	Menzil-i Dârü'l-Hamrâ	17	Menzil-i Dârü'l-Hamrâ	17	Menzil-i Dâr-ı Hamrâ	12
Menzil-i Medâyin-i Sâlih	18	Medâyin-i Sâlih	18	Medâyin-i Sâlih	18	Medâyin-i Sâlih (Oturak) 1 Gön İkâmet	19	Menzil-i Medâyin-i Sâlih	18	Menzil-i Medâyin-i Sâlih	18	Menzil-i Medâyin-i Sâlih	20

EK : I

MENZİL-NÂMELERE GÖRE İSTANBUL-ŞAM-MEKKE GÜZERGÂHI OSMANLI HAC MENZİLLERİ

¹⁸⁹ : / 64b Bismillâhîrahmânirrahîm. 'An İstanbul ile-ş-Şâm ve Medîne ve Mekke ve Cebel-i 'Arafât şerefuhumullâhü te'âlâ.

¹⁹⁰ : / 51b Bismillâhî'l-lezî 'allem bi'l-kalem 'allem-l-insâne mâlem ya'lem el-hamdülillâhî'l-lezî evcebe 'ale'l-müslimîne el-hacc ve's-salâtü ve's-selâm 'alâ Muhammedin hayr-ı men ehelle ve 'acce ve 'alâ âlihi ve ashâbihi mâ kuside'l-beyt min külli feccin ve mâ dâmetü'd-dimâ'u tenseccu.

¹⁹¹ : / 1b Üsküdâr'dan Cebel-i 'Arafât'a varınca tarîk-i hacda vâki' olan menâziller ve sâ'atleri beyân olunur.

¹⁹² : -----

ÜSKÜDAR MENZİLİ

I : Menzil-i Üsküdâr İbtidâ Üsküdâr'a nakl olundukda merhûm Hüdâyî Mahmûd Efendi 'aziz hazretleri ziyâret oluna ve yol üzerinde merhûm / 65a Şeyh Karaca Ahmed Hazretleri dahî ziyâret olunup sadaka verile.

II : Üsküdâr Âb ve havası hoşdur cümlelerin ma'lûmudur ashâb-ı kirâm zevî'l-ihtrâmıdan Ebû'd-Derdâ radiyallahü te'âlâ anhu hazretleri ve Karaca Ahmed Sultân ve Hüdâî Mahmûd Efendi ve Selâmî 'Alî Efendi ve Nasûhî Efendi ve Şeyhü'l-küttâb Dürretü'l-'Asr ve Yâkûtü'd-Dehr Hamdullah el-ma'rûf bi-ibni'ş-Şeyh ve necî-i pâki Mustafa Dede ravvahallahu rûhahum ve'f'ah 'aley'nâ fütûhahum ve sâir müte'ârif olan mahaller ziyâret oluna.

III : -----

IV : / 24 Surre-i şerife emîni ve sakâbaşılar ve hüccâc-ı müslimîn İslâmbol'dan Üsküdâr'a fevcen fevcen güzâr ve anda iktizâsına göre birkaç gün meks ve ikâmet ba'de hu Maldepe nâm mahal kurbunda Kartal nâm mahalle varılır Kartal Üsküdâr'dan üç sâ'atdir bir mikdâr büyütl ve dekâkîn ve iki câmi' ve han ve hamamı müştamil havası latîf meyvesi ve akarsuyu kalil leb-i deryâda bir karyedir câmi'inin önünde olan suyu hafîfdir Kartal ile Gekbüze beyninde Pendik nâm bir sagîr karye ile Sultânçayın nâm mahaller kurlarından / 25 mürûr olunup Üsküdâr'dan altı sâ'atde Gekbüze'ye varılır.

KARTAL MENZİLİ

I : Menzil-i Kartal Sâ'at 4 Kasaba-i Kartal âb ve havâsı latîf olup câmi'-i şerif önünde olan kuyunun suyu gayet hafîfdir.

II : I- Sâ'at 4 Kartal Âb ve havâsı latîf sâhil-i bahrdır câmi' önünde vâki' kuyusu vardır suyu hafîfdir.

III : Kartal Sâ 'at 4 Âb havası latîf bir yerdir.

IV : -----

GEBZE MENZİLİ

I : Menzil-i Gekbüze Sâ'at 4 Kasaba-i Gekbüze galat-ı meşhûr olup aslı Kepekbâzi imiş kasaba-i mezbûrede / 65b iki câmi'-i şerif vardır birini Çoban Mustafâ Pâşâ binâ eylemişdir tekye ve medrese ve 'imâret ve müsâfir-hâne ve hatt-ı Yâkûtî ile bir Mushaf-ı Şerif vardır ziyâret oluna ve bir camî-i şerif dahî fâtihi vilâyet merhûm Sultân Orhân Gâzî binâ itmişdir lakin suyu gâyet alçakdır dolab ile kuyudan çekilür Şişman İbrâhîm / 66a Pâşâ kırk yerden kuyular kazdırup bir yere cem' itmişdir cümle çeşmelere ve hamâmlara gider merhûm Hoca Fazlullah Pâşâ ve tarîk-i Halvetî'den merhûm Şeyh İlyâs Efendi dahî anda mefûndur ziyâret oluna gaflet olunmaya.

II : 2- Sâ'at 5 Gekbüze Kasabadır Geyikbâzi imiş iki câmi'i vardır birini Fâtihi Gâzî Orhân binâ eylemiş gâlibâ aslı kenisâ imiş ve birin Çobân Mustafa Pâşâ binâ itmişdir tekye ve medrese ve müsâfir-

¹⁸⁹ I : Anonim, *Menâzilü'l-Hâcc*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişâh Sultan 150 m, s. 64b-112a.

¹⁹⁰ II : Anonim, *Menâzilü'l-Hâcc Mesâfetü'l-Fecc li'l-Acc ve'l-Sacc*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi 241/2, s. 51b-59b.

¹⁹¹ III : Mustafa Sinâî, *Menâzilü'l-Hâcc ma'a Menâsikü'l-Hâcc*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi 2917.

¹⁹² IV : Mehmed Edib bin Muhammed Derviş, *Nehcetü'l-Menâzil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 408, Matbaa-i Amire 1257, s. 1-256.

hâne ve 'imâreti' vardır Yâkût hattıyla Mushaf-ı Şerîf vardır Hâce Fazlullah Pâşâ ve Şeyh İlyâs Efendi anda medfûndur Şişmân İbrâhim Pâşâ kırk 'aded kuyu kazmışdır ve sulan gâyet alçak kuyulara münhasır dolab / 52a

III : Geybûze Sâ'at 6 Merhûm Kara Mustafa Pâşâ binâ itmiş bir 'azîm câmi'-i şerîf var ve anda mahfûz hatt-ı Yâkût ile Mushaf-ı Şerîf var ve havaları alçaktır cümlesi kuyudan içer.

IV : Gebbûze Aslı Gelikyazı diyü ta'bîr olunur imiş Kartal'dan üç sâ'atdır İznikmid Körfezi'ne müşerref mahall-i mürtefi'de sırtta vâki'dir leb-i deryâya iki fersah ba'iddir Sultân Orhân Gâzî feth etmişdir vüzerâ-yı Sultân Süleymân'dan Çoban Mustafa Pâşâ âsân bir kârgîr câmi' ve medrese ve 'imâret vardır câmi'-i mezkûr içinde âvize olmuş kandîl şeklinde yeşim askılar ve hatt-ı Yâkût ile bir Mushaf-ı Şerîf vardır cevâmî' ve esvâk ve dekâkîn ve hamam ve hânât ve mahallâtı hâvî suyu alçak ve kalil bir kasabadır sulan dolab ile çekilür Şişman İbrahim Pâşâ kuyular hafır itdirüp suyu cem' itmişdir kasanın çeşmelerine ve hamamına andan tevzî olunur Hoca Fazlullah Pâşâ ve Şeyh İlyâs Halvetî medfûnlardır livâsı Koca-ili'dir Gebbûze'den Dil ta'bîr olunur ma'bere⁹³ varnca iki tarîk vardır biri nisf sâ'at karîb lâkin tarîk sa'b⁹⁴ taşlıkdır Gebbûze'den inilüp Dil ma'berinden karşuya geçilüp Hersek nâm karyeye nisf sâ'atde varılır Dil'in karşuluğu beş mildir Dil'e giderken Çörekçioğlu Çeşmesi ve Yumrukaya ve Tuzlubînâr nâm mahaller vardır Dil'den karşuya kayık ve ma'vnalar ile 'ubûr olunur 'acele itmeyüp müzâyaka çekilmeye sâhil bir harâb / 26 handan 'ibâret Gebbûze'den üç buçuk sâ'atdır İznikmid Körfezi'ne müşerrefdir Hersek-zâde Ahmed Pâşâ'nın câmi' ve hamam ve büyütl ve dekâkîni müstemil bir sağır karyedir sekizyüz altmış iki târîhinde Fâtih Sultân Mehmed Han feth etmişdir bataklik olmakla nisf sâ'at mikdân kaldırım ile mürûr olunur derûnunda olan han Sultân Selim Han merhûmundur livâsı Koca-ili'dir Koca-ili mutasamfi surre-i şerîfeyi Hersek'den alup Akşehir'e değin muhâfaza iderler Hersek ile İznik beyninde Derbend nâm kefredi vâfir bir sağır karye vardır Hersek'den Derbend'e varnca tarîk sa'b'dır ve bir su vardır Kirkgeçid dirler İznik'e iki sâ'at kala Marağ ve Pâşaçayın nâmıyla iki mahal vardır.

HERSEK VE DERBEND MENZİLLERİ

I : Menzil-i Hersek ma'a Derbend Yeniköy Sâ'at 8 Dilden sefîne ile mürûr olunur Hersek'e varır lâkin Hersek ıssuz olup bir şey / 66b bulunmamağıla anda meks olunmayup Derbed'e varılır Derbend'de her şey olunur yoğurt ve bostân çokdur.

II : 3- Sâ'at 3 Hersek Bir küçük kasabadır Dil'i mürûrdan sonra vâsıl olunur Hersek Mehmed Pâşâ merhûm Cum'a kılınur câmi' binâ itmişdir hüccâc ekseriyâ Derbend'e konarlar.

III : Hersek Sâ'at 3 / 2a Bir küçük kasabadır bir şeyi bulunmaz. Derbend Sâ'at (boş) Bir murdar karyedir bütün nasârâdır kızları er 'avratları çokdur her şeyi çok kızlar ve 'avratlar satar.

IV : ----

İZNIK MENZİLİ

I : Menzil-i İznik Sâ'at 7 Şehr-i İznik bir mu'azzam şehirdir her ne murâd olunursa bulunur şehirden taşra 'azîm gölü vardır merhûm Eşref-zâde Rûmî hazretleri anda medfûndur ziyâret oluna.

II : 4- Sâ'at 12 İznik Derbend'e konulmayup doğru varılır 'azîm gölü vardır Eşref-zâde kaddese sırruhu hazretleri medfûndur ziyâret oluna safâli mahaldir ammâ ağırdır.

III : İznik Sâ'at 12 'Azîm kal'ası vardır ve 'azîm gölü vardır çok ve Eşref-zâde anda medfûndur.

IV : İznik Hersek'den on sâ'atdır yediyüz otuz bir târîhinde Sultân Orhân feth etmişdir şehr-i merkûmun asıl bânîsi Nûh 'aleyhi's-selâm oğlu Sâm olmak mervîdir zamân-ı devlet-i Kayasere'de bir ma'mûr ve meşhûr şehr imiş hâlâ harâbçadır kayserler o anda bu mahalde üçyüz altmış râhib cem' olup mu'tekidât-ı Nasârâ'yı tedvîn iderler imiş cevâmî' ve hânât ve hamâmât ve mahallât ve esvâkı hâvî havası sakil bir kasabadır Orhân Gâzî keniseden bir câmi' ve bir 'imâret binâ etmişdir merhûm Eşref-zâde'nin tekye ve câmi'i vardır merkadı dahî anda olmağla ziyâretgâhdır. / 27 ...⁹⁵ Kasaba-i merkûmede Ertuğrul Şâh oğlu Gündüzalp ve şârih-i Vikâye 'Alâ'eddîn Esved ve Molla Hayâlî medfûnlardır ve kasaba-i mezbûre civârında bir 'azîm göl vardır âbi lezzidur envâ' balığı çıkar line ta'bîr olunur bir nev' balık sayd olunur kaddî nisf şibr⁹⁶ mikdândır kuru su diyâr-ı âharlara gider ayağı Meklik kasabasına muntehî Akdeniz'e gider.

SÜİFD / 19

223

⁹³ Nehri geçmek için yapılmış yer, geçit.

⁹⁴ Güç, çetin.

⁹⁵ Burada bir beyit bulunmaktadır.

⁹⁶ Kanş.

LEFKE MENZİLİ

I : Merzil-i Lefke Sâ'at 7 / 67a Kasaba-i Lefke bir hoşca mahaldir suyu vardır lâkin yolu taşlık ve sarpdır anda harîr olur.

II : 5- Sâ'at 5 Lefke Yolu sarpdır akarsuyu vardır ve harîr olur.

III : Lefke Sâ'at 7 Bir mahaldir ve zemîn yolu sarpdır ve akarsulan vardır anda çınar olur. / 2b

IV : Lefke İznik'den on bir sâ'atdir İskender Pâşâ binâsı bir câmi' ve han ve hamam ve sük ve büyütu hâvî bir sagır kasabadır livâsı Sultânönü'dür yediyüz seksen târîhinde Sultân Osmân Han feth etmişdir bunda a'lâ harîr olur tarîk sa'bdir karîbinden nehr-i Sakarya mürûr ider nehr-i mezbûr Seydîgâzî etrâfından çıkup şimâle doğru gider Eskişehir şimâlinden köprü altından geçer anda Porsuk Suyu ta'bîr iderler ba'zî enhâr münzam olup Söğüt şarkısından inüp Söğüt'e uğrar ve yine kıyısından geçüp Geyve köprüsü altından Hendek Köprüsü'ne mürûr ve Karadeniz'e münsab olur⁹⁷ nehr-i kebdîr / 28 bu mahalle karîb Çeltiklik nâm bir vâdi vardır Lefke ile Söğüt mâbeyninde Köprülü Mehmed Pâşâ âsân Vezîrhani: nâm câmi' ve hân ve hamam ve büyütu müstemil kiremid pûşideli bir sagır karye vardır önünden nehr-i mezbûr cereyân ider Söğüt'e iki mil mikdân mahalde cedd-i Âl-i Osmân'dan Sultân Osmân Han Gâzî hazretlerinin pederleri Ertuğrul Beg Gâzî merkadı bir kubbe ile mu'indir Ertuğrul Beg Gâzî altyüz seksen yedi târîhinde vefât idüp ve yerine Sultân 'Alâ'eddîn Selçukî Sultân Osmân Han Gâzî hazretlerine tuğ ve 'alem virüp Söğüt taraflarına ta'yîn etmişdir.

VEZİR HANI MENZİLİ

I : Menzil-i Vezîrhani Sâ'at 5 Kasaba-i Vezîrhani bir güzel yerdir akarsuyu ve hamâmı var merhûm Köprülü Muhammed Pâşâ-zâde Ahmed Pâşâ binâ itmişdir.

II : 6- Sâ'at 5 Vezîrhani Akarsuyu ve nâzik hamâmı var Köprülü Mehmed Pâşâ merhûm binâ itmişdir ve harîr olur.

III : Vezîrhani Sâ'at 5 Kezâlik akarsuyu var ve nâzik câmi' var Köprülü merhûmdur.

IV : ----

SÖĞÜD MENZİLİ

I : Menzil-i Söğüd Sâ'at 7 Kasaba-i Söğüd bir hoşca kasabadır latîf üzüm turşusu çokdur / 67b ve a'lâ sucuk ve latîf ayva olur sultan çokdur merhûm Orhân Gâzî anda medfûndur ziyâret oluna gaflet olunmaya.

II : 7- Sâ'at 9 Söğüd Nâzik üzüm turşusu ve leziz ayva olur Bilecik karîb olmağla kadife yasdıklar getirüp satarlar odun mebzûldür ve Gâzî Orhân anda medfûndur ammâ sâbkan Mekke kâdısı semâhatlû Tevfik Efendi Hazretleri Gâzî Orhân cedd(i) Âl-i Osmân Ertuğrul hazretleridir diyü tahkik buyurmuşlardır fil-hakîka fakîr Bursa Kazâsı'na ibtilâmda Orhân hazretlerinin kabr-i mezbûrlarını Bursa'da ziyâret eyledim.

III : Söğüd Sâ'at 8 Dağ kenandır nâzik meyvesi var ve üzümü ve turşusu olur ve Gâzî Orhân anda medfûndur.

IV : Söğüt Lefke'den dokuz sâ'atdir cevâmi' ve hânât ve hamâmât ve esvâk ve mahallâtü hâvî bir kasabadır aslında Söğütcük ve Safsâf ta'bîr iderler imiş livâsı Sultânönü'dür yediyüz altmış beş târîhinde Sultân Murâd-ı evvel feth etmişdir bu kasabanın üzüm turşusu ve kefter sucuğu âfâka meşhûrdur işbu Keskin karyesinde Yahyâ Pâşâ bir köşk binâ etmişdir ve yine tarîk üzere Kanndaşlar nâm makbereler vardır.

SÜİFD / 19

224

ESKİŞEHİR MENZİLİ

I : Menzil-i Eskişehir Sâ'at 9 Kasaba-i Eskişehir bir hoşca mahal lâkin bi-emr-i Hüdâ yağmur eksik olmaz ahâlisi ekserî lüle yaparlar ve akarsuyu ve ılıca ve hamâmı vardır Çoban Mustafâ Pâşâ anda dahî bir câmi'-i şerîf binâ itmişdir / 68a ve Âl-i 'Osmân'ın cedd-i 'âtileri Şeyh İdebâli anda medfûndur ziyâret oluna.

II : 8- Sâ'at 9 Eskişehir Sâye-i 'inâyet-vâyelerinde âsûde olduğumuz Âl-i Osmân efendilerimiz cedd-i mâderleri Şeyh Edebâli anda medfûndur 'azîm mâ-i câri ve ılıcalan vardır Çoban Mustafa Pâşâ'nın mükellef câmi'i vardır mahalle somunu dîrler gâyet pişkin etmeğî olur ahâlisi ekseriyâ lüle yaparlar ikâmet mahallidir yevm I.

III : Eskişehir Sâ'at 9 'Azîm akarsuyu ve ılıcası vardır ve Geybuze'de Kara Mustafa Pâşâ'nın anda bir câmi'-i şerîfi vardır latîf mahaldir. / 3a

⁹⁷ Dökülür.

IV : Eskişehir Söğüt'den on sâ'atdır bir vâsi' sahrâda vâki' olmuştur iki mahalde cum'ası kılınır câmi'in birin 'Alâ'eddîn ve birin Mustafa Pâşâ binâ etmiştir esvâk ve hânât ve mesâcid ve ılcaları / 29. müstemil bir kasabadır ve bir kuyu vardır suyu gâyet a'lâdır ve kavunu leziz olur bi-emr-i Hüdâ-i Te'âlâ bu kasabanın baranı kesirdir esvâk ve hânât ile mahallâtü mâbeyni fâsılalıdır livâsı Sultânönü'dür Sultân 'Alâ'eddîn altıyüz seksen yedi senesinde Eskişehir'in menşûr-ı hükümetin Sultân Os mân Han Gâzî hazretlerine tefvîz etmiştir Şeyh Edebâli hazretleri ve Şehâbeddîn Sühreverdi mezâr-ı şerifleri ziyâret olunur Nehr-i Porsuk kurbundan cereyân ider bu mâbeynde Akvîrân nâm bir köy vardır şehrden üç sâ'atdır bu kasabadan şark Seyyidgâzî şimâl Göynük garb Söğüt dahî garb-ı cenûb İnönü'dür bunda bir gün ikâmet olunur katırcı ve 'akkâma'⁹⁸ yevmiye ve bahşîşât virilür.

SEYYİDGÂZÎ MENZİLİ

I : Menzil-i Seyyidgâzî Sâ'at 9 Seyyidgâzî ile Taş Uran Kız bir türbe içinde yaturlar Mihâloğulları taşrada bir türbededir ve Çoban uruhu kapu yanında bir türbededir ve Sultân 'Alâ'eddîn'in vâlidisi yukarıda zir-i zemînde bir türbededir cümlesi ziyâret oluna. / 68b

II : 9- Sâ'at 9 / 52b (Gurre-i Şa'bân-ı erba'a) Seyyidbattâlî Seyyid Battâl Gâzî ile Taş Uran Kız bir türbe içindedir Mihâloğulları taşrada türbededir ve Çoban ard kapu yanında bir türbededir ve Sultân 'Alâ'eddîn'in vâlidisi yukarıda zir-i zemînde bir türbededir ol mahallin bâniyesidir odun kıymetlüdür.

III : Seyyidgâzî Sâ'at 9 Bir karye Seyyidgâzî ile Taş Uran Kız bir türbe içinde medfündür Mihâloğulları taşrada bir türbede medfündür ve Çoban ard kapu yanında bir türbededir ve Sultân 'Alâ'eddîn'in vâlidisi yukarıdadır ve zemîndir ve ulu mahaldir.

IV : Seyyidgâzî Eskişehir'den dokuz sâ'atdır şâh-ı râh üzere bir mu'azzam han ve şehre müşerref mahalde vâki' cebelde de Seydî Battâl Ebû'l-Hasan 'Abdullah el-Antâkî el-Gâzî türbe-i şerifesi gâyet mürtefi' mahalde vâki' kârgîr kurşun püşideli bir 'azîm binâdır âl-i Selçukiyye'den müşârün-ileyh Sultân 'Alâ'eddîn Selçukî vâlidisi binâ etmiştir kendi dahî anda medfündür Mihâloğulları'ndan ba'zı ümerâ binâsı etrâfında türbeler vardır kurbunda Sultân Süleymân Han Gâzî âsâr kurşun püşideli câmi' ve hücerât ve medrese ve müsâfirine dâr'uz-ziyâfe / 30 ve hamam vardır türbe ve hücerâtda Bektâşiyân derişân sâkin olurlar kasaba-i merkûme içinde düz yerde 'uyûn'⁹⁹-ı hârre-i müte'addide vardır üzerine kubbe ve câmekân binâ olunup ricâl ve nisâyâ mahsûs iki hamam vardır Eskişehir'in bağıştânı nihâyetinde sevâd-ı kasabadan iki mil ba'd yerde bir germâbe¹⁰⁰ dahî vardır üzerinde eczâ-i duhniye¹⁰¹ müctemi' olur cem' iderler gâhi bir iki tas dolusu eczâ-i hâre ile kaynamış zeyt yağına müşâbih duhn cem' olur Mesleme bin 'Abdülmelik İslâmbol'u hîn-i muhâsarada Battâl Gâzî ma'iyetinde olup sene-i hicriyenin takrîben yüz on dört senesinde kasaba-i mezkûrede şehîd olmuştur müşârün-ileyh Mesleme İslâmbol'u hîn-i muhâsarada feth müyesser olmayup 'avdet murâd itdikde İslâmbol'u tefferûc ve Ayasofya'yı ziyâret itmedikçe gitmem diyu yemîn itmekle ancak şehrin bir kapusunu küşâd ve at üzerinde Ayasofya'yı ziyâret eyledikde Battâl Gâzî kadd-i kâmet sâhibi olmağla Mesleme'ye kefere tarafından zarar isâbet etmemek için mızrâkına müsteniden nigâhbânlık¹⁰² iderler idi 'alâ rivâyeten Galata'da vâki' 'Arab Câmi' demekle ma'rûf câmi'i sulah ol vakîtda Mesleme binâ itmiştir ba'dehu Mesleme Şâm'a teveccüh itdikde Seyyid Battâl Gâzî mahall-i merkûmda şehîd olmuştur diyu Mesleme'nin âsitâneye teveccühünün ve Battâl Gâzî'nin ma'iyeti beyânı zımnında / 31 tahrîr olunmuştur kasaba-i mezkûrenin livâsı Sultânönü'dür Seydîgâzî ile Hüsrevpâşâ beyninde Bardaklı nâm birkaç büyüti hâvî han ve dekâkini müstemil bir sagîr karye ile Karlapa Boğazı nâm bir mahal dahî vardır.

SÜİFD / 19

225

HÜSREVPÂŞÂ MENZİLİ

I : Menzil-i Hüsrevpâşâ Sâ'at 7 Hüsrevpâşâ bir harâb yerdir suyu azdır nesne bulunmaz bir hân ve bir câmi'-i şerif vardır ahâlisi kilim işlerler.

II : 10- Sâ'at 8 Hüsrevpâşâ Bir harâb mahaldir suyu dahî kalîldir ahâfisi kilim işlerler.

III : Hüsrevpâşâ Sâ'at 8 Bir harâb karyedir ve suyu kalîldir ve ahâlisi ekserî kilim işlerler.

IV : Hüsrevpâşâ Seydîgâzî'den dokuz sâ'atdır Yenihan dahî dirler bir han bir câmi' dahî vardır kilisâdan mübeddeldir mâ'ada bir câmi' ve han ve hamam ve büyüti ve sökü müstemil bir karyedir a'lâ

⁹⁸ Deveci, katırcı, mahmil ile hacca giden sürre alayı hizmetçisi, çadır mehteri.

⁹⁹ Göz ve kaynak manasına olan 'aynın cem'i.

¹⁰⁰ Sıcak su hamamı.

¹⁰¹ Sürünecek yağ.

¹⁰² Gözcülük.

kilim işlenür havası latîfdir Hüsrevpâşâ ile Bolavadin beyinde Bayat nâm birkaç büyütu hâvî bir sagır karye vardır önünden su cereyân ider Bayat ile Bolavadin beyinde İler ta'bir olunur bir mahûf ve muhâtura derbend vardır.

BOLVADİN MENZİLİ

I : Menzil-i Bolavadin Sâ'at 13 Kasaba-i Bolavadin bir dağ kurbunda vâki' olmuştur yolu gâyet mahûf İnönü ta'bir olunan mahalden geçilür ve yol üzerinde Payât nâmında bir karye var iktizâ itdikce / 69a konak yeridir ahâlisi kilim işlerler.

II : 11- Sâ'at 13 Bolavadin Bir kasabadır yolu gâyet mahûf İnönü ta'bir olunur mahalden gelüp ahâlisi kilim işlerler ve beyne't-tarîk Bayat nâmında bir karye vardır derbend olub dağ olmağla odun mübâhdır.

III : Boluvadin Sâ'at 13 / 3b Bir kasabadır yolu gâyet mahûfdur İnönü ta'bir olunan yerden geçilür ve yolu üzerinde Bayat nâmında bir karye vardır ba'zî vakitte anda nüzul olunur.

IV : Bolavadin Hüsrevpâşâ'dan on iki sâ'atdır üç câmi'i vardır biri Sinân Pâşâ ve biri Şeyh Câmi'i ve biri Hâcî Efendi Câmi'i'dir han ve hamam ve sük ve büyütu hâvî bir kasabadır Sultân Selîm Han'ın beşyüz kırk hatvede¹⁰³ bir cisri-i kebirî vardır livâsî Karahisâr'dır leziz kavunu olur ni'meti ferâvân bir latîf kasabadır Konya Sancağı ile Kütahya Sancağı beylerini fasl için tarîkde dikilitaş vardır.

İSHAKLI MENZİLİ

I : Menzil-i İshâklı Sâ'at 7 İshâklı bir küçük kasabadır lâkin bağ ve bağçeleri çok akarsulan ferâvân meyvesi bağ ve bostânı çokdur ve latîfdir âb ve havâsî dahî latîf Sultân 'Alâ'eddîn bir han binâ itmişdir ve tarîkde bir 'azîm cisr vardır Bolavadin Köprüsü ta'bir olunur beşyüz kırk üç / 69b adımdır.

II : 12- Sâ'at 8 İshâklı 'Azîm bağçeleri ve akarsuyu vardır meyvesi çok latîf yerdir Sultân 'Alâ'eddîn bânisi bir câmi' vardır esnâ-i tarîkde 443 adım bir cisri vardır Bolavadin Köprüsü dirler odun gâyet çokdur.

III : İsaklı Sâ'at 7 'Azîm bağ ve bağçeleri vardır ve suyu gâyet mebzûldür ve latîf yerdir Sultân 'Alâ'eddîn'in binâsî bir han vardır bir cisri var beşyüz kırk üç adımdır ve anun ?¹⁰⁴ gâyet mebzûldür.

IV : İshâklı Bolavadin'den sekiz sâ'atdır şâh-ı râh üzere câmi' ve Sultân / 32 'Alâ'eddîn'in bir han ve hamamı vardır büyütu 'adîde ve sükü müştemil bağı bostânlı akarsulu havası latîf meyvesi ferâvân bir kasabadır livâsî Akşehir'dir bunda Yağlıbinâr namıyla bir çeşme vardır.

AKŞEHİR MENZİLİ

I : Menzil-i Akşehir Sâ'at 5 Kasaba-i Akşehir güzel kasabadır mükellef hanları ve çarşusu ve câmi'-i şerîf vardır kaymak olur merhûm Hoca Nasreddîn kasaba kurbunda medfûndur ziyâret oluna.

II : 13- Sâ'at 5 Akşehir Mükellef hanları ve latîf kaymağı vardır ucuzlukdur ve Hâce Nasreddîn rahmetullah anda medfûndur ziyâret oluna.

III : Akşehir Sâ'at 5 / 4a Mükellef hanları vardır latîf kaymağı olur ve Hoca Nasreddîn Efendi anda medfûndur.

IV : Akşehir İshâklı'dan sekiz sâ'atdır bir vâsî sahrâda akarsuyu bağ ve bahçeli cevâmî ' ve hânât ve esvâk ve mahallâtı hâvî bir kasabadır üç câmi' vardır biri Sultân Süleymân ve biri Sultân 'Alâ'eddîn ve biri Hasan Pâşâ'nındır ve beş hamamı vardır ve Baştekte nâm mahallî bî-nazîr mesiregâhdır nice sedler üstleri çimen ve her seddin kenânnda mizâblar¹⁰⁵ vaz' olup her birlerinden sular cereyân ider tekye-i mezbûrede Mevlevî dervişânî âyîn-i Mevlevî icrâ iderler sekizyüz on yedi târîhinde Sultân Mehmed Han feth itmişdir Hoca Nasreddîn ve Şeyh Mahmûd Hayrân ve Neccârî Dede ve Ni'metullah Veli en-Nahcivânî ve Ahî Evren ve Kürd Emîr merkadi ziyâretgâhdır mülûkdan biri şehri-i merkûma uğrayup beyaz şükûfenin¹⁰⁶ kesretini gördükde Akşehir ta'bir etmekle öyle kalmışdır Sultân Murâd Han-ı râbî' Bağdâd'a giderken letâfet-i havasından nâşî bir kasr binâ itmişdir livâsî Akşehir'dir ve kurbunda bir göl vardır semek sayd olunur¹⁰⁷ Akşehir ile İlgun beyinde Arkıdhanî namıyla birkaç büyütu hâvî bir sagır karye vardır. / 33

¹⁰³ Adım.

¹⁰⁴ Bu kelimeye bir mana verilemedi. Üzüm olabilir. Çünkü bağlık ve bahçelik yerdir.

¹⁰⁵ Oluk.

¹⁰⁶ Çiçek.

¹⁰⁷ Balık avlanır.

ILGIN MENZİLİ

I : Menzil-i Ilgın Sâ'at 9 Kasaba-i Ilgın dahî bir güzel kasabadır çarşusu ve hanları mükellefdir / 70a Mustafa Pâşâ'nın bir câmi'i-şerîfi vardır suları ferâvândır ve taşrada bir güzel ılıca vardır lâkin yaz aylarında havâsı ağırcaadır:

II : 14- Sâ'at 9 Ilgın Yaz günlerinde havası ağırdır ve akarsuyu ve taşrasında ılıcaları vardır ve Mustafa Pâşâ merhûmun anda dahî bir nâzik câmi'i vardır mazbûtu kasabasıdır.

III : Ilgın Sâ'at 9 Yaz günleri vardır ve havası sakıldır akarsular var ve ılıcası vardır ve Kara Mustafa Pâşâ'nın anda dahî bir nâzik câmi'i-şerîfi vardır mazbûtu kasabası var.

IV : Ilgın Akşehir'den dokuz sâ'atdır merhûm Mustafa Pâşâ'nın bir câmi'i ve Durgud Beg'in kilisadan mübeddel bir câmi'i ve Sultân Giyâseddin'in çifte hamamı ve Rüstern Pâşâ'nın bir hanı vardır ve esvâk ve mahallâtı müstemil bir kasabadır livâsı Akşehir'dir eyyâm-ı sayfda¹⁰⁸ havası sakıldır bir mil ba'idede bir ılıcası vardır kılıç ve baras¹⁰⁹ illetlerine nâfi'dir ve fenâ-i şehride bir 'azîm gölü vardır suyu gâyet lezizdir envâ semek sayd olunur bunda Maktûl İbrahim Pâşâ'nın bir çeşmesi vardır ve tarîkde Kadınhanı nâm-ı diğer Arslan Köyü nâm birkaç büyütu müstemil bir sagır karye vardır câbecâ taşdan mebnî arslan sûretleri olduğu ecilden Arslan Köyü diyü meşhûrdur Balkam Suyu Balbaş Köprüsü nâm iki mahal vardır.

LÂDİK MENZİLİ

I : Menzil-i Lâdik Sâ'at 10 Karye-i Lâdik bir kebîr karyedir akarsuları vardır ve hamamı vardır âb ve havâsı latîf ve sâyebandır fenler çokdur sūd ve yoğurt ve revgan-ı sâde çokdur. / 70b

II : 15- Sâ'at 10 Lâdik Bir 'azîm karyedir sūt ve yoğurt ve gâyet latîf revgan-ı sâde bulunur.

III : Lâdik Sâ'at 10 Bir 'azîm karyedir akarsuları vardır / 4b ve hamamı vardır latîf mahaldir.

IV : Lâdik Ilgın'dan on sâ'atdır Lazkiye-i Karaman dahî Yörükân ve Sa'îd-ili dirler şâh-ı râh üzere câmi' ve han ve hamam ve sūku ve büyütu müstemil bir sagır kazadı havası sakil bir binânı vardır suyu sovuksdur Sultân Murâd Han-ı evvelin silahdân bir çeşme ve Dokuzlu nâmıyla bir han binâ eylemiştir bir sâ'at mesâfe dağda Dumlubinâr nâm a'lâ mâ-i leziz vardır livâsı Konya'dır Zengi Suyu geçilür.

KONYA MENZİLİ

I : Menzil-i Konya Sâ'at 8 Şehr-i Konya mu'azzam şehirdir mu'azzam kal'ası vardır hanları ve hamamları ve câmi'i-şerîfler çokdur ve meyvesi mubâhdır Hazret-i Mevlânâ kaddese sırrehül-'azîz anda medfûndur âsitânesi andadır her Cum'a günlerinde cem'iyet-i 'azîm olur ve Şems-i Tebrîzî ve Sadreddin Konevî ve İmâm-ı Bağvî hazretleri dahî anda / 71a medfûndur ziyâret oluna gaflet olunmaya.

II : 16- Sâ'at 8 / 53a Konya Mu'azzam kal'ası ve Vâlide Hanı dirler bir hanı vardır Hazret-i Mevlânâ kaddese sirruhu anda medfûndur ve türbesi kurbunda Sultân Mehmed Câmi'i'ne müşâbih bir câmi'i-şerîf vardır ve Şems Tebrîzî kaddese sirruhu anda medfûndur ve sâir ziyâretgâh anda ahâliden su'âl oluna meyvesi çokdur helvası meşhûrdur ve her şey bulunur ikâmet yevm I.

III : Konya Sâ'at 8 (Oturak) Bir mu'azzam kal'ası ve hanı var Vâlide Hanı dirler ve Hazret-i Mevlânâ Sultân ilmuhu ve Hazret-i Veled ve Sultân Hazret-i Şems anda medfûndur ve türbe kurbunda iki minâreli bir câmi'i-şerîfi var 'aynıyla kadîmi Sultân Mehmed Câmi'i-şerîfe müşâbehet ve meyveler mebrûddur ve şehr-i 'azîmdir.

IV : Konya / 34 Lâdik'den on bir sâ'atdır akarsulu bağ bağçeli seyr-i Merâm ve mesire-i sâireli mahaldir seyr-i Merâm'da bir latîf hamamı vardır hamam-ı mesfûrun içinde gâyet yüksek akar bir şâdirvânı vardır hakkında bu beyti dimişlerdir ...¹¹⁰ Cevâmî' ve hânât ve hamâmât ve mahallât ve esvâk-ı mükellefeyi hâvi bir şehr-i mu'azzamdır sūr-ı kebîri vardır ve on iki kapu ile altıyüz on dokuz târîhinde 'Alâ'eddin Keykûbâd bin Giyâseddin bin Keyhüsrev ve Selçukî zamânında Kılıç Arslan tekel-lüflü binâ etmiştir hâlâ harâbcdır dâhil-i sūrda 'Alâ'eddin-i müşârün-ileyhin bir câmi'i vardır kendi dahî anda medfûndur altı hamamı vardır dördü dâhil-i sūrda ikisi hâric-i sūrdadır livâsı nefsi Konya'dır sene-i hicriyenin seksen beşinci târîhinde feth olunmuşdur şehr-i merkûm mukaddemâ kürsi-

SÜİFD / 19

227

¹⁰⁸ Kış günlerinde.

¹⁰⁹ Vücûdda yer yer lekeler peydâ olmaktan 'ibâret bir 'illet.

¹¹⁰ Burada "İrişür fiskiyesi akdıkca dâim bâmina, Cennete girmek dilersen gir Merâm hamâmına" beyiti bulunmaktadı. Bu beyit için bkz. Yılmaz Önge, "Konya'nın Merâm Mesiresindeki Mimari Bir Manzume", *Vakıflar Dergisi*, S. 10, s. 367-385.

memleket-i Yunânîyan olup ba'de'l-feth yine yed-i kaysere giriftâr olmuştur ba'dehu altıyüz seksen bir târîhinde yine Dâvûd bin Süleymân Kutumuş tahlîs etmiştir sonra yediyüz doksan dört senesinde Yıldırım Bâyezid Han Karamanoğlu'ndan alup memleket-i Osmânîyan'a dâhil etmiştir Fahreddin / 35 nâm meşhûr kayısı ve envâ' şükûfesi olur debbâğ çiçeği ta'bîr iderler bir nev' çiçek olur anın ile sahtîyan boyarlar Mevlânâ Celâleddin Rûmî bin Sultân-ı 'Ulemâ Bahâ'eddin ve Sultân Veled Şeyh-i Kerîmüddin ve Seyyid Burhâneddin Muhakkık Termedî ve Çelebi Hüsâmeddin ve Şems-i Tebrîzî ve Şeyh Sadreddin ve müfessir İmâm Begavî ve Kâdî Sirâceddin ve 'Alâ'eddin ve Eflâtûn İlahî ve Şeyh Ahmed Trabzonî ve Selâhaddin Zerkûbî mekâbir-i şerîfeleri ziyâretgâhdır ve Sadreddin'in kütüphanesinde bir sanduk ile 'Abdülkâdir Geylânî'nin hırkası olmağla ziyâret olunup husûsan Türbe-i Mevlânâ mehâbetli mahaldir karşusunda mahall-i müfrezde dervîşân Rûz-ı Cum'ada âyîn-i Mevlânâ icrâ iderler Türbe-i Mevlânâ'yı Gedik Ahmed Pâşâ binâ etmiştir kurbunda Sultân Selîm Han'ın iki minâreli bir câmi'i vardır Mevlânâ Celâleddin altıyüz yetmiş iki târîhinde vefât etmiştir velâdeti Belh'eddir ömrü almış sekiz senedir Konya'nın sultan kurbunda dağdan gelüp üçyüz mikdân lülelerden şehre taksîm olunur ve bağ ve bostânlarına cârî olan enhârn ayağı inüb bir göl olur ve ol göl dağlan ihâta ider bu konakda bir gün ikâmet olunur hükkârma¹¹¹ yevmiye ve bahşîşât virilür.

İSMİL MENZİLİ

I : Menzil-i İsmâ'îl Sâ'at 12 İsmâ'îl karyesi bir büyük karyedir her şey bulunur ahâlisi hüccâcı karşılayup hânelerine kondururlar lâkin sultan cümle kuyu suyudur ve yaz günlerinde havâsi sakîl olup kış günlerinde dahî odun bulunmaz.

II : 17- Sâ'at 12 İsmîl Bir 'azîm karyedir ve ahâlisi hüccâcı iki sâ'atlık yerden karşılarlar suyu kuyu suyudur yaz günü havası olur ve şitâda odun bulunmaz.

III : İsmîl Sâ'at 12 / 5a Bir 'azîm karyedir ahâlisi iki sâ'at berüden hüccâca istikbâl ederler lâkin havası su bulmak gâyet sakıldır kış günü odun emr-i 'asîrdir.

IV : İsmîl Nâm-ı diğer Gerdebeli Konya'ya on iki sâ'atdır şâh-ı râh / 36 üzere câmi' ve han ve sük ve büyütu hâvi bir sağır kasabadır livâsi Konya'dır ahâlisi hüccâca ziyâde ikrâm iderler suyu kuyulardandır anın için kalîdir Konya'dan kalkıldıkda tañk ikidir biri İsmîl tañkidir ve biri Göçü nâm karye tañkidir İsmîl tañki sa'b olmağla ekser Göçü yolundan Karabınâr'a vanılır İsmîl tañkinde su çok olmağla geçmeğe ta'ab¹¹² çekilür lâkin hüccâc İsmîl yolundan giderler İsmîl ile Karabınâr beyinde Yilkiburun nâm meşhûr sa'b bir mahal vardır kumsal ve mahûf yerdir Konya'dan Ereğli hudûduna varınca sahrâdir İsmîl ol sahrâda vâkî'dir suyun tuğyânı zamânında ol sahrâyı su basar Konya Gölü dahî taşmağla İsmîl Ovası hemvâre deryâ gibi olmağın ahâlisinden menkûldür ki Konya sahrâsı bir zamân deryâ imiş Eflâtûn tedbîr ile mahv eylemiş İsmîl karşusunda olan dağlara Fodulbaba Dağları ta'bîr iderler bu dağlarda sürü ile koyun gezer imiş sayd etmezler imiş ana Fodul Baba sürüleri ta'bîr iderler imiş himâyesinde imiş destûr ile kurban taleb idüb bir koyundan üçe varınca saydına cür'et iderler imiş ziyâde sayd iderler ise 'ukûbete mübtelâ olurlar diyü mütevâtîrdir ve cebel-i mezkûrda eşcâr yokdur ancak bir havuz vardır suyu artub eksilmez hayvanât içrerler.

KARAPINAR MENZİLİ

I : Menzil-i Karabınâr Sâ'at 10 / 71b Karabınâr bir kebir karyedir merhûm Sultân Selîm'in iki minâreli bir mu'azzam câmi'i şerîfi ve imâretü ve hanları vardır hamamı dahî vardır mukaddemâ Sultân 'Alâ'eddin'in tahtı anda imiş ba'dehu Molla Hünkâr geldikde Konya'da kal'a binâ olunup anda taht oldu.

II : 18- Sâ'at 10 Karabınâr Bir 'azîm karyedir Sultân Selîm iki minâreli bir latîf câmi' binâ etmiştir ve hamamı vardır ahâlisi ekser çorab işlerler ve mukaddemâ taht-ı 'Alâ'eddin anda imiş Molla Hünkâr hazretleri Konya gelince.

III : Karabınâr Sâ'at 10 Bir 'azîm karyedir Sultân Selîm'in iki minâreli latîf bir câmi' ve hamamı var mukaddemâ Sultân 'Alâ'eddin'in tahtı anda imiş sonra Molla Hünkâr Konya'ya geldikde mâ'a kabirlerine mürâ'aten kendülere taht etmişler ahâlisi ekserî çorab / 5b örerler ve odun husûsu emr-i müşkildir.

IV : Karapınâr / 37 İsmîl'den dokuz sâ'atdır Sultân Süleymân Han'ın iki minâreli kârgir bir câmi' ve imâret ve hamam ve soku vardır büyütu-ı 'adîde ve 'alâ mâ-i lezîzi hâvi bir kasabadır Konya'dan mukaddem Sultân 'Alâ'eddin'in tahtgâhı imiş sekizyüz almış iki târîhinde Fâtih Sultân Mehmed Han zamânında feth olmuştur alâ çorab işlenür bir küçük kal'ası vardır livâsi Konya'dır Karabınâr'dan

¹¹¹ Yanlış yazılmış, 'akkâm olmalı.

¹¹² Zahmet.

kalkıldıkda tarîkin cânib-i yesârında devri üç mile karîb bir memlaha vardır etrâf tuzu andan alurlar bu mahalde tarîkin cânib-i yemininde Kumburnu nâm mahûf ve muhâtara mahal vardır su musluku olmağla âmed-şud¹¹³ idenler su alur ve Kumburnu'nun cânib-i yemininde hisf olmuş bir mahal vardır.

EREĞLİ MENZİLİ

I : Menzil-i Ereğli Sâ'at 12 Kasaba-i Ereğli mu'azzam kasabadır gâyet hûb sulan ferâvân âb ve havâsı / 72a latîf bağ ve bağçe ve meyvesi çokdur latîf yerdîr her şey bulunur oturak yerdîr.

II : 19- Sâ'at 12 Ereğli Gâyetü'l-gâye latîf yerdîr bağ ve bağçesi çokdur âbî revân ve havâsı latîf meyvesi mebzûl ahâlisi ekser sâdât nâzik mahaldir ikâmet yevm I.

III : Ereğli Sâ'at 12 Katırcı oturağı ta'bîr olunur Gâyetü'l-gâye latîf ve nâzik yerdîr ve bağ ve bağçesi çokdur âb havâsı latîf ve meyvesi ve akarsulan mebzûldür ahâlisinin ekser sa'âdet-i kirâm¹¹⁴ ve cemâ'ate müdâvimler ve Ziyârât-ı Şihâb-ı Maktûl şehrin bağçelerinin taşrasında bir müferrih su kenârında başka dâiredir şimdî harâbdîr ve koyun ve keçi eti ucuzdur.

IV : Ereğli Karapınâr'dan on iki sâ'atdır ism-i kadîmî Herake-i Karaman'dır âsitânedен nîsf tarîkidir dört câmi' ve mesâcid ve yirmi iki mahallesi vardır Karamanoğlu İbrahim Beg bir câmi' ve Şehâbeddîn Maktûl bir câmi' binâ etmişdir ve Şehâbeddîn Câmi'i'nde medfûndur ve hânât ve iki hamam ve esvâki müştetil enhân vâfir bir kasabadır etrâfında akan sular teheccür ider ol hücrü isti'mâl iderler ve kadîmden etrâfına toprakdan sür yapılmış imiş ba'dehu muhdes sûru vardır envâ' fâkihesi¹¹⁵ olur doksan nev' amrudu olduğu meşhûrdur sekizyüz / 38 altmış iki târîhinde Ebû'l-feth Sultân Mehmed Han zamânında feth olmuşdur Kılıç Arslan'ın dahî bir câmi'i vardır Câmi'i-i 'Atîk dirler livâsı Konya'dır bu kasabanın sulan Erdost nâm cebel damından neb' ider su menba'da kalîl iken kasaba-i mezkûreye geldikde geçid virmez 'ahd-i hilâfet Hazret-i Ömerü'l-Fârûk'da suyu kalîl olmağla küffânın sudan zahmetleri olduğu halife-i müşârün-ileyhe ilâm eğer mâ-i cârimiz olursa cümlemiz İslâmî kabûl ideriz diyü tezallüm itmeleriley Hazret-i müşârün-ileyh ağzı yarlanndan bir mikdar penbe üzerine vaz' buyurup bunu bir mahalle ilkâ idin inşaallahü'r-Rahmân suyunuz kesir olur diyü buyurdıklarında fi'l-vâki' balçıklı mahalle vaz' itdıklarında şehri isti'âb ider mikdan su zâhir olmuşdur kasabaya gelen sular kerâmet-i Hazret-i Fârûk radiyallahu te'âlâ 'anhu olmak üzere mervîdir kasaba-i merkûmeyi haremeyn-i muhteremeyne vakf olmağlığı ol zamân ahâlisi şart etmişler Çavuş Köprüsü nâm bir cisr vardır bu konakda bir gün ikâmet olunur katırcı oturağı ta'bîr iderler bahşisât yokdur yevmiyeler verilür.

ULUKIŞLA MENZİLİ

I : Menzil-i Ulukışla Sâ'at 10 Ulukışla bir köydür Öküz Muhammed Pâşâ'nın mu'azzam hanı vardır lâkin suyu kalîldir ve yollan sarpdır.

II : 20- Sâ'at 10 Ulukışlak Bir karyedir Öküz Mehmed Pâşâ merhûm bir mu'azzam ve vâcibü's-seyr bir han binâ etmişdir suyu azdır ve Çiftehan'a vannca yolu sarpdır.

III : Ulukışla Sâ'at 10 Bir karyedir Öküz Mehmed Pâşâ binâ etmişdir / 6a bir mu'azzam hanı vardır vâcibü's-seyrdir lâkin suyu kalîldir ve Çiftehan'a vannca yolun sarplığı ve 'akabesi ta'bîr ve takrîr olunmaz.

IV : Ulukışla Ereğli'den dokuz sâ'atdır câmi' ve iki hanı ve dekadîn ve büyü't-ı 'adideyi hâvî bir karyedir livâsı Adana'dır bunda Öküz Mehmed Pâşâ'nın bir hanı vardır esnâ-i tarîkde Kâfirsındı nâm mahal vardır ve zirve-i / 39 cebelde Gülek Kal'ası nâm mahal vardır kal'a-i mersûme sekizyüz yetmiş iki târîhinde Ebû'l-Feth Sultân Mehmed Han zamânında feth olunmuşdur.

ÇİFTEHAN MENZİLİ

I : Menzil-i Çiftehan Sâ'at 7 Çiftehan bir dağ içi yerdîr iki handan gayn nesne yokdur lâkin sulan / 72b çokdur önünden 'azîm çay akar kariyye yakın olmağla her şey getirüp satarlar.

II : 21- Sâ'at 7 Çiftehan Dağ içinde 'azîm sulan vardır hattâ bir sudan kırk kere geçilür ve Şekerpinân ol tarîkdedir ılıcası vardır beyaz ve 'âlâ gömeç balı olur ve meyve bulunur kış günlerinde odun çokdur.

III : Çiftehan Sâ'at 7 Dağ içi yerdîr 'azîm sulan vardır hattâ kırk kere geçilür ve Şekerbinân yoldadır dağ içinde ılıcası vardır gâyet beyaz latîf gömeç balı olur ve meyve dahî bulunur.

¹¹³ Gelip geçme.

¹¹⁴ Sâdât-ı kirâm olmalı.

¹¹⁵ Meyve.

IV : Çiftehan Ulukışla'dan dokuz sâ'atdir iki hanı hâvî bir mahaldir livâsı Adana'dır nisf sâ'at karbinde ılıcası vardır tarîki sa'b ve sengistândır¹¹⁶ bunda Sandıklı ta'bîr iderler bir 'akabe vardır pişgâhında bir çay akar etrâfında cibâller mâbeyninde karyeler vardır yufka etmek ve revgan-ı sâde getirüp hüccâca bey' iderler bunda Tekirli Yaylak nâm bir latîf yaylak vardır bu mâbeyninde iki cisrden 'ubûr olunur Çiftehan'dan Ramazânoğlu Yaylakı'na varınca Kırk Geçid nâm suların 'ubûr olup Taş Köprü'den Şekerbinân nâm meşhûr mâ-i lezîze vanlır bir cebelin esfelinden neb' ider Çiftehan'dan nisf merhalede Kırk Geçid Çayı çoğalup Akköprü nâm cisrden cereyân ve Kara Su nâm nehre kaşup işbu cisrden ba'de'l-'ubûr Ramazânoğlu Yaylakı'na nüzûl olunur Çiftehan'dan Çakıd'a varınca kûh¹¹⁷ be-kûh ormanlıktır.

RAMAZANOĞLU YAYLASI MENZİLİ

I : Menzil-i Ramazânoğlu Yaylası Sâ'at 7 Ramazânoğlu Yaylası 'azîm yaylakdır sular ferâvân Şekerbinân bu yoldadır gâyet latîf havadâr mahaldir Adana ahâlisi yaz günlerinde bunda yazlarlar.

II : 22- Sâ'at 7 Ramazânoğlu Yaylası Dağdır iki tarafın yolları gâyet sarpdır latîf sular vardır ve havadâr nazîk mahaldir.

III : Yayla Sâ'at 7 Dağdır iki tarafında gölleri gâyet / 6a sarpd(ır) 'akabelidir lâkin âb havası latîfdir ve etrafında yaylak göçdükleri vakitte öküz(e) yük ururlar ve öküzleri râkib olurlar.

IV : Ramazânoğlu Yaylakı Çiftehan'dan dokuz sâ'atdir bir han ve Adana ahâlisinin sayfiye büyütlük ve silâşları bahârda ma'mûr olur livâsı Adana'dır gâyet alâ havası vardır tarîkin cânib-i yesânında ve zirve-i cebelde Dülek Kal'ası ve kurbunda / 40 Dülek Boğazı vâki'dir bu mahalde olan cibâllerde nice mağaralar ve altun ve gümüş ve nühâs¹¹⁸ me'âdini vardır bu mâbeynde nice hanlar binâ olunmuşdur Sultân Hanı ve dahî kurbunda Sanışık ta'bîr olunur iki mahal vardır ki eyyâm-ı şitâda¹¹⁹ hüccâc zikr olunan mahallerden geçüp Çakıd'a var(n)lar eyyâm-ı sayfa¹²⁰ derbend tesmiye olunan mahalden giderler.

ÇAKID MENZİLİ

I : Menzil-i Çakıdhanı Sâ'at 12 / 73a Çakıdhanı bir ıssız mahalde bir han ve bir câmi'i şerîfdir önünden 'azîm çay cereyân ider etrâfında olan köylerden bazı şeyler getirüp satarlar.

II : 23- Sâ'at 12 Çakıd Önünde 'azîm sular / 53b akar iki defa geçitür ve yolları iniş ve yokuşdur.

III : Çakıd Sâ'at 13 Yolu gâyet inişlü yokuşludur ve ancak bir han ile virân câmi' vardır önünden 'azîm su akar iki defa geçitür.

IV : Çakıd Ramazânoğlu Yaylakı'ndan on bir sâ'atdir bir hanı hâvî mahaldir önünden Çakıd Suyu cereyân ider livâsı Adana'dır bu mahalde Çavuş Hanı nâm bir han ile Kaz Oluk nâm bir han vardır han-ı mezkûrun suyu sovuksdur ve dağ başlannda harâb kal'alar vardır ve etrâfında karyeler olmağla et'ime ve meyve makûlesi nesnelere getirüb hüccâca bey' iderler tarîki sa'b'dır Bayram Pâşâ binâsı bir han vardır Çakıd'dan Adana'ya varınca iki tarîk vardır birine Kargakesmez ve birine İtyilmez ta'bîr iderler dağdan aşılıp Adana'ya varılır Çakıd suyunu 'ubûra hâcet kalmaz tarîki sâni Çakıd Hanı kurbunda suyu geçüp Adana'ya varılır bunda suyu nice defa geçmek lâzımdır.

ADANA MENZİLİ

I : Menzil-i Adana Sâ'at 10 Şehr-i Adana latîf yerdir bağ ve bağçesi çok her şey bulunur ve Seyhun Irmağı içinden akar bir 'azîm cisr vardır iki kapuludur bâcdâr oturur / 73b bir 'azîm dolab vardır şehre su çıkarır Ramazânoğlu'nun bir kâşânî latîf câmi'i şerîfi vardır lâkin yaz günlerinde havası sakîl olmağla ahâlisi cümle yaylağa çıkarlar oturak yerdir.

II : 24- Sâ'at 10 Adana Latîf bağ ve bağçeler var ve Seyhun önünden akar iki kapulu bir mu'azzam cisri vardır bâcdâr oturur ve bir mu'azzam dolab ile şehre su çıkar ve Ramazânoğlu'nun vâcibü's-seyr kâşîyle masnû' bir câmi'i vardır yaz günü havası gâyet sakıldır kış günü balçığı kesirdir ikâmet yevm 2.

III : Adana Sâ'at 10 (Oturak) Latîf bağ ve bağçeleri vardır ve Seyhun Irmağı önünden akar iki kapulu bir mu'azzam / 6b cisri var bâcdâr oturur ve bir mu'azzam dolab var şehre su çıkar ve

¹¹⁶ Taşlık.

¹¹⁷ Dağ.

¹¹⁸ Bakır.

¹¹⁹ Kış günlerinde.

¹²⁰ Yaz günlerinde.

Ramazanoğlu'nun bir cāmi'i var kâ'inâti latif vâcibü's-seyr lâkin havası sakıldir ve balçığı gâyet kebî(r)dir.

IV : Adana Asıl ismi Ardana Çakıd'dan dokuz sâ'atdir pâ-yı taht-ı eyâlet makarr-ı vüzerâdir bir küçük kal'ası vardır şehri Reşid Halife binâsına şürü' idüp ömrü vefâ itmemele oğlu Mehmed itmâm etmişdir Nehr-i / 41 Seyhan ki Kızıl İrmak'dır önünden mürûr ider nehr-i merkûm üzere Pirî Pâşâ binâsı bir cāmi' ve medrese ve cevâmi'i sâire ve hamâmât ve esvâk-ı mükellefe ve mahallâtu hâvî bir mu'azzam kazâdir livâsı nefis-i Adana'dır sekizyüz doksan bir târihinde Sultân Bâyezid Han zamânında feth olunmuşdur Ramazanoğlu bir kâşîli latif cāmi'i vardır âl-i Ramazân'dan mersûm Pirî Pâşâ hisân tecdid ve bir hamam dahî binâ etmişdir havası sakil olmağla eyyâm-ı sayfda ahâlinin ekseri yaylaka çıkarlar Nehr-i Seyhan üzere iki kapulu bir cisri 'azîm vardır bâcdârlar oturup tüccârdan bâc alurlar ve nehr-i merkûm üzere masnû' değirmenler vardır nehr-i mesfûr Kayseriye kurbunda Cebel-i Kurmaz'dan neb' idüb kazâ-i mezkûr önünden mürûr ve Çakıd'a uğrar ol mahalde Çakıd Suyu tesmiye iderler ba'dehu Ayas'dan geçüp kurbunda Nehr-i Ceyhan'a muhtelit olup Ayas ile Tarsus beyninde Bahr-ı Rûk ki Akdeniz'dir ana munsab olur bu konakda bir gün ikâmet olunur katırcı ve akkâma yevmiyeler ve bahşîş vinlür.

MİSİS MENZİLİ

I : Menzil-i Misis Sâ'at 6 Misis bir kebîr karyedir cāmi'i ve hamamı ve mu'azzam hanı vardır bağ ve bostânı çokdur Ceyhun İrmağı önünden akar / 74a ve bir kebîr cisri vardır cisrin Adana cânibinde olan başında bir harâb yer vardır mukaddemâ medrese imiş Yediler anda hâzir olurlar diyü nakil ve rivâyet olunmuşdur gâfil mebâş.

II : 25- Sâ'at 7 Misis Bir karyedir hamamı ve bir mu'azzam hanı vardır ve Ceyhun önünden akar yolu 'akabe gibidir yaz günü havası sakil ve bir cisri var cisrin öte başında harâb mahalli var mukaddemâ medrese imiş Yediler anda hâzir olur diyü meşhûrdur el-'uhde 'ale'r-râvî.

III : Misis Sâ'at 6 Bir karyedir hamamı var önünden akar bir mu'azzam cisri var havası sakıldir ve habs olur başında Yediler hâzirdir diyü ba'zı kavl nakl olunur yolu 'akabedir.

IV : Misis Adana'dan altı sâ'atdir Nehr-i Ceyhan üzere karşuluklu iki kal'adır birine Küferbâ ve birine Masîsa tesmiye iderler kal'ateyn-i merkûmeteyn beyninde nehr-i merkûm üzere bir kângîr cisri vardır cisrin Adana cânibinde bir harâb medrese vardır Yediler makamıdır diyü meşhûrdur ve karşı cânibinde bir kal'a vardır ve cāmi' ve hân / 42 ve mustahfızân büyütu vardır bu mahallerde beş 'aded enbiyâ-i 'izâm merâkid-i sa'âdetleri olduğu mervîdir livâsı Misis'dir sene-i hicriyyenin seksen dört târihinde feth olmuşdur Misis kurbunda Cebelü'n-Nûr tesmiye olunur bir dağ vardır latif sünbüller ve envâ' ezhâr¹²¹ olur yebrûhü's-sanem¹²² dahî bulunur bu cebel Misis'den çâk-ı deryâya mümteddîr nehr-i Ceyhan'a evfâh¹²³-ı nâsda Cihân Suyu ta'bîr iderler mahreci Elbistan'dır ba'dehu Nehr-i Seyhan ile cem' olur bunda dahî tüccârdan bâc alınur Misis ile Kurdkulağı beyninde şâh-ı râhin yesârında Şahmarân nâm Marlı¹²⁴ Kal'a-i harâbe vardır tarikden müşâhede olunur Misis'den Kurdkulağı'na giderken ovaya çıkıldıkda Ayrakad görünür ovaya etrâf karyelerden süd ve etmek ve gayri ta'âma müte'allık nesnelere getirüp hüccâca bey' iderler işbu tarikde cüz'î sa'b yokuş vardır kal'a-i mezkûre kurbunda bir puşte üzerinden aşılıp Çukurova nâm mahalle vanlır bir 'azîm sahrâdir Türkmânların mahallidir a'lâ at ve kilim çıkar mahûf mahallerdir menkûldür ki Hazret-i Danyal 'aleyhi's-selâm çâre-i mevt arzusuyla bu mahallerde eczâ-i hikmetden istishâb eylediği eczâları emr-i Hüdâ-i lâyezâl celle kudretühü ile Hazret-i Cebra'îl 'aleyhi's-selâm kanadıyla suya ilkâ etmişdir deyu rivâyet olunur ve etrâfında olan cibâleri Lokmân Hekim / 43 dahî keşt ve güzâr idüp katî vâfir eczâ bulmuşdur.

SÜİFD / 19

321

KURTKULAĞI MENZİLİ

I : Menzil-i Kurtkulağı Sâ'at 7 Kurtkulağı bir küçük palankaadır içinde cāmi'i vardır birkaç ufak demür toplan vardır yaz günleri hüccâc taşra konar. / 74b

II : 26- Sâ'at 7 Kurdkulağı Bir palanga gibi mahaldir içinde cāmi' ve hamâmı var ve birkaç 'aded temür toplan var yaz günleri konulmayup münkânî cisrine konurlar sâhil-i bahrdır akarsuyu olup havadârdır.

¹²¹ Çiçekler.

¹²² İnsan kökü denilen nebât.

¹²³ Ağzlar.

¹²⁴ Yılanlı.

III : Kurtkulağı Sâ'at 7 / 7a Bir palgana¹²⁵ mahaldir içinde bir han ve bir câmi'-i şerif ve birkaç temür toplan var lâkin yaz günleri deryâ kenarı havadârdır akarsu olmağla Münkâr Cisri'ne nüzul olunur.

IV : Kurdkulağı Misis'den dokuz sâ'atdır bir kebîr han ve derûnunda han ağası sâkin olduğu mahal ve mustahfızân büyütu vardır livası Misis'dir eyyâm-ı sayfda havası sakıldır bunda Bayram Pâşâ'nın bir hanı vardır tariki kumsaldır Kurdkulağı ile Payas mâbeyninde Temürkapu ve Bumaz Köprüsü ve leb-i deryâda 'Azîr nâm-ı diğer Matah nâm mahaller vâki'dir Temürkapu taşdan mebnî bir kemerdir içinden geçilür tariki bir mikdâr ormanlıktır mahûf mahallerdir bu mahalde tüccârdan bâc alınur.

PAYAS MENZİLİ

I : Menzil-i Payas Sâ'at 6 Payas bir mu'azzam kasabadır deryâ kenarında vâki' olmuşdur sâhil-dir lâkin havâsı gâyet sakıldır bağ ve bağçeleri çokdur meyvesi turunc ve limon mezbûldür suyu vardır lâkin alçaktır merhûm İbrâhîm Han'ın mu'azzam hanları ve câmi'i ve hamamı vardır.

II : 27- Sâ'at 9 Payas Sâhil-i bahrda nâzik kasabadır ve sehildir bağ ve bağçeleri vardır İbrâhîm Han oğlu vakfî bir mu'azzam han ve câmi' ve hamam vardır amma hamamı vâcibü's-seyrdir yaz günü konulmayup hayme ile konarlar havadâr yerdîr.

III : Payas Sâ'at 6 Bir nâzik kasabadır deryâ kenarında sehildir yaz günleri kezâlik deryâ kenarı havadârdır ve akarsu olmağla herkes cisrine nüzul olunur lâkin kasabada İbrâhîm Han vakfî bir mu'azzam han ve bir câmi'-i şerif ve hamamı vardır vâcibü's-seyr. / 7b

IV : Payas Kurdkulağı'ndan on sâ'atdır cevâmî' ve hânât ve kârgîr sûk sükun ortasında karşuluklu iki kebîr han ve hâric-i sükda hamam ve kal'ayı müştemil havası sakıl turunc ve limon ve nâr ve üzüm ve meyve-i sâiresi vâfir bir kasabadır leb-i deryâda vâki'dir Sultân Süleymân vüzerâsından İbrâhîm Han-zâde demekle şehir Sokulî Mehmed Pâşâ zikri mürûr iden kârgîr sûk ve hanları ve câmi' binâ etmişdir iklimi Şâm'dan Haleb'e tâbi'dir livası Misis'dir Payas ile Belân mâbeyninde Sakaltutan nâm mahal leb-i deryâda vâki'dir bir harâb kal'ası vardır tariki gâyet sa'bdir 'azîm zahmet çekilür zirve-i cebelde Merkez nâm bir kal'a vardır Bağrasbeli geçilüp kal'a-i mezkûreye varılır mahsûs / 44 mustahfızânı vardır Bağras'da Yelek nâm bir latif köy vardır suyu kalıldır Payas'ın bi-nâzir yaylakı vardır İskenderun dahî leb-i deryâda vâki'dir balyos evleri ve büyütu sâire vardır ve dekâkin ve kal'ayı müştemil bir kasabadır kal'asını Vâsik Halîfe zamânında İbn Ebû Dâvûd binâ etmişdir iklimi Şâm'dan Haleb'e tâbi' ve Haleb iskelesidir.

BELEN MENZİLİ

I : Menzil-i Belen Sâ'at 7 Belen bir nâzik kasabadır akarsulan / 75a çok âb ve havası latif merhûm Sultân Süleymân'ın bir mu'azzam hanı ve merhûm Sultân Selîm'in bir câmi'-i şerifi ve bir hamamı var mahûf yerlerdir bununla Payas mâbeyninde deryâ kenarında İskenderun didikleri iskele vardır.

II : 28- Sâ'at 7 Belen Nâzik kasabadır suları çok latif yerdîr Sultân Süleymân'ın câmi' ve hamamı var gâyet nâzik etmek pişirirler yolu 'akabedir derbendi deryâ kenarından geçer Sakaltutan didikleri mahal mahûfdur.

III : Belen Sâ'at 7 Bir nâzik kasabadır latif suları var Sultân Süleymân'ın bir mu'azzam hanı ve hamamı ve câmi'-i şerifi var gâyet nâzik etmek pişirilir ve yolu sarpdır 'akıldır(?) deryâ kenarı olmağla mahûfdur Sakaltutan yoludur hüccâc Yeni Han'a konar.

IV : Belân Payas'dan dokuz sâ'atdır câmi' ve han ve hamam ve büyütu 'adîdeyi hâvî havası latif ve mâ-i lezîzi a'lâ bir kasabadır Haleb'e tâbi'dir meşhûr Kefer sucuğu olur üzüm ve meyve-i sâire dahî bulunur câmi'-i mezkûr Sultân Selîm Han'ın ve han-ı mersûm Sultân Süleymân Hanı'dır bunda tüccârdan bâc alınur etrafı yüce dağlardır bu mahalde Bedr-i Gafir nâmiyle bir kal'a vardır.

KARAMATA HANI¹²⁶

IV : Karamata Hanı Evâh-ı nâsda Balâmata Hanı demekle ma'rûfdur Belân'dan dört sâ'atdır bir kebîr hân ve ittisâlinde bir karye vardır tariki gerçi su'ûbetlidir.¹²⁷

¹²⁵ Palanga olmalı.

¹²⁶ Bu menzil yalnızca Halet Efendi 408'de var.

¹²⁷ Güçlük.

ANTAKYA MENZİLİ

I : Menzil-i Antakyye Sâ'at 9 Antakyye Kal'ası gâyet mu'azzam kal'adır yedi dağı çevirmişdir lâkin içinde şenliği ancak bir tarafa düşüp çok / 75b yerleri ıssuz ve harâbdır lâkin bağ ve bağçe ve meyve ve bostân ve incir gâyet çok ve mebzûldür 'Âsî Su önünden akar ve bir kebir cismi vardır Habîb-i Neccâr ve Şem'ün hazretleri anda câmi'-i şerîfde zir-i zemînde medfûnlardır ziyâret oluna.

II : 29-Sâ'at 9 Antakyye Gâyet büyük kal'adır şenliği bir tarafındadır bağ ve bağçesi / 54a ta'bîre sığmaz 'Âsî Suyu önünden akar Hazret-i Şem'ün ve Habîb-i Neccâr câmi' içinde zir-i zemînde medfûndurlar ziyâret oluna yolu 'akabedir.

III : Antakyye Sâ'at 9 Gâyet büyük kal'ası var harâbe bağ ve bağçeleri çoktur incirin bir vakıyyesi bir akçayadır ve 'Âsî Su önünden akar ve Hazret-i Habîb-i / 8a Neccâr ve Şem'ün hazretleri anda medfûndur ve yolu 'akabedir.

IV : Antakya Karamata Hanı'ndan dört sâ'atdir İskender-i Yunanî zamânında Misis ve Hamâ surlarıyla ma'â Antakya sûrunu Antakyo ser-asker-i Batalsa mübâşeretıyla binâ olunmuşdur 'alâ kavl binâ iden İslâmbol bânîsinin kanndaşı imiş gıce aslâ öncüsü olmadığından hükemâ ihbânyla Antakya'nın havası / 45 ziyâde uyhuya müste'did düşmekle uyhu için binâ olunmuşdur diyü mervîdir sûrunun devri on iki mildir mesâfe-i ba'ideden görünür ve yedi kapusu vardır Nehr-i 'Âsî üç kapusundan geçer latîf mahaldir tatlı miyâhî¹²⁸ kesîrdir nehr üzere müte'addid taş köprüler ve değirmenler vardır ve nîce cevâmî ve mesâcid ve hamâmât ve mahallât ve esvâkı hâvî bir mu'azzam kasabadır Habîbü'n-Neccâr anda medfûndur ve kabri civârında Hazret-i Şem'ün kabri şerîfi ve medfûndur diyü mervîdir ziyâret olunur ve çarşu kurbunda olan hamamın ıssı halvetinde İbrâhîm Edhem'in şeyhi Sakâ Mehmed Efendi medfûn olmağıla ziyâret olunur dört kal'anın ekser mahalli dağıstân ve ormanlıdır sene-i hicriyyenin on altı târihinde feth olunmuşdur iklim-i Şâm'dan Haleb'e tâbî'dir Antakya kurbunda Lekâm ismiyle müsemmâ olan dağ Şâm-ı Şerîf kurbunda olan Cebel-i Lübnân'a ve Cebel-i Lübnân Mekke-i Mükerrreme'den 'Arc nâm karye kurbunda olan dağda muttasıl ve müntehi olduğu mervîdir zikri mürûr iden Nehr-i 'Âsî'ye Nehr-i Arnat ve Nehr-i Mağlûb dahî tesmiye iderler nehr-i mezbûr dolabsız bir mahalli sakî etmediği ecilden Nehr-i 'Âsî tesmiye olunur bu nehrin eweli Ba'l'bek ile Humus arasında Re's nâm karyede bir mağaradan çıkub garbîsinde Kudüs Gölü'ne dökülür ve Humus yolundan köprü altından geçüp Hama karşusundan mürûr ider Şuğûr'dan Afâmiye Gölü'ne dökülür / 46 geri çıkub Derkûş ve Cısr-i Cedîd'i geçüp garba döner Antakya'ya uğrar ve Sevîdiye'de Bahr-ı Rûm ki Akdeniz'dir ana munsab olur Nehr-i 'Âsî'ye Nehr-i Menî'a ve Nehr-i 'Aferîn ve Nehr-i Bağra gibi nîce enhâr munzam olup nehr-i kebir olur dolab ile ba'zı mahalli sakî ider Hazret-i İ'sâ 'aleyhi's-selâm âsmâne Antakya'dan 'urûc buyurduğu mervîdir bunda bir gün ikâmet olunur katırcı ve 'akkâma yevmiye verilür.

ZANBAKYA MENZİLİ

I : Menzil-i Zambâkyye Sâ'at 11 Zambâkyye bir köydür iki vîrân hanı vardır 'Âsî Su önünden akar etrâfı / 76a zeytûnlukdur bağ ve bağçe ve meyvesi çokdur ve inciri gâyet latîfidir.

II : 30- Sâ'at 11 Zambâkyye 'Âsî Suyu önünden akar etrâfı zeytûnlukdur latîf incir ve sair meyve olur iki 'aded hanı olub ahâlsinin ekseri ekrâddir.

III : Zambâkyye Sâ'at 11 Su kenan bir mahaldir ve bir kal'ası var dağ depesinde âb havası hararât üzere durur (?) ve bir han var harmanı vaktidir ve ahâlisi yüklerin başlannda götürürler.

IV : Zambâkya Dahî Nâmiye ta'bîr iderler Antakya'dan yedi sâ'atdir ancak bir han vardır etrâfında karyesi çokdur me'külât getirüp hüccâca bey iderler önünden Nehr-i 'Âsî cereyân ider tarîk bir mikdâr su'übetlidir zeytûn ve a'lâ incir çokdur.

ŞU'ÜR MENZİLİ

I : Menzil-i Şu'ür Sâ'at 7 Şu'ür nâzik kasabadır 'Âsî Su önünden akar ve bir kebir cismi vardır Köprülü merhûmun mu'azzam câmi'-i şerîfi ve hanı var çorbası çıkar bağ ve bağçesi ve bostânı çokdur meyvesi ve üzümü mebzûldür.

II : 31- Sâ'at 7 Şu'ür Nâzik kasabadır 'Âsî Suyu önünden geçer bağ ve bağçeleri 'azîm ve latîf üzüm ve harîr olur Köprülü merhûmun mu'azzam hanı var şorbası çıkar yolu 'akabe gibidir kışlarda 'azîm çamur olur.

III : Şu'ür Sâ'at 7 Bir nâzik kasabadır 'Âsî Su önünden akar bağ ve bağçeleri var latîf üzümü olur ve Köprülü merhûmun bir mu'azzam hanı var müsâfire çorba çıkar (y)olu 'akabedir / 8a ve yağnis(?) çamuru olur.

IV : Şuğûr Nâm-ı diğer Şîmir Zanbâkya'dan on iki sâ'atdir Nehr-i 'Âsî önünden mürûr ider bir kârgîr 'azîm cisri vardır ve kurbunda kal'a ve cevâmî' ve hânât ve hamam ve mahallâtı ve esvâkı müştêmil bir kasabadır Dârû's-sa'âde Ağası Mehmed Ağâ'nın câmi' ve Köprülü Mehmed Pâşâ'nın bir câmi' ve bir hânı vardır kasaba-i mezkûrenin etrâfî besâtîndir derûnlarında eşcâr-ı ramânî kesîrdir zirâ nân a'lâ olur nilüfer çiçeği çoktur balık dahî bulunur mukaddemâ sehâ¹²⁹ ile meşhûr Hanım Tay nâm kimesnenin tahtgâhı imiş yed-i Rûm'dan 'Afî bin Makale / 47 Sedîdül-mülk tahfîs itmîşdir tarîk sa'bdır Haleb'e tâbî'dir.

MIZK MENZİLİ

I : Menzil-i Mızk Sâ'at 11 / 76b Mızk bir kal'adır bir dağ devesinde vâki' olmuşdur aşağıda bir han binâ itmîşler önünden bir 'azîm nehr akar lâkin bir şey bulunmaz âb ve havâsı alçaktır.

II : 32- Sâ'at 11 Mıdk Su kenandır dağ dibinde kal'ası var âb ve havâsı yaz günlerinde sakîl ve harâret üzeredir.

III : Mıdk Sâ'at 11¹³⁰ Ahâlîsi kürttür ve yolu inişli geçer ve akar ve etrâfî zeytûn ağacıyla latîf inciri olur iki virân hanı vardır.

IV : Mıdk Şuğûr'dan on iki sâ'atdir câmi' ve han ve büyüt-ı 'adîde ve kal'ayı hâvî bir sagîr kasabadır Hamâ'ya tâbî'dir bunun dahî önünden Nehr-i 'Âsî cereyân ider kal'ası zirve-i cebeldedir aşağısında hanı vardır ittisâlinde bir gölü vardır balığı çoktur Mıdk ile Hamâ mâbeyninde Teshîr nâm bir menzil ile Şecer nâm bir kal'a vardır kal'a-i merkûme önünden dahî Nehr-i 'Âsî mürûr ider kal'a bir mürtefî mahaldedir Cîsr-i Şecer'den 'ubûr olunur.

HAMA MENZİLİ

I : Menzil-i Hamâ Sâ'at 12 Hamâ bir mu'azzam kasabadır 'Âsî Su önünden akar mu'azzam dolabla şehre su çıkarur ve Muhammedî dolab andadır bağ ve bağçe ve meyvesi çok her şey / 77a bulunur ve panbuk ipliği ihrâmlık bez ve metâ' çıkar lâkin havâsı sakîldir.

II : 33- Sâ'at 12 Hamâ Kasabadır 'Âsî Suyu önünden ve Muhammedî dolab andadır latîf bağ ve bağçeli a'lâ penbe ipliği olur ihrâmlık bez anda olur yaz günlerinde havâsı sakîldir.

III : Hamâ Sâ'at 12 Latîf mahaldir bağı bağçeleri var 'Âsî önünde akar su ve Muhammedî dolab andadır gâyet iyü penbe ipliği olur ve ihrâmlık / 8b bezler anda alinur ve fâhir üzüm olur ammâ her anda harâret ve şiddet 'âfîdir.

IV : Hamâ Mıdk'dan on sâ'atdir medîne-i kadîmedir kütüb-i İsrâ'îl'de mestûrdur mukaddemâ ismi elsin-e-i Yunanî'de Hâmûnâ imiş bir mesîre vilâyetdir şehrin aglebi Nehr-i 'Âsî üzeredir kal'asının binâsı latîf ve mürtefî mahaldedir Antakyos binâ etmişdir Nehr-i 'Âsî üzere masnû' dolablar vardır meşhûru dolab-ı Muhammedî'dir ...¹³¹ Gâyet büyük mühib dolabdır şehrin ekserî mevâzî'ine dolab ile câîr olur ve besâtînlerini sakî ider dolabın mahallî serângâhıdır. / 48 ...¹³² Dolab-ı Muhammedî'den gayri nice sagîr dolablar vardır ...¹³³ Cevâmî' ve hânât ve hamâmât ve mahallât ve kargîr esvâk-ı mükellefeyi müştêmil bir mu'azzam şehirdir ekser hüccâc hacc-ı şerîfde ihrâm için lâzım olan bezi bu mahalden alurlar sene-i hicriyyenin on dördüncü târîhinde feth olmuşdur iklim-i Şâm'dandır ba'zen müstakîl olur ve ba'zen Trablus'a tâbî' olur bunda a'lâ kayısı ve meyve olur havâsı sakîldir Es'ad Pâşâ'nın elvân mermer ile münakkaş bir kebîr hamamı vardır Hazret-i 'Ubeyde bin el-Cerrâh radiyallahu 'anhu ve sâhibü't-tefsîr Ebû'l-Leys Semerkandî medfûnlardı mahal kurbunda Bâyezîd Bestâmî kabri olmağla ziyâret olunur Hamâ ile Humus beyninde Râstân nâm karye vardır ki köprüsü olmağla 'ubûr olunur mahûf ve muhâtarâ mahallerdir bu konakda bir gün ikâmet olunur katırcı ve 'akkâma yevmiyeler ve bahşîşât verilir. / 49

RETSEN MENZİLİ¹³⁴

III : Resten Sâ'at (boş) Hamâ ile Hums mâbeyninde bir karyedir Resten karyesi dirler ve bir han ve bir cisri vardır Bâyezîd-i Bestâmî anda medfûndur.

¹²⁹ Cömertlik.

¹³⁰ Bu menzil Antakya'dan sonra verilmiş, ancak diğerlerinde Şu'ur'dan sonra verildiği için buraya alınmıştır.

¹³¹ Burada bir beyit bulunmaktadır.

¹³² Burada bir beyit bulunmaktadır.

¹³³ Burada bir beyit bulunmaktadır.

¹³⁴ Bu menzil sadece Esat Efendî 2917'de mevcuttur.

HUMUS MENZİLİ

I : Menzil-i Hamis Sâ'at 11 Hamâ ile Humus mâbeyninde bir karye vardır ve Süneni karyesi dirler bir mu'azzam köydür ve yol üzerinde bir han ve bir mu'azzam cisr vardır gâyet mahûf mahaldir Bâyezîd-i Bistâmî kaddese sirrehü'l-'aziz hazretleri anda medfûndur ziyâret oluna ve Humus / 77b bir mu'azzam kal'adır kal'a içinde evler çokdur ve taşrasından bir 'azîm nehir akar ol nehrin karşı yakasında 'azîm bir bölük kasabası dahî vardır ahâlisi günâ-gün pîşgîr ve makremeler ve sair şeyler yapup satarlar her şey bulunur bağ ve bağçe ve bostân dahî çokdur enbiyâ-i 'izâmdan ve evliyâ-i kirâmdan çok kimseler anda medfûndur Baba Amr / 78a dahî anda medfûndur ziyâret oluna ve Hazret-i 'Osmân radyallahu 'anhu hattıyla bir kelâm-ı kadîm vardır kal'a içindedir ziyâret oluna.

II : 34- Sâ'at 11 Hums Hama ile Hums beyninde bir karye vardır Resn karyesi derler bir han ve bir cisri olup Bâyezîd-i Bestâmî kaddese siruhu ve enbiyâ-yı 'azîm 'aleyhimûs-selâm ve evliyâ-yı fihâm 'aleyhim rahmetü rabbenâ el-'allâmdan mâlâ mâldır su'âl olunup ziyâretleriyle iğtinâm oluna kal'ada Hazret-i Osmân radyallahu 'anhu rabbühü'l-mennân hattıyla bir Mushaf-ı Şerîf vardır.

III : Hums Sâ'at 11 Hums'da enbiyâ-i 'izâmdan ve ashâb-ı kirâmdan çok kimseler medfûndur Hâlid bin Velîd Ömer ibn Ümeyye Abdurrahmân bin Avf Ra'iyetü'l-kelbî Abdullah bin Mes'ûd Ebû Ömer / 9a ve 'Ukkâşe Ca'fer-i Sâdik Ka'bül-Ahbâr el-Ahyâr Hüseyin Tâ'a Hüseyin bi-Tâ'î Kelâmu'l-lah bâ-hatt-ı Hazret-i Osmân şecereti Hazret-i Eyûb 'alâ kavli-i Kuteyfe Abdülkâdir Geylânî makâmı ve Mushaf-ı Şerîf iç kal'adadır ve kal'ası vîrândır.

IV : Humus Hamâ'dan on sâ'atdır kavâ'id-i Şâm'dan bir mu'teber vilâyetdir makâm-ı ebrek ve Medâyinü'l-Cenne olmak üzere hadîs-i şerîf vürüdü mervîdir sâbikan gâyet ma'mûr imiş sûrunu 'Amâlka'dan Humus bin Mehr binâ itmeğle ol ismle meşhûr olmuşdur Hazret-i Osmân radyallahu 'anhu hatt-ı şerîfiyle olan Mushaf-ı Şerîf ki Hâlid bin Velîd radyallahu 'anhu ismiyle meşhûrdur kal'ada mahfûzdur çıkarmazlar eğer çıkarsalar 'azîm yağmur tûfân olur diyü meşhûrdur rivâyet iderler ahâli bârâna muhtâc olsalar Mushaf-ı müşârûn-ileyhi kal'adan taşra çıkarırlar bi-izn-i Hüdâ-yı müte'âl yağmur yağar diyü meşhûr ve mücribdır şurbları Nehri-i 'Âsî'dendir cânib-i garbisinde bir göl vardır semek sayd iderler garîb balıklar çıkardılar ve gölün şimalinde şark ve garba bin ikiyüz seksen yedi zirâ tûl on sekiz zirâ 'arzında bir sed vardır İskender'e nisbet iderler ortasında kırk taşdan mebnî iki burc vardır ahâli-i Humus cemâl ve belâhet ile meşhûrtardır husûsuyla nisvânları beri sîret oldukları etvârlarından ma'lûmdur nefis-i şehîr cevâmî ve hânât ve hamâmât ve kârgîr esvâk-ı mükellefeyi hâvî bağ bağçeleri çok toprağı münbit bir mu'azzam kazâdır sene-i hicriyyenin on dördünde feth olmuşdur rasad olduğundan 'akârib ve hayât yokdur bunda otuz 'aded / 50 enbiyâ-i kirâm medfen-i sa'âdetleri olduğü mervîdir ve ashâb-ı kirâmdan Hâlid bin Velîd ve İbn Mes'ûd ve 'Abdullah ve 'Abdurrahmân evlâd-ı Ca'fer Tayyâr ve 'Amr bin Ümeyye ez-Zamîr ki Baba Amr dimekle meşhûrdur ve 'Abdurrahmân bin 'Avf ve Sa'ad bin Ebî Vakkâs ve Vahşî ve Sübân ve Dihyetü'l-Kelbî ve 'Ukkâşe ve Ebî Mûsâ el-Eş'ârî ve Ka'b el-Ahbâr ndvânullahu 'aleyhim ecma'in ve Hazret-i ümmü'l-mü'minin Ümmü Seleme zevce-i hayrül-beşer mekâbir-i şerîfeleri dahî hulefâdan Ömer bin 'Abdü'lazîz ve meşâyihden Ebû'n-Necîb es-Suhreverdî Cemâleddîn kabri cümle ziyâretgâhdir.

İKİKAPILI MENZİLİ

I : Menzil-i İki kapulu Sâ'at 7 İki kapulu didikleri bir palankadır sahrâda vâkı' olmuşdur içinde bir han ve bir mescid-i şerîf ve birkaç evler vardır aslâ bir nesne bulunmaz suyu dahî alçakdır.

II : 35- Sâ'at 7 İki kapulu Bir palanga gibi mahaldir içinde bir han ve bir mescid ve birkaç evler olup zayıy yerdir bir şey bulunmaz suyu dahî gâyet alçakdır.

III : İki Kapulu Sâ'at 7 Bir palanga gibi mahaldir bir hanı vardır zayıy mahaldir bir yerdir bir şey bulunmaz suyu dahî gâyet alçakdır.

IV : İki kapulu Nâm-ı diğeri Haşye Humus'dan on iki sâ'atdır bir hân ve derûnunda han ağası sâkin olduğü mahal ve mustahzân büyütu vardır İki kapulu ile Nebek mâbeyninde Piriñ Kal'ası nâm-ı diğeri Masgar ve Burûc ve Han-ı 'Ataş nâmı bir kal'a vardır bu mahallerde mâ-i câf yokdur Dimişk'in yerli kulu neferâtı hüccâcın mürûr ve 'ubûr vaktlerinde kal'a-i mezbûreye ta'yîn olup hüccâcî hıfz ve hırâset iderler dahî bu mâbeyninde Karalar nâm bir karye vardır bundan Dimişk'a vanca câ be-câ zir-i zemîn mehâzinler vardır yağmur suyu ile memlû olup ebnâ-i sebîl sakî olunur.

NEBKE MENZİLİ

I : Menzil-i Nebke Sâ'at 7 / 78b Nebke bir nâzik karyedir bir latîf câmi-i şerîfi ve bir mu'azzam hanı vardır önünden bir latîf ve hafîf nehir akar Ba'lbek'den gelür dirler âb ve havâsı latîfidir.

II : 36- Sâ'at 7 Nebke Bir nâzik / 54b karyedir latîf câmi' ve mu'azzam hanı olup gâyet hafîf suyu vardır Ba'lbekden gelür imiş.

III : Nebke Sâ'at 7 / 9b Bir nâzik karyedir âb havâsı latîf ve hafîf akarsuyu var Ba'lbek'den gelür imiş etrâfi bağçelik meyvesi mebzûldür.

IV : Nebek İkipapulu'dan dokuz sâ'atdir câmi' ve han ve büyüti / 51 hâvi bir karyedir önünden nehr cereyân ider Dımışk'a tâbî'dir a'lâ Bozdoğan amrudu olur suyu lezizdir.

KUTEYFE MENZİLİ

I : Menzil-i Kudeyfe Sâ'at 10 Kudeyfe bir karyeydir merhûm Sinân Pâşâ'nın mu'azzam câmi'-i şerîfi ve hanı ve 'imâreti ve hamamı vardır suyu dahî latîfdir 'Abdülkâdir Geylânî / 79a kaddese siruhû'l-'aziz hazretlerinin makâmı var ziyâret oluna Şâm-ı şerîf yakın olmağla her şey bulunur.

II : 37- Sâ'at 8 Kuteyfe Bir karyedir Sinân Pâşâ merhûmun mükellef ve mu'azzam câmi' ve hamamı ve hanı ve 'imâreti vardır Hazret-i 'Abdülkâdir Geylânî kaddese siruhunun makâmı var Şâm yakın olmağla her şey mebzûldür ve Şâm-ı Şerîfe iki sâ'at mahaldir Tel Müneynâ dirler bir mahaldir ve Alayköy dirler bir mahal vardır gâyet müferrih ve efrâh mahaldir.

III : Kuteyfe Sâ'at 10 Bir karyedir Sinân Pâşâ Câmi'i ve hanı ve hamamı ve 'imâreti var Şâm-ı Şerîf yakın olmağla her şey bulunur ve Abdülkâdir makâmı var ve Sinân Pâşâ merhûm İslambol'da Semkeşhâne-i 'atık kurbunda medfûndur. / 10a

IV : Kutayfe Nebek'den on sâ'atdir fâtih-i Yemen Sinân Pâşâ'nın bir câmi' ve han ve hamamı vardır suyu gâyet lezizdir bir mikdâr büyüti 'adîdeyi müstemil bir karyedir Dımışk'a tâbî'dir bunda 'Abdülkâdir Geylânî makâmı vardır Kutayfe Boğazı'ndan çıkkıdda Şâm görünür.

ŞÂM MENZİLİ

I : Menzil-i Şâm-ı Şerîf Sâ'at 8 Şâm-ı Şerîf ma'mûr mu'azzam şehirdir ki dünyada misli bulunmaz âb ve havâsı latîf sulan ferâvân bağ ve bağçesi bî-kiyas olup bir vecihle vasfı kâbil-i imkân değil 'ale'l-husûs / 79b kal'ası gâyet metîn ve müstahkem ve vâcibü's-seyr kal'adır ve Câmi'-i Emeviyye gâyet kebîr ve mu'azzam ve mübârek mahal olup merkad-ı Hazret-i Yahyâ 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm orta yerinde vâki' olmuşdur ve kurbunda bir kuyu vardır suyu zülâle benzer latîf ve hafîf ve buz gibi sovuksdur ve Hazret-i 'Osmân radyallahu anhu hattıyla bir kelâm-ı kadîr vardır / 80a ve Hazret-i 'Alî kerremallahu vechehu ve radyallahu anhu hazretlerinin Mushaf-ı Şerîfleri dahî andadır ve Hazret-i Hûd 'aleyhi's-selâm câmi'-i şerîfinde mihrâb divan kurbunda medfûndur diyü rivâyet olunmuşdur ve Hanefî mihrâbı önünde bir mahal vardır Hazret-i Hızır 'aleyhi's-selâm makâmıdır ol mahalde Hatt-ı Yâkûtî ile bir cüz'-i şerîf vardır ve taşrada gâyet / 80b çok ziyâretgâh mübârek makâmlar vardır Hazret-i Bilâl-i Habeşî ve Hazret-i Mu'âviye ve ezvâc-ı mutahharâtan Hazret-i 'Âtike ve Zeyneb ve Rukiye radyallahu te'âlâ 'anhüm ecma'in ve Sâlihiyye'de Hazret-i Muhyiddîn 'Arabî ve bunun emsâli cümlesi ziyâret oluna ve hadîs-i şerîf ile sâbit olan cibâl ki beyne'l-erze ve'l-berze yetmiş bin peygamberân-ı / 81a 'izâm salavâtullahi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhim ecma'in medfûn oldukdan cibâl ve makâm-ı erba'in (Kırklar) ve makâm-ı seb'a (Yediler) ve makâm-ı selâse (Üçler) ta'bîr olunan makâm-ların cümlesi ziyâret olunup du'â oluna.

II : 38- Sâ'at (boş) Şâm-ı Cennet Meşâm Câmi'-i Ümeyye ve merkad-i pâk Hazret-i Yahyâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi's-selâm ve Hazret-i 'Osmân radyallahu 'anhu hattıyla iki kit'a Mushaf-ı Şerîf ve Hazret-i 'Alî kerremallahu vechehu'nun Mushaf-ı Şerîfi andadır ve Hazret-i Hûd 'aleyhi's-selâm câmi'-i şerîfin mihrâbı dibinde medfûndur diyü meşhûrdur ve Hanefî mihrâbı önünde bir mahal vardır Hazret-i Hızır 'aleyhi's-selâm makâmıdır dirler ve ol mahalde hatt-ı Yâkût ile bir cüz'-i şerîf vardır ve mâ-i câri geçer ve yine câmi'-i şerîf içinde bir kuyu vardır ve yaz günlerinde gâyet sovak ve hafîf suyu olur taşrasında olan ziyâretler Hazret-i Bilâl-i Habeşî ve Hazret-i Mu'âviye ve ezvâc-ı mutahharâtdan Hazret-i Melîke ve Zeyneb ve Rukiye ndvânallahu 'aleyhim ecma'in hazerâti ve Sâlihiyyeden Şeyh Muhyiddîn ibnû'l-'Arabî ve Abdülganî Nablusî kaddese siruhümâ ve 'ale'l-husûs hadîs-i şerîf ile sâbit Kûh-i Kaysûn ta'bîr olunur cebel ki beyne'l-erze ve'l-berre yetmiş bin / 55a peygamber-i 'izâm 'aleyhimû's-selâm hazerâti medfûn olduğu mütevâtırdır ve makâm-ı selâse ve makâm-ı seb'a ve makâm-ı erba'in ta'bîr olunur mahaller ziyâret oluna ve sair emkine-i müteberrike ve hayâtda olan 'ulemâ ve sulehâ ve meşâyih-i kirâm istifsâr olunup ziyâretlerine ve celb-i du'âlanna sa'y ve ihtimâm lâzımdır Gazel-i Rûmî zîr ve bâlâsına bu ol hatt-ı 'anber nâmin cennet altında ya üstünde dımışler Şâm'ın.

SÜİFD / 19

236

III : Şâm-ı Şerîf (Oturak) Sâ'at 8 Câmi'-i Ümeyye'de merkad-i Hazret-i Yahyâ 'aleyhi's-selâm ve Hazret-i 'Osmân hattıyla iki kit'a Mushaf-ı Şerîf dahî andadır ve Hazret-i Hûd 'aleyhi's-selâm câmi'-i şerîf mihrâbı divanın dibinde medfûndur diyü bir rivâyet iderler ve Hanefî mihrâbı önünde bir mahal vardır Hazret-i Hızır 'aleyhi's-selâm makâmıdır dirler ve o mahalde bâ-hatt-ı Yâkût ile bir cüz'-i şerîf vardır ve mâ-i câri geçer / 10b ve yine câmi' içinde bir kuyu vardır gâyet sovak ve hafîfdır taşrada olan ziyâretlerden Hazret-i Bilâl-i Habeşî ve Hazret-i Mu'âviye ve ezvâc-ı mutahhara andan emirû'l-mü'mîn 'Âtike ve Zeyneb ve Rukiye hazerâti 'alâ meymûn hazerâti ve Sâlihiyye'de Şeyh Muhyiddîn 'Arabî Hazret-i 'ale'l-husûs hadîs-i şerîf ile sâbit beyne'l-erze ve'l-berre merâkid-i enbiyâ makâm-ı lâ-yû'ad ve lâ-yuhsâ ve makâm-ı erba'in olunan mahalde ve Bekbân kubbeden kudret-i ilâhî / 11a bir

le iki yerden göz yaşı gibi su damları hikâyât-ı meşhûredir seb'a ve makâm-ı selâse ta'bir olunan mahallerdir ziyâret olunur ve sâlihada (?) yakın vakitte gelen görmülen evliyâullahdan Abdülğani Nâblusî ki şeyh-i ekber-i sâni dimişler Hak te'âlâ hazretleri ve cümlesinin şefâ'at-ı şeriflerini müyesser idüp ve bâki himmetlerin mikdâr eyleye âmin bi-hürmeti seyyid'l-mürselin ve'l-hamdüillahi rabbi'l-âlemin / 11b Mecmû'u Menâzil 38 Cem'an yekûn sâ'at 322.

IV : Dimişkü's-Şâm Cennet-Meşâm Kutayfe'den yedi sâ'atdır Üsküdâr'dan Dimişkü's-Şâm'a gelince işbu zikri mürûr iden altı oturak ve otuz yedi konağın bârân ve çamur ve ba'zı 'avâyık-ı dehr hasebiyle mesâfe olan konakların beynhemâlarında ba'zen kalınmak iktizâ itmeğle konak ziyâde olmak lâzım gelür âsitânedan Dimişk'a gelince üçyüz otuz üç buçuk sâ'atdır hüccâc âsitânedan Dimişk'a girecek günün gicesi Alaköyü nâm karyede kalup sabâh Dimişk'a dâhil olurlar 'avdetde Revme (?)¹³⁵ nâm karyede geceleyüp sabâh Kutayfe'ye giderler ...¹³⁶ Evsâf-ı İklim-i Şâm Arz-ı mukaddese ve arz-ı Ken'ân ve lisân-ı Yunanî'de Surba tesmiye / 52 olunur Şâm tesmiyesinin sebebi Benî Ken'ân'dan bir kavm cânibine teş'emû ya'ni arz-ı Mekke-i Muhtereme'den teyâsür itdiklerinde Şâm ismiyle işbu iklim müsemmâ kılındı ba'zı rivâyetde Nûh 'aleyhi's-selâmın oğlu Sâm ismiyle tesmiye olunmuşdur zîrâ anın ismi lugat-ı Süryânî'de şin-i mu'ceme ile Şâm'dır diyârü't-tebyîn ve merkezû's-sâlihîn ve ma'denü'l-büdelâdir kible-i evvel bundadır haşr ve neşr mahaldir Hazret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm arz-ı Şâm'da beyt-i mukaddes kurbund(a) vâki' hâlâ Hafîlü'r-Rahmân ismiyle ma'rûf mahal ki ana Beyt-i Cîrûn dahî tesmiye iderler anda medfûn olduğı icmâlâ sâbitdir ve civâr-ı pür-enverinde Hazret-i İshâk gayûr ve Hazret-i Ya'kûb 'aleyhime's-selâm dahî medfûn oldukdan tevâtür ile sâbitdir ve arz-ı Şâm'da yetmiş 'aded abdal vardır biri vefât iderse yerine bir âhan nasb olunur anlar oldukdan arz belâ ve mihan¹³⁷ ve 'azâb def ve ref ve a'dâlan üzerlerine gâlibiyetleri için du'â ve sıyânent iderler dahî 'Abdullah 'Amr bin el-Âs'dan radyallahu 'anhümâ mervîdir ki hayr on kısımdır dokuzu arz-ı Şâm'da biri sâir arâzidedir iklim-i Şâm Benî İsrâ'îl zamânında gâyet ma'mûr imiş ki otuz iki saltanata taksîm olunmuş her birisinin müstakîl sâhibi var imiş havası itidâl üzere hûb olmağla ekserî halkı zinde olur mahsûlatında vefret ve me'kûlâtında lezzet meskenlerinde zînet / 53 ahâlisinde hûsn-i san'at müşâhidir ekser mahalli ma'mûr tobrağı münbitdir hattâ ba'zı mahalli birine yüz virir tarla ve kiyâhi meşhûr mer'âlan evferdir envâ' ezhar olur sünbül-i zerrîn lâle ve nihân ve şükûfe-i sâiresi dağ ve sahrâlarda Hüdâ-yı nâbitdir ve fevâkihî dahî kesîrdir kayısı elma amrud erik kiras fıstık-ı Şâmî ve fıstık-ı Rûmî ki sunûber ta'bir iderler ve muz ve şeker kamışı ve incir ve ayva ve şefalü ve rummân ve mersin ve ceviz ve badem ve tut ve zeytûn ve turunc ve limon ve kavun ve karpuz bî-hesâbdır envâ' sebzevâtı olur sayf ve şitâda fâkihisi mûnkâtî' olmaz ve fert üzeredir arz-ı Şâm'da bî-hesâb enbiyâ-i kirâm medfen-i latîfleri olduğı mervîdir ...¹³⁸ / 55 Evsâf-ı Dimişkü's-Şâm Pâ-yı taht-ı vilâyet beşyüz akça mevleviyet makarr-ı vüzerâ-i 'izâm cennet-âsâ bir şehri behcet-i efdâdir fezâ'il ve mehâsinine mûte'allık nice kütüb te'lîf olunmuşdur mevâzî'inin ekserî Kur'ân'da ve ehâdis-i şerîfede mestûrdur ve beşyüz mikdân enbiyâ-i 'izâm medfen-i latîfleri olduğı mervîdir Dimişk hilâfet-i Hazret-i Ebî Bekir es-Siddîk radyallahu 'anhuda târih-i hicretin üçüncü senesinde Ebû 'Ubeyde radyallahu 'anhu ser-'askerliğıyle muhâsara olup ba'dehu Hazret-i Ebû Bekir vefât idüb Hazret-i Ömerü'l-Fârûk radyallahu anhu halîfe oldukda ...¹³⁹ sene on dört mâh-ı Rece(bi)nde feth olmuşdur yetmiş gün muhâsara olunmuşdur evlâd-ı Sâ'm'dan Dimişâk nâm kimesne 'alâ rivâye sürunu binâ ve yedi kapu vaz' ve her kapuya kevâkib-i seb'adan bir sûret tasvîr idüb ismini Dimişk tesmiye eyledi ebvâb-ı kal'anın bâb-ı evveline ki bâb-ı şarkîdir Şems sûreti ikinci bâb-ı / 56 tûmâdir Zühre sûreti üçüncü bâb-ı cenbîkdir Kamer sûreti dördüncü bâb-ı ferâdisdir 'Utânîd sûreti beşinci bâb-ı câbiyedir Müşterî sûreti altıncı bâb-ı sağirdir Merrîh sûreti yedinci bâb-ı kebesândır Zuhâl sûreti tasvîr olunmuşdur ba'dehu hulefâdan Nûreddîn-i şehid bâb-ı fercî feth itmişdir bir kapu dahî vardır bâbü'n-nasr ta'bir iderler sûr-ı mezbûr beşyüz doksan târihinde tecdîd olmuşdur iki bin mustahfîzân hisân dört yüz cebeciân neferâtı vardır dokuz yüz doksan altı kılıçdır yüz yirmi sekizi ze'âmet sekiz yüz altmış sekizi tezkereli ve tezkeresiz tîmârdır cevâmî' ve mesâcid ve medârisi ve hângâh ve zevâyâ ve dârü'z-ziyâfe ve hamâmât nicedir kiyüzdün mütecâviz hamâmı mevcûddur bir Mevlevî-hânesi vardır Yevm-i Pençsenbe'de âyin-i Mevlânâ icrâ iderler ve cevâmî'in a'zamı Câmî-i Emeviyye'dir 'asr-ı hilâfet-i Devlet-i Benî Emeviyye'de târih-i hicretin doksan altıncı senesinde Velîd bin 'Abdülmelik hilâfetinde küllî tecdîd olmağla

SûİFD / 19

237

¹³⁵ Bu isim Rûme veya Roma şeklinde de okunabilir.

¹³⁶ Burada bir beyit var.

¹³⁷ Mihnetin cem'i.

¹³⁸ Burada Şâm'da kabirleri bulunan ashâb ve evliyânın isimleri verilmiştir.

¹³⁹ Nasıl muhâsara ve feth olduğı anlatılmaktadır.

Emeviyye diyü meşhûr-ı âfâk olmuştur fî'l-asl Yohanna kilisesi ta'bir iderler imiş câmi'-i mezkûr ziyâde ahsen vech üzere müzeyyen tecdîd olunup lâkin dörtyüz altmış târîhinde vâki' harîkde muhterik olmağla hüsnüne hâlel gelmişdir vasat-ı şehrd e vâki'dir ...¹⁴⁰ / 57 ... meyâne-i câmi'-i merkûmda Hazret-i Yahyâ-i şehîd 'aleyhi's-selâm re's-i sa'âdetleri türbe-i mu'attarası ziyâretgâh-ı hâs ve 'âmiddir ... ve Hazret-i Hüd 'aleyhi's-selâm dahî 'alâ kavl câmi'-i mersûm 'inde medfûn olduğu mervîdir ... / 58 ... ve derûn-ı câmi'-i mezkûrda divâr-ı kiblesi civânnda Nehr-i Pânyâs mürûr ider ... nehr-i merkûm câmi'-i mersûmun şâdirvân tarafına küşâde olan ebvâbindan orta kapunun bir tarafından lüleler ile cârî olur andan teşerrüb ve tevazzu' olunur idi lâkin ba'zen nehr-i merkûmun tarîki tathîre muhtâc olup hîn-i tathîrde su mûnkati' olmak hasebiyle merhûm Mîr el-Hâc Osmân Pâşâ bin yüz seksen üç târîhinde havlu ile şâdirvân meyânına zikri âti şâdirvânı ihdâs itirdüp dahî nehr-i kanvâtdan icrâ-yı mâ itirmekle her birinin inktâ'ında âhann mevcûd bulunması haynna muvaffak olmuşlardır rivâyet olunur ki Mekke-i Mükerreme'de edâ olunan bir rek'at salât yüzbin ve mescid-i Fahr-i Kâinât'da edâ olunan bir rek'at salât ellibin ve mescid-i Beytül-Mukaddes'de edâ olunan bir rek'at salât kırkbin ve mescid-i Dîmişk'da edâ olunan salât otuzbin sâir mahalde edâ olunan salâtdan ziyâde sevâb itâ olunur diyü Târîh-i Dîmişk'da mestûrdur dahî arz harâb olduktan sonra mescid-i Dîmişk kırk sene / 59 bâkî kalacağı ve mescid-i merkûmda Hazret-i 'aleyhi's-selâm her gece namâz kıldığı mervîdir ...¹⁴¹ câmi'-i mezkûr haremde minbere karîb Hazret-i Osmân ve Hazret-i 'Alî radiyallahu anhümâ hatt-ı şerîfleriyile iki kit'a Mushaf-ı Şerîf olmağla ziyâret olunur Mushaf-ı Hazret-i Osmân dörtyüz doksan iki târîhinde Taberiyye şehrinden gelmişdir hattâ Hazret-i Osmân mushaf-ı merkûmu tilâvet buyururlar iken şehîd olup dem-i sa'âdetleri isâbet eylediği mervîdir câmi'-i mersûmun tûlû şarkından garba besyüz kırk sekiz kademe ve 'arzi ki mihrâbdan kapuya değin yüz elli kademedir gâyet vûs'at üzere şâdirvân havlusı ortasında üç şâdirvân ve etrâfî mermer sûtûn ile muhit kubbeler ve tahtlarında sofalar ve hâric-i sofalar medârisdir ve harem-i câmi'de bir bi'r-i mâ¹⁴² vardır suyu gâyet lezizdir / 60 ...¹⁴³ / 61 ... Gök Meydânı kurbunda Sultân Süleymân merhûmun tarz-ı Rûm'da iki minârelü Süley-mâniye ta'bir olunur bir bi-hemtâ câmi'i ve 'imâret-i 'âmire ve medrese ve dârtûz-ziyâfesi vardır mesîregâh mahaldir ve Pâşâ Kapsu kurbunda yine tarz-ı Rûm'da Dervîş Pâşâ'nın Dervîşiyiye ta'bir eyledikleri bir câmi'-i zibâsı vardır ve yine tarz-ı Rûm'da Sinân Pâşâ'nın Sinâniyye dinilür kaşlı bir câmi'-i ra'nâsı vardır hâric-i şehrd tarîki hüccâc üzere Kara Murâd Pâşâ'nın bir câmi'-i şerîfi ve dâhil-i şehrd Nûreddîn şehîdin bir tîmârhanesi vâki'dir ve mükellef hanlar çokdur husûsiyle Es'ad Pâşâ'nın hanı ve kurbunda hamamı bi-nazîrdir ve esvâk-ı mükellefesi kesîrdir Câmi'-i Emeviyye'nin divâr-ı kiblesinde Sûkûz-zirâ' ve divâr-ı garbisinde Sûk-ı Murâd Pâşâ ve kal'a kurbunda Şemsî Ahmed Pâşâ binâsı Sûk-ı Cedîd-i Pipâh ve Sûk-ı Bizûriye ve Sûk-ı Çakmak ve Sûk-ı Sürûce esvâkından ba'zıdır ve bezzâzistanında kuyumcular şâkin olurlar Sûk-ı Sîpâhî bezzâzistâna bedel olmuştur ve mahallâtı katî vâfirdir ve mesîregâh tarzında kahvehâneleri ve Bâbü's-Selâm ta'bir olunan mahalli ve Gök Meydânı ve Sâlihiyye ile Dîmişk mâbeyninde olan bağçeler ve tahte'l-kal'a ve mesîre-i sâireleri ve etrâfında bağ ve bağçeleri lâyu'addir¹⁴⁴ cevâmî' ve mesâcid ve medâris ve zevâyâ ve hankâh ve büyüt ve hânât ve hamâmâtlarında mâ-i lezîzi cârî vâfirdir / 62 Dîmişk derûnunda yedi 'aded ırmak cereyân ider ve 'uyûn¹⁴⁵-i kesîresi vardır ...¹⁴⁶ ve bir gölü vardır nehr-i Berdâ ve gayrin fazlası mansib olur envâ' semek ve tuyûn¹⁴⁷ sayd olunur mahsûs balık emîni vardır ve esvâkında et'ime-i nefise tabh olunur ma'mûr dekâkinleri vardır Dîmişk'in ibtidâsı Ken'âniyân binâsıdır Dîmişk'da medfûn olan ashâb-ı kirâmdan dâhil-i şehrd Hazret-i Mu'âviye ve hâric-i şehrd Hazret-i Bilâl-i Habeşî ...¹⁴⁸ kabirleri olmağla ziyâret olunur ve dahî nice ashâb-ı kirâm ndvânnullahi 'aleyhim ecma'in ve âl-i beyt-i seyyidül-mürselin sallallâhu 'aleyhi ve sellem Câmi'-i Emeviyye'nin divân kurbunda medfûn olduklan mervîdir ... Dîmişk'a bir sâ'at mesâfe olan mahalde Sâlihiyye nâm kasaba-i kebîre vâki'dir cebel-i Kâsyûn kurbundadır cevâmî' ve mesâcid / 63 ve hamâmât ve mahallât ve esvâkı müştemil bir kabadir

SÜİFD / 19

238

¹⁴⁰ Burada, bu câmiin kiliseden câmie çevrilmesi ve ilk fethi hakkında bilgiler bulunmaktadır.

¹⁴¹ Câmiin binâsı hakkında bilgiler verilmektedir.

¹⁴² Su kuyusu.

¹⁴³ Câmiin kapıları hakkında bilgiler verilmektedir.

¹⁴⁴ Sayılamayan.

¹⁴⁵ Göz, kaynak.

¹⁴⁶ Bu kaynaklar hakkında bilgiler verilmektedir.

¹⁴⁷ Kuşlar.

¹⁴⁸ Burada kabirleri bulunan diğer sahâbilerin isimleri verilmektedir.

Dimişk bağçeleri ile Sâlihiyye bağçeleri bir birine mülâsik vâki'dir Sultân Selim Han binâsı bir câmi' ve kurbunda Şeyh Muhyiddin el-ma'rûf bi-şeyh ekber türbe-i şerifi ve civârında Fahreddin 'Irâkî türbesi ve kurbunda 'Abdülganî Nâblûsî'nin müferrah ve mesîre tekyesi ve derûnunda merkadı ziyâretgâhdir ve cebel-i Kâsyûn Dimişk üzere müşerrefdir bunda enbiyâ-i kirâm âsarları vardır uçler ve yediler ve kırklar makâmları ve Zû'l-kifl medfen-i latîfi ziyâret olunur kurbunda Şeyh Murâd-zâde 'Alî Efendi kabri ittisâlinde kâdi'asker-i esbak Damad-zâde merhûm Mehmed Murâd Efendi medfûndur ve cebel-i mezkûrda olan mağarada katran iden dem-i ibn Âdem 'aleyhi's-selâm Hâbil-i şehîdin olduğu ve mağara-i mersûmede İlyâs 'aleyhi's-selâm on sene ihtifâ buyur(du)ğu ve Hazret-i Yahyâ-i şehîd vâlide-i mükerremesiyle ol mağarada oldukları ve 'İsâ 'aleyhi's-selâm dahî havâriyyûn ile ol mağarada namâz kıldıkları ve ol mahalde du'â müstecâb olduğu mervîdir ... / 64 ... ve'l-hâsil gerek Dimişk ve gerek etrâfında olan mahallerde ziyâretgâh ve mesîregâh katî çokdur Şevvâl-i şerifin ekseri on beşinci gün mîrû'l-hâc pâşâ Dimişk'da mahfûz olan mahmil-i şerif ve sancak-ı şerif ile ve dîş-ı cümlede zenbereklî topları atarak mehterhâne kaldırarak Müzeyrib nâm mahalle hareket ve üç gün mürûrunda şehri merkûmun on sekizinci günü hüccâc bâ-cem'ihim Dimişk'dan hurûc ve Müzeyrib'de cem' olup dört beş gün ikâmetden sonra bi'l-cümle maksad-ı a'lâlan olan Mekke-i Mükerreme'ye 'âzim olurlar mahmil-i şerif ve sancak-ı şerif ile kâfile-i hüccâc Şâm ile 'Arabî tabl ve 'alem ile kâfile-i mersûmun ortasında Mekke-i Mükerreme'ye gidüp ve yine 'avdetde Dimişk'a gelüp sene-i âtiyeye değin hîfz olunur işbu ordu-yu hüccâcda mîrû'l-hâc pâşâ ve haremeyn kâdîları ve surre emîni ve sakâbaşılar ve mukavimîn çadırları önlerinde birer derâz sûtûn üzere her biri kanâdillerden nişân vaz' iderler ana işâret ta'bîr olunur 'avâfdan kalkıldıkda mîrû'l-hâc pâşâ tarafından havâyî fişek atarlar ve konakdan kalkıldıkda yine mîrû'l-hâc tarafından üçer top atarlar ve kâfile-i hüccâc katan yoruldukdâ mîrû'l-hâc pâşâ mehterhânesi çalınur / 65 ... Dimişk'dan çıkıldıkda ibtidâ Ahmed Pâşâ türbesi nâm mahalle gelinür kubbetü'l-hâc dahî tesmiye iderler ricâl-i Şâm hüccâcî bu mahalle değin teşyî' iderler bunun karşusunda Mescid-i Kadîm vâki'dir dahî tarik üzere Kise nâm eşcâr ve enhân hâvî bir karye vardır dahî inhirâf-ı tarikde Akarsâ'su nâm bir mevzi' vardır suyu latîf olmağla ricâl-i Dimişk ol sudan içerler.

KUBBETÜ'L-HAC MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı Kubbetü'l-Hacc Sâ'at 1,5 Şâm kenan olmağla sular ve bostânlar ve suffe şeklinde bir kubbe olmağla surre ve sakâbaşılara sıyâfet olunup / 81b bir gece anda meks olunur.

II : Sâ'at I Kubbetü'l-Hacc Şâm kenanında olmağla suyu ve bostânları vardır anda surre emîni ve sakâlâra ziyâfet olub bir gece meks olunur.

III : Sahrâ-yı Kubbetü'l-Hacc Sâ'at 1,5 Şâm-ı şerif olmağla kenan sular ve bostânları var anda bir sakâ var surre emîni ağaya ve sakâbaşılara ziyâfet iderler bir gece meks olunur.

IV : -----

TARHANAHANİ MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı Tarhanahanî Sâ'at 4,5 Sahrâ-yı 'azîmedir sular var bir mescid-i şerif ve bir matbah vardır tarhana çorbası bişürüp varan kimseye it'âm iderler.

II : Sâ'at 4,5 Tarhanahanî Bir sahrâ-yı 'azîmedir suyu ve mescidi ve bir matbahı var tarhana çorbası bişürüp varanlara ikrâm iderler.

III : Sahrâ-yı Tarhanahanî Sâ'at 4,5 Sahrâ-yı 'azîmdir sular var ve bir mescid ve han ve karşusunda matbah var tarhana çorbası bişürürler varan adamlara / 12a it'âm iderler.

IV : Tarhanahanî Han-ı Keşk dahî Han-ı Zû'n-nûn dirler Dimişk'dan beş sâ'atdır bunda fî'l-asl tarhana tabh olunub hüccâca tevzî' olunur imiş İbn Hasnâ vakfî imiş hâlâ mu'attaldır ve bir harâb handır bu mahalle keşine dahî tesmiye iderler işbu tarik düzdür lâkin taşlıktır bunda Tel Fir'avn dirler bir mahal vardır 'azîm sahrâdır ve etrâfi münbit yerlerdir Tel Fir'avn önünden bir su akar köprüsü vardır dahî bunda Han-ı Zeyt nâm ma'mûr sulu bir karye vardır.

SAHRÂ-YI DUVEYK MENZİLİ¹⁴⁹

II : Sâ'at 12 Sahrâ-yı Duveyk Bir 'azîm sahrâdır yolu düz lâkin gâyet taşlıktır yolda iki cisri vardır esnâ-yı şitâda çamurlu olur 'Abdullah Pâşâ merhûm kaldırım yapmışdır bir ismi dahî Zameyn dirler.

SAHRÂ-YI DİL SELÂMİN MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı Dîl Selâmîn Sâ'at 13 Bu dahî bir 'azîm sahrâdır gerçi yolu düzdür lâkin gâyet taşlıktır ve yol üzerinde iki cisri vardır / 82a kış eyyâmında gâyet çamur olur.

SÜİFD / 19

239

¹⁴⁹ Bu menzil yalnızca Âşir Efendi 241'de bulunmaktadır.

II : -----

III : Sahrâ-yı Dîl Sâ'at 12 Bir 'azîm sahrâdır yolu düzdür ve gâyet taşlıktır ve etrâfında harâb karyeler var ve esnâ-i tarîkde iki cisri var yaz günleri su yokdur kış eyyâmlarında ve ol mahallerde mürûr itmek.

IV : Sanmîn Diyâr ve Sahrâ-yı Vîl dahî tesmiye iderler Tarhanahani'ndan on iki sâ'atdır Türkân'dan Kavvasoğlu karyesi dimekle meşhûrdur / 66 Dimişk'a tâbî'dir bunda değirmen taşı çıkar sulu mahaldir tuyûrun envâ'ı bulunur sazlığından sülûk cem' idüb Dimişk'da bey' iderler bu mahalde köprüden 'ubûr olunur Sultân Selîm Han zamânında binâ olunmuş bunda burc vardır gabâgab dahî kara tesmiye iderler zikri mürûr iden Kavvasoğlu nesli işbu burcda hüccâcî muhâfaza iderler önünden su akar cisri vardır ve bu mâbeynde Dile nâm-ı diğêr Harvân Âbâd nâm bir karye vardır önünden bir büyük su akar cisr olmağla hüccâc köprüden 'ubûr iderler dahî bu mâbeynde Keskin ve Tafes nâm iki karye vardır ve bunda han vardır köprüden geçilür.

MÜZEYRİB MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı Müzeyrib Sâ'at 7 Bir küçük harâb kal'adır âb ve havası güzel etrâfında bağ ve bağçe ve meyvesi çokdur bazı etrâfdan 'urbân gelüp her şey getirüp satarlar.

II : Sâ'at 7 Müzeyrib Bir küçük kal'ası vardır âb ve havası eyüdü etrâfında bağ ve bağçeler ve meyvedâr ağaçlar mebzûldür 'azîm ordu-bazar olup her şey bulunur cümle küsür kalan tetimmât-ı hacc anda tamâm olacaktı ikâmet 4 eyyâm.

III : Sahrâ-yı Müzeyrib Sâ'at 7 Bir küçük kal'ası vardır âb havası eyüdü etrâfında meyvesi mebzûldür gelüp 'azîm ordu-bazar olur cümle hüccâc / 12b mesâbihi temâm olur ve suyu var çamaşur yuna kehle(?) olur oturak.

IV : Müzeyrib Sanmîn'den yedi sâ'atdır Sultân Selîm zamânında bir kal'a binâ olunmuşdur Dimişk'a tâbî'dir bu mahallerde Âdem 'aleyhi's-selâm ibtidâ buğday ekdiği meşhûrdur Havrân Nâhiyesi'ndendir Havrân Hazret-i Eyyûb vilâyetidir ve bu etrâfda olan karyelerin tâ'ifeleri hûb sûret olmağla Şeddâd hâşâ Cennet binâ itdikde za'mınca hürîleri işbu tâ'ifeden cem' itmişdir diyü mervîdir kal'adan bir 'ayn neb' ider yanında bir göl vardır leziz balığı olur meşhûrdur ki işbu 'aynadan yıkanan çamaşur kehelenür bu mahalle. Dimişk ve etrâfından envâ' emti'a ve eşyâ gelüp bey' iderler 'azîm bazar kurulur kurbunda Şeyh Esmer Tenniveri kabri / 67 olmağla ziyâret olunur mahsûs vakfı vardır bir mikdâr hilâf-ı semtde Kışne ta'bîr iderler bir karye vardır binârlan çokdur bu etrâfda li-câ'ir-i bânî ki 'Arabû'l-Cebel tesmiye iderler 'âsî ve yaramaz tâ'ifedir Dimişk etrâfına musallatlardır köyleri basup gâret iderler ve tarîk üzere Havrân Nâhiyeleri'nden Remete nâm bir karye vardır bu etrâfa Ezrâ'ât dirler baş karyesi Remete'dir Businiye dahî dirler Remete'den Mafrak'a varacak tarîkde dikili iki taş vardır ve cânib-i yemîninde 'îbâde nâm karye vardır iktizâsına göre Müzeyrib'de dört beş gün ikâmet olunur 'akkâma yevmiye ve bahşîşât virilür Mekke-i Mükerreme'ye 'azîmet olunur.

SAHRÂ-YI MİNÂ MENZİLİ¹⁵⁰

II : Sâ'at 5 Sahrâ-yı Minâ Bir 'azîm sahrâdır kat'a bir şey bulunmaz hattâ su dahî yokdur.

SAHRÂ-YI REMNE MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı Remne Sâ'at 5 Bir 'azîm vâsî' sahrâdır lâkin aslâ bir şey bulunmaz ve suyu dahî yokdur / 82b

II : -----

III : Sahrâ-yı Remiyye Sâ'at 5 Bir sahrâ-yı 'azîm bir şey bulunmaz hattâ suyu dahî yokdur.

IV : -----

SAHRÂ-YI MAFRAK MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı Mafrak Sâ'at 8 Bu dahî bir sahrâ-yı 'azîmedir aslâ bir şey bulunmaz ve suyu dahî yokdur Müzeyrib'den getirürler.

II : Sâ'at 7 Mafrak Bu mahalde dahî su yokdur Müzeyrib'den getirürler hafaza ta'bîr olunur merâtib-i hüccâca göre her ki tertib-i sufûf-i tarîk anda olur Emîrû'l-hacc ehem / 55b mesâlihini anda itmâm iderler.

III : Sahrâ-yı Mafrak Sâ'at 8 Bir sahrâdır suyu dahî yokdur Müzeyrib'den getirürler hafaza ta'bîr olunur.

IV : Mafrak Nâm-ı diğêr Ma'rîf ve Mağrib Müzeyrib'den on bir sâ'atdır susuz düz mahaldedir bârândan hazer olunur seyli kesîrdir bir harâb kal'ası vardır Müzeyrib'den hafaza kaldırlar Mafrak

¹⁵⁰ Bu menzil yalnızca Âşir Efendi 241'de var.

dimedem murâd 'avdetde hüccâc bu mahalde bir birlerinden müfârekat ve Dimişka' şitâb eyledikleri içündür tarîk bir mikdâr taşlıktır seylden havf olunur ihtimâli olursa Mîna'da kalınur.

SAHRÂ-YI AYN-I ZÂRİKA MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı 'Ayn-ı Zârikâ Sâ'at 12 Bir latîf nehr-i 'azîm vardır bir harâb kalası vardır nehrin kenarında yeşil ufak ağaçlar ve kırmızı şükûfeler vardır lâkin yolu taşlık ve 'akabelerdir.

II : Sâ'at 12 'Ayn-ı Zerkâ Latîf suyu akar yolu taşlıdır 'akabe ta'bîr olunur ikâmet 2 yevm.

III : Sahrâ-yı 'Ayn-ı Zerkâ Sâ'at 12 (Oturak) Latîf akarsulan vardır tâ 'Arafât'a gider ve yolu taşlıktır 'akabe / 13a ta'bîr ve karışlıktır.

IV : 'Ayn-ı Zerkâ Mafrak'dan on iki sâ'atdır sulu mahaldir önünden bir çay akar ve bir kalası vardır dirler ki Medîne-i Münewere'de olan 'Ayn-ı Zerkâ Irmağı bu mahalden hârice çıkar leziz balığı olur ney kamışı / 68 ve zakkum ağacı çoktur iki dağ arasındır 'Ayn-ı Zerkâ'dan Balkâ'ya varınca bir ovardır ve bir boğazı dahî vardır tarîki sa'b ve eğri büğrüdür 'akabeler ile Bilâta nâm mahalle gelinür Bilâta'dan Balkâ'ya varınca düz ve latîfdir çamur dahî olmaz bunda Han-ı Zeyt nâm bir harâb han vardır 'avdetde Şâm'dan bu mahalle değîn karşucu gelür et'ime getirüp bey' iderler.

SAHRÂ-YI BİLÂTA MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı Bilâta Sâ'at 6 / 83a Sahrâ-yı 'azîm berr ü beyâbân aslâ bir şey yokdur mukaddemâ bir han var imiş şimdi eser-i binâ vardır suyu dahî yokdur 'Ayn-ı Zârikâ'dan getirürler.

II : Sâ'at 6 Burüz ve Bilâta dahî dirler kezâlik bir sahrâ-yı 'azîmdir ammâ suyu yokdur 'Ayn-ı Zerkâ'dan getirürler.

III : Sahrâ-yı Bilâta Sa'at 6 Bir sahrâ-yı 'azîmdir beyâbândır bir şey bulunmaz.

IV : -----

SAHRÂ-YI BALKÂ MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı Balkâ Sâ'at 12 Bu dahî sahrâ-yı 'azîm berr ü beyâbân çöldür aslâ nesne bulunmaz suyu dahî yokdur 'Ayn-ı Zârikâ'dan gelür.

II : -----

III : Sahrâ-yı Balkâ Sâ'at 12 Kezâlik bir sahrâ-yı 'azîmdir bir şey bulunmaz hattâ suyu dahî 'Ayn-ı Zarkâ'dan hafaza kaldırırlar.

IV : Balkâ Nâm-ı diğêr Müştâ ve Bilât ve Zir-i 'Ayn-ı Zerkâ'dan on sekiz sâ'atdır susuz mahaldir kal'a ve bürkesi⁵¹ vardır bundan Katrânî'ye varınca yedi 'akabe ve dört boğaz geçilür dere depedir bu mahallin semtinde Ezrak ve 'Ömerî nâm iki karye vardır sulu mahallerdir a'lâ ney kamışı çıkar işbu Ezrak bir harâb kal'adır humâlî ve sulu yerdedir şark-ı şimalde bir günlük yoldur ve 'Ömerî Dümâ tarîki üzeredir şark semtinde iki değirmen yürüdür suyu vardır 'Ummân'dan gelüp Gûr semtine gider Balkâardın Nâhiyesi'ndendir taraf-ı cenûbide Cebel-i Şirâh nâm bir dağ vardır Fellâhlar sâkinlerdir dahî 'Azîr nâm bir menzil vardır bu mahalde bir harâb han vardır dere suyu bulunur Hazret-i Risâlet-penâh Efendimiz hazretlerinin bu mahalle değîn teşrifleri mervîdir 'Ayn-ı Zerkâ'dan hafaza kaldırırlar.

KAL'A-I KATRAN MENZİLİ

I : Menzil-i Kal'a-i Katran Sâ'at 11 / 83b Bir küçük kal'adır kurbunda iki bürkesi vardır suyu yağmur suyudur hiçbir şey bulunmaz ancak 'urbân otluk ve saman ve şa'ir getirürler.

II : -----

III : Kal'a-i Katran Sâ'at 11 Bir küçük kal'adır önünde iki bürke vardır yağmur suyu ili dolar birkaç Nasrânî var gayrı bir şey bulunmaz. / 13b

IV : Katrâna Balkâ'dan on altı sâ'atdır Sultân Süleymân Han'ın bir kal'a / 69 ve bir kebir bürkesi vardır bunda Şevbek nâm karyeden bey' için hüccâca zahîre getirürler Şevbek akarsulu bağlı bağçeli hilâf-ı semtde tarîkin garbında bir ma'mûr karyedir arz-ı Şâm'dan Kudüs-i Şerîfe tâbî'dir bu mahaller dere depe birkaç 'akabe geçilüp 'azîm zahmetler çekilür sıkletli menzildir dahî üç sâ'at mikdân bir boğaz vardır mahûf ve muhâtara mahaldir harâmîsi çokdur bu mahalle Cevnü'l-Kerkî tesmiye olunur Kerk tarîkin cânib-i yemîninde bir kal'adır Katrânî Kal'ası'nı muhâfaza iden Kerk ahâlîs-i dir Kudüs-i Şerîf tarafından üç sâ'at mesâfe mâ-i cârî vardır.

TABUTKURUSU MENZİLİ

I : Menzil-i Tabutkurusu Sâ'at 13 Bir dere içi yerdir berr ü beyâbân çöldür suyu yok bir şey yokdur lâkin Kudüs-i Şerîf yakın olmağla ba'z-ı vakit 'urbân zahîre getirürler.

⁵¹ Havuz, gölcük.

II : Sâ'at 13 Tabutkurusu Bir beyâbânda bir dere içi yerdin suyu yokdur Gazze tarafindan ba'zi kerre yağmur suyundan cem' olmuş su getirürler ve Kudüs-i Şerif yakın olmağla 'Arablar mikdâr-ı kifâye zahîre getirürler.

III : Tâbûtukurusu Sâ'at 13 Zibân bir yerdin dere içinde suyu yokdur lâkin Kuds-i Şerifin imiş 'urbân gelür ba'zi meretebe zahîre getirürler.

IV : Tabutkurusu Nâm-ı diğer Hassâkatrâna'dan on bir sâ'atdir bunda Lecûn nâm bir köprü vardır gâhı hüccâc sulanup köprüden 'ubûr iderler kal'a ve bürkesi vardır lâkin seyiden havf olunur rivâyet iderler ki sâbıkda hüccâc bu mahalde bârâna tesâdüf idüp ancak neflerini tahlîs itmîşlerdir bir dere içi beyâbândır dört sâ'at mikdân ekserî taşlıktır dere depe sa'b mahallerdir Kudüs-i şerif karîb olmağla ba'zi 'urbân zahîre getirüp hüccâca bey' iderler suyu kalıldir Katrânî'den hafaza kaldınrlar bunda Hazret-i 'Alî kerremallahu veche evlâdından Muhammed el-Hanîfî vak'ası olmuştur 'Azîr Sultân nâm mahal vardır hurda taşlıktır ba'zen bunda kalınur tavşanı / 70 çokdur Şeyh Celâleddîn Halvetî medfûn olmağla ziyâret olunur.

VÂDÎ-İ ANZE MENZİLİ

I : Menzil-i Vâdi-i 'Anze Sâ'at 12 / 84a Bu dahî berr ü beyâbân çöldür bir şey yokdur su dahî yokdur suyu Katrân Kal'asından getirürler ve gâyet mahûf ve muhâtaralı mahallerdir.

II : Sâ'at 12 Vâdi-i 'Anze Çöldür bir şey bulunmaz suyu Katrana'dan getirürler.

III : Vâdiye-i 'Anze Sâ'at 12 Çöldür bir şey bulunmaz hattâ suyu dahî yokdur Katran Kal'asından getirürler bir mahûf mahaldir.

IV : Zuhr-i 'Anize Tabutkurusu'ndan on sekiz sâ'atdir Zahîre dahî tesmiye olunur Süleymân Pâşâ binâsi bir kal'a ve bürkesi vardır yolu eğri büğrü sa'bıdır suyu kalil olmağla ba'zen Katrânîye'den hafaza kaldınrlar taşlık mahalden geçilüp ovaya çıkılır bunda Şevbek Kal'ası ve bağlan görünür ve Ma'ân'a vanlacak mahalde tarîk üzere adam kellesi gibi kebir müdevver taşlar vardır Vâdi-i Memsûh dirler harâmîsi çokdur.

KAL'A-İ MA'ÂN MENZİLİ

I : Menzil-i Kal'a-i Ma'ân Sâ'at 13 Ma'ân bir güzel iki kat kal'adır suyu vardır havâsi eyüdü Halîlû'r-Rahmân kurâlan yakın olmağla her şey bulunur ve meyvesi dahî gelür 'azîm ordu-pazar olur anda oturak iderler / 84b

II : Sâ'at 12 Ma'ân Bir küçük kal'ası var âb ve havâsi eyüdü Halîlû'r-Rahmân 'aleyhi's-selâm karîb olmağla her şey bulunur meyvenin envâ'i mevcûddur 'azîm ordu-bazar olur ikâmet l yevm.

III : Kal'a-i Ma'ân Sâ'at 13 Bir küçük kal'ası var âb-ı havâsi / 14a eyüdü Halîlû'r-Rahmân yakın olmağla 'urbân gelür 'azîm ordu kurulu koyun ve kuzu ve meyvenin envâ'i bulunur lâkin yolda bir 'akabesi var ta'bir olunmaz.

IV : Ma'ân İsm-i kadîmi Ma'âl imiş 'Anize'den on iki sâ'atdir karşı karşıya iki kal'adır derûnlarında nice büyütlü vardır ma'mûr mahaldir bunda mukaddemâ Benî Ümeyye tâ'ifesi sâkinler imiş a'lâ rummân ve ayva ve incir olur yufka etmeği pişirüp hüccâca bey' iderler Ma'ân Şerâh Nâhiyesi'nden 'ad olunur Erden memleketindedir Halîlû'r-Rahmân'dan limon turunc kefter getirüb bey' iderler suyu çokdur lâkin eyu değildir kal'asının biri Sultân Süleymân Han zamanında binâ olunmuşdur ve etrâfından mâ-i câri getirtmüşdür çeşmeleri vardır Ma'ân'a duhûl ve hurûc tarîkleri sa'b olmağla yağmur olursa 'azîm zahmet çekilür Ma'ân'dan 'Akabebaşı'na vanlacak düz yerde tarîkin / 71 taraf-ı yemîninde magilân ağacı zâhir olur Ümm-i 'Abbâs dahî dirler ol mahalle vanca magilân yokdur andan öte çokdur belki hüdâ-yı nâbit dirah¹⁵²-ı magilândan gayrı yokdur 'urbân ve 'akkâm işbu ibtidâ mu'âyene olunan magilâna 'azîm itûbâr iderler ve niyet idüp birer parça bez bağlarlar ve taş atup beynerinde sūrür izhâr iderler magilân dikenlü ve çalulu ağaçdır Hicâz'da katı çokdur gül tohumu gibi kırmızı gayr-i me'kûl yemiş vardır Haremeyn-i Muhteremeyn'de tabh-ı ta'âm için bey' iderler zirâ hatab bi'l-cümle magilândır nakl olunur ki Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâm zamanında nar ağacı imiş inkişâr ile meyvesi kat' olmuş bu konakda bir gün ikâmet olunur 'akkâma yevmiye ve bahşîşat virilir.

'AKABEBAŞI MENZİLİ

I : Menzil-i 'Akabetû'r-Re's Sâ'at 19 Bir dere içi ve taşlık yerdin berr ü beyâbân çöldür aslâ bir şey yokdur su dahî yokdur Ma'ân'dan getirürler bu mahalle 'Akabebaşı dirler.

II : Sâ'at 19 'Akabebaşı Bir dere içi yerdir kat'a bir şey bulunmaz Ma'ân'dan kalkub beş sâ'at mahal mürûrunda bir tümnü geylân ağacı vardır 'Arablar ana ol Ümmügeylân dirler su yokdur Ma'ân'dan ve Katrana'dan belki ihtiyâten 'Ayn-ı Zerkâ'dan getürürler.

III : 'Akabebaşı Sâ'at 19 Bir dere içi yerdir bir şey bulunmaz hattâ Ma'ân'dan ve Katran'dan belki ihtiyâten 'Ayn-ı Zarkâ'dan getürürler.

IV : Zuhrü'l-'Akabe Nâm-ı diğer 'Akabebaşı ve 'ibâdân-ı beynel-hüccâc Şâm 'Akabesi demekle ma'rûfdur Ma'ân'dan on üç sâ'atdır susuz mahaldir bir dere içindedir Ma'ân'dan hafaza kaldınrlar tariki yekpâre çakmak taşdır bir kebîr 'akabesi vardır Şâm 'Akabesi dirler hüccâc mahfelerden indinlüb mâşiyen yürüdülür mirü'l-hâc pâşâ şemsiye ile hüccâc mürûr idince 'Akabebaşı'nda oturur ve sakâbaşılar hüccâca şerbet sakı iderler Osmân Pâşâ binâsı bir kal'a ve bürkesi vardır kumlu ve taşlı mahaldir Leys-i verâ' 'ibâdân-ı karye misli bundan olmak zan olunur mirü'l-hâc pâşânın 'avdet-i / 72 hacda âsitâneye vürüd iden çukadân bu mahallerde hüccâcdan mektûb almağa başlar ekser Tabut karyesinde ayrılır.

SAHRÂ-YI ÇAĞIMÂN MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı Çağımân Sâ'at (yok) Bir sahrâ-yı 'azîme berr ü beyâbân çöldür aslâ bir şey bulunmaz su dahî yokdur Kerbâ Çölü dirler iki sâ'at yerden su gibi görünür deryâ gibi mevc ider sâfi kumdur / 85a

II : Sâ'at 13 Çakımân Çıkan dahî dirler bir beyâbânda bir sahrâ-yı 'azîmedir me'külât ve meş-rûbât kat'a bulunmaz Kerbelâ Çölü dirler ki iki sâ'at yerden deryâ gibi görünür su zan olunur lâkin kumdur merhûm Abdullah Pâşâ bir kal'a ve bir bürke binâ itmîşdir su ve arpa bulunur.

III : Sahrâ-yı Çakımân Sâ'at 13 Bir sahrâ-yı 'azîmdir terîbândır / 14b kat'a bir şey bulunmaz Kerbelâ Çölüdür iki sâ'at yerden deryâ gibi görünür su zan idersin kumdur.

IV : Çağımân Nâm-ı diğer Tabtiyân (?) Zuhrü'l-'Akabe'den on beş sâ'atdır susuz mahalledir 'Abdullah Pâşâ binâsı bir kal'adır bürkesi vardır kal'anın dibinde su çıkar eğer su bulunmaz ise hafaza kaldınrlar iki cânibi taşdan dağlar önü sahrâ-yı bî-pâyândır uzakdan kum deryâ gibi görünüb mevc virir aslından rûyet etmeyen deryâ kıyas ider işbu konakdan Zâtü'l-hacca gelince üç sâ'at mikdân düz mâ'adâsı taşlıdır.

KAL'A-İ EŞMELER MENZİLİ

I : Menzil-i Kal'a-i Eşmeler Sâ'at 12 Berr ü beyâbân çölde bir küçük kal'adır önünde bir bürkesi var suyu kal'a içinden gelür ba'zı yerleri eşerler kum içinden su çıkar lâkin içilmez hayvân dahî ikrâhen içir aslâ bir şey bulunmaz.

II : Sâ'at 12 Eşmeler ve Dârü'l-Hacc dahî dirler bir küçücük kal'adır / 56a önünde bürkesi vardır su kal'a içinden gelür ve ba'zı yerleri eşerler su çıkar lâkin hayvân dahî ikrâhen içir içilmesi mümkün değildir otluktan gayri bir şey bulunmaz ba'zı yabânî hurmâ ağaçları vardır.

III : Kal'a-i Eşmeler Sâ'at 12 Bir küçük kal'adır önünde bürkesi vardır suyu bu kal'a içinden gelür ve bu su yerleri eşilmiş su içkmiş ve lâkin içilmesi mümkün değildir hayvân dahî ikrâhen içir ve hayvân için nazık bir otlak bulunur.

IV : Zâtü'l-Hac Nâm-ı diğer Dârü'l-Hac ve Hacer ve Eşmeler Çağımân'dan on dört sâ'atdır Sultân Süleymân zamânında bir kal'a ve bir bürke binâ olmuşdur kal'a derûnunda kuyu olmağa geçüp bürkeyi doldururlar yaban hurmâsı çokdur suyu eşmelerdendir yeri eşdikde zuhûr ider bunda olan kuyular Benî Selîm Kabilesi'ne mensûbdur mukâbelesinde olan dağa Kubbetü'l-Hac dirler bu mahaller yekpâre çakıl çakmak taşdır.

KÂ' SAHRÂSİ MENZİLİ

I : Menzil-i Kâ' Sahrâsî Sâ'at II Bu sahrâyı Kazıktutmaz dahî dirler sahrâ-yı 'azîme berr ü beyâbân çöldür / 85b aslâ bir şey bulunmaz su dahî yokdur gâyet ile mahûf ve hatarnâk mahaldir.

II : Sâ'at II Sahrâ-yı Kâ'-i Sagîr Bir sahrâ-yı 'azîmdir suyu yokdur kat'a bir şey bulunmaz.

III : Sahrâ-yı Kâ' Sâ'at II / 15a Bir sahrâdır kat'an bir şey bulunmaz su dahî yokdur ismine Kazıktutmaz ismine Kâ' dirler iki ismi vardır.

IV : Kâ'ü'l-Basîf Nâm-ı diğer 'Arâyid ve Muhsâr ve Rehîbe ve Kazıktutmaz ve Kâ'ü's-Sagîr ya'ni Küçükmaymunovası Zâtü'l-Hac'dan on üç sâ'atdır kumsal mahalledir ortasında yüksek depe vardır 'Arab-ı / 73 Şürûrâ tesmiye ider bin yüz yetmiş bir senesinde hüccâc bu mahalde gâret olmuşdur bu konağın cânib-i yesânnda dağ içinde mescid ve minber vardır kal'a ve bürkesi yokdur suyu Zâtü'l-Hac'dan hafaza iderir tarik taşlıdır.

KAL'A-İ ÂSİHURMÂ MENZİLİ

I : Menzil-i Kal'a-i 'Âsîhurmâ Sâ'at 13 Bir küçük kal'adır lâkin hûb mahaldir kal'a önünden su akar ve bir bürkesi vardır kal'anın etrâfî küvhistân¹⁵³ misüllü ağaçlıktır etrâfında 'urbân evleri var ba'zı zahire götürüp satarlar ve baytarân çokdur.

II : Sâ'at 13 Kal'a-i Tebük ve 'Âsîhurmâ dahî dirler bir küçük kal'adır etrâfında taş aralarında 'Arab evleri vardır cibâl gibi ağaçlar vardır bürkesi var ammâ havası ağırdır etrâfdan koyun ve kuzu gelür ve karpuz bulunur.

III : Kal'a-i 'Âsîhurmâ Sâ'at 13 Bir küçük kal'adır etrâfında ağaçlar kühtâna benzer taş artlarında 'Aramiye evleri var koyun ve kuz(u) mebzûldür ka(r)puz bulunur bürkesi var suyu tatlu ammâ bir mikdâr havası sakıldır.

IV : 'Âsî Hurmâ Nâm-ı diğer Tebük Kâ'ül-Basît'den on iki sâ'atdır yaban hurması çokdur Resûl-i Muhterem sallâllahu 'aleyhi ve sellem hazretleri bi-nefsihi gazâ niyetiyle Tebük'e teşrif buyurmuşlardır Sultân Süleymân zamânında bir kal'a ve bir bürke binâ olunmuşdur derûn-ı bürkede 'ayn vardır suyu çokdur derûn-ı kal'ada bir kebir incir ağacı ve tahtında bir-i mâ' vardır hâricde incir ve rummân ve ayva ağaçları vardır üzüm badıncan ve kabak bulunur mukaddemâ ashâb-ı Eyke'nin mahallidir Hazret-i Ömer Efendimizin zamân-ı sa'd-ı akterânlarında Medîne-i Münevvere'den bu mahalle gelince zirâ'at olunur imiş Hazret-i Şu'ayb 'aleyhi's-selâm Medâyin'den gelüp kavm-i mezbûru dîne da'vet eyledi tarihlerden mûmâna'at iderlerdi ba'zı imâna gelüp ekserî gelmemekle gelmeyenler üzerlerine Hak sübhânehu ve te'âlâ hazretleri sayha irsâl buyurup kavm-i mersûmu helâk eyledi Tebük'de Hazret-i Risâlet efendimiz namâz kıldıkları mescid-i şerîf olup ba'dehu 'Ömer bin 'Abdülâzîz tecdîd eylediğî mervîdir mukâbelesinde Seniye-i Medrâfî nâm mahal vardır ki Hazret-i / 74 Resûl-i Muhterem sallâllahu ve sellem namâz kıldıkları mescid olduğu mervîdir bu mahallerde baytarân çokdur ve ormanlıktır akarsulu mahaldir etrâfında 'urbanlar sâkindir oldukları mahal ma'mûrdur meyveleri vardır hâlâ bu mahallerde ba'zı 'Arab evleri vardır mukaddemâ bir karye imiş bu mahalle karîb Serîğ nâm bir karye vardır işbu mahaller memleket-i Hicâz'dan 'ad olunur Hicâz Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Yemâme'den 'ibâretdir asma'dir ki Hicâz bir mahalle dirler ki hürreler anı ihâta itmiş ola â'mme-i menâzil Benî Sefîm Medîne-i Münevvere'ye değîn Hicâz ile müsemmâdır dağlar ihâta eylediğî ecilden mervîdir ki Hazret-i Resûl sallâllahu 'aleyhi ve sellem Tebük seniyesi üzere durup buyurdu Şâm cânibine işâret idüp işbu cânibde olan Şâm'dır ve Medîne-i Münevvere tarafına işâret buyurub işbu cânib Yemen'dir bu takdîrce Hicâz Yemen'dir Nûvî zıkr ider Medîne-i Münevvere Şâm'ı ve Yemen'i değıldir belki mâbeyninde bir müstakil mahaldir ba'zılar Medîne'nin bir nisfî Hicâz'ı ve bir nisfî Tehâm'ı bir kavle Necîd'dir dimişler.

SAHRÂ-YI MUGÂYİR MENZİLİ

I : Menzil-i Sahrâ-yı Mukâbir Sâ'at 9 / 86a Bir 'azîm çöldür nesne bulunmaz suyu dahî yokdur.

II : Sâ'at 12 Sahrâ-yı Mugâyir Bir sahrâ-yı 'azîmedir bir şey bulunmaz su dahî yokdur kühistâna benzer ba'zı ağaçlar var ve bir bürkesi var tatlu suyu vardır koyun kuzu karpuz vardır amma bir mikdâr havası sakıldır.

III : Sahrâ-yı Mugâyir Sâ'at 13 Bir sahrâdır bir şey bulunmaz hattâ suyu dahî yokdur / 15b

IV : Mugâyirü'l-Kalenderiyye Nâm-ı diğer 'Akabe-i Haydar ve Mekâbirler ve Dârü'l-Mugîr ve Bürke 'Âsî Hurmâ'dan on üç sâ'atdır susuz mahaldir Osmân Pâşâ binâsı bir kal'a ve bürkesi vardır işbu menzilin etrâfında mağaralar var imiş suyu kalıldır ba'zen hafaza ile götürürler bu mahallerde kömür gibi / 75 siyah dağlar vardır Ahîzar'a üç sâ'at kalacak mahal boğazdır ancak iki katar yürür etrâfını 'asker ile ihâta ve hıfz iderler mîrû'l-hâc pâşâ şâyebân ile hüccâc mürûr idince oturur Mugâyir ile Haydar beyni iki dağ arası mahaldir tarihî tenkid yolunda ince yuva(r)lak siyah ve beyâz bir nev' taş vardır Hazret-i Eyyûb 'aleyhi's-selâmdan düşen kurdlar olduğu beyn'e'n-nâs meşûrdur.

KAL'A-İ HAYDAR MENZİLİ

I : Menzil-i Kal'a-i Haydar Sâ'at 9 Dere içinde bir kal'adır etrâfı dağıdır taşlıktır kal'a içinde bir kuyu var taşrada kal'a dibinde bir bürke var suyu gâyet hafîf ve lezîzdır kal'a içinde Baba Haydar nâmında bir velî medfûndur ve bir mescid-i şerîf vardır ve on altı nefer kal'a kulu vardır ve Eyyûb Peygamber kurdu / 86b dirler taş gibi anda olur.

II : Sâ'at 9 Haydar Dere içinde bir kal'adır cevâhib-i erba'ası dağıdır kal'a içinde bir kuyu vardır ve taşrasında bir bürkesi vardır suyunun letâfet ve hiffeti¹⁵⁴ Şâm'dan bu mahale gelince birine kıyâs

¹⁵³ Dağlık.

olunmaz kal'ada Baba Haydar nâmında bir velî medfûndur ziyâret oluna ve bir mescidi var ve on altı nefer kal'a kulu vardır Hazreti Eyyûb 'aleyhi's-selâm kurdu dirler taş gibi bir şey anda olur teberrüken devşirirler ve bir bürke Abdullah Pâşâ merhûm binâ itmişdir.

III : Kal'a-i Haydar Sâ'at 9 Dere içinde bir kal'adır cevânib-i erba'ası dağdır ve içinde bir kuyuyu var taşrasındaki bürkeye su çekerler suyun letâfeti şirin lâkin vasf olunmaz ve kal'a içinde bir mescidi var Baba Haydar nâmında bir velî medfûndur o(n)altı nefer var.

IV : Ahîzar Nâm-ı diğere Haydar Mugâyir'den on iki sâ'atdır menâzil-i nebevîdendir ve bir mescid-i şerîf vardır Sultân Süleymân Han zamânında binâ olmuş bir kal'a ve beş bürke vardır kal'ada bir büyük kuyu vardır kuyudan su çıkub hâric-i kal'ada olan bürkeleri doldururlar kuyunun suyu gâyet latîfdir ba'zılar birkaç konak getirürler işbu kuyudan Hazret-i Eyyûb 'aleyhi's-selâm yıkanub vücûd-ı şerîflerinde olan kurdlar düşüp taş olmuşdur diyü mervîdir hâlâ düşürürler ve bunda Hazret-i Hızır makâmı olduğu mervîdir ve derûn-ı kal'ada Haydar Baba merkadı ziyâretgâhıdır Şâm kullannndan yirmi nefer muhâfiz-ı kal'a vardır kal'adan bürkeyi doldururlar kal'ayı sultân-ı müşârün-ileyh zamânında dokuz otuz sekiz târifinde 'Urbân-ı Hârise beği Turbân ibn Ferâcâ Şâm vâlisı Mustafa Pâşâ emriyle ve emr-i sultân-ı müşârün-ileyh ile binâ eylemişdir ...¹⁵⁵ / 79

BÜRKE-İ MU'AZZAMA MENZİLİ

I : Menzil-i Bürke-i Mu'azzama Sâ'at 20 Mu'azzam kal'adır içinde kal'a kullan var kal'a kurbunda bir bürke-i mu'azzama vardır yağmur suyu gelür dolar taşradan ba'zı 'urbân zahîre getirüp satarlar.

II : Sâ'at 20 Bürke-i Mu'azzama Bir 'azîmü's-şân ova içinde bir kal'adır önünde bürkesi vardır yağmur suyundan cem' olur imiş üç dört gün kifâyet mikdân su Haydar'dan / 56b getirürler bürkenin suyu olduğu hâlde dahî yağmur suyudur ve üstü dahî açık olmağla tiz bozulur ve mütegayir olur.

III : Bürke-i Mu'azzama Sâ'at 20 Bir 'azîmü's-şân ova içinde bir kal'adır önünde bürkesi var yağmur suyu yüklemek için yerler altında yollan / 16a var lâkin mürûr-ı eyyâm ile harâb olup kemâl üzere dolmayor Arablar doludur diyü haber getirürler itibâr olunmaz dört gün kifâyet mikdân Babahaydar'dan getirürler.

IV : -----

DÂRÜ'L-HAMRÂ MENZİLİ

I : Menzil-i Dârü'l-Hamrâ Sâ'at 17 Bir sahrâ-yı 'azîm çöldür bir şey bulunmaz su dahî yoktur bir ismine Prinç Ovası / 87a dahî dirler Şakku'l-'aciz nâm mahalle vanca beş sâ'at yer kumdur.

II : Sâ'at 17 Dârü'l-Hamrâ ve Berdu'l-'acûz ve Pirinç Ovası dirler sahrâdir bir şey bulunmaz suyu dahî yoktur Köçek Kayası dirler bir mahal vardır takriben Medâyin-i Sâlih'e üç sâ'atdır.

III : Dârü'l-Hamrâ Sâ'at 17 Sahrâdir bir şey bulunmaz suyu dahî yoktur ve bir işmesi ve Pirinç Ovası vardır.

IV : -----

MEDÂYİN-İ SÂLİH MENZİLİ

I : Menzil-i Medâyin-i Sâlih Sâ'at 18 Berr ü beybân çöldür boğazları ve 'akabeleri çok Hazret-i Sâlih peygamber 'aleyhi's-selâm kavmi deve dileyüp mu'cizat-ı risâlet ile bir kayadan deve çıktığı mahaldir ve gazabullah zuhûra gelüp kavmi mezbûr hasf olduğu mahaldir / 87b sâfi kumdur su ve gayri nesne bulunmaz gâyet mahûf ve hatarmâk yerdire Köçek Kayası dirler.

II : Sâ'at 18 Medâyin-i Sâlih Kavmi-i Sâlih 'aleyhi's-selâma Allah gazab idüb hasf eylediği şehirler imiş ve Pirinç Ovası'ndan Şakku'l-'acûz nâm mahalle gelince yollan kum ve taşlık ve 'akabedir ki vasf olunmaz bâkisi boğazlardır Yahûdiler cemel-i ma'hûdu boğazlayub yavrusu hasf olan yerlerdir ve üç boğazdır bir şey bulunmaz mahûf yerlerdir.

III : Medâyin-i Sâlih Sâ'at 18 Hazret-i Sâlih'in kavmine gazab urub şehirleri hasf idüp yerlerdir üç boğazdır Pirinç Ovası nâm mahalden / 16b 'akabedir vasf olunmaz ve bâkisin boğazlardır Şakku'l-'acûz nâm mahalle gelince yollan kum ve taşdır.

IV : Medâyin-i Sâlih Nâm-ı diğere Kurâ-i Sâlih ve Hacer ve 'Adâl Dâr-ı Hamrâ'dan on dokuz sâ'atdir diyâr-ı Semûd'dandır Tufân-ı Nûh 'aleyhi's-selâmdan sekizyüz yetmiş dokuz sene mürûrunda kavmi-i Semûd zikri mürûr iden vech üzere helâk oldukları mervîdir binâlan yekpâre oyma taşdan hâlâ

¹⁵⁴ Hafiflik.

¹⁵⁵ Burada Hazret-i Sâlih'ten bir kıssa anlatılmaktadır.

gay-i meskündür kal'a ve bürkesi vardır derûn-ı kal'ada bir kebîr bi'r-i mâ olmağla bürkeyi andan doldurulur Halîlû'r-Rahmân ve 'Alâ karîb olmağla tatlı limon ve turunc ve balçık hurmâsi getirüb hüccâca bey' iderler kum 'akabeleri geçilüp Kavm-i Sâlih 'aleyhi's-selâm mütemekkin olduklan binâlar müşâhede olunur kuyulan çokdur sularnı içmek menhîdir Hazret-i Câbir'den mervîdir Resûl-i Hüdâ sallâllahu 'aleyhi ve sellem ashâb-ı güzîn hazerâtlarna buyururlar ki sizden biriniz Kavm-i Semûd karyesine girmeye ve suyundan içmeye 'azâb olan kavmin yanına varmaya meğer bana iderek vara anlara isâbet iden dahî isâbet ide diyü havfından Hazret-i Risâlet-penâh hazretleri vaktâ ki Tebûk Gazâsı'na teşrîf buyurduklannda Küşek Kayası'na nuzûl buyurdu anda olan kuyudan su içmeyeler ve su almaya diyü buyurdu ashâb-ı güzîn yâ Resûlallah ol kuyunun suyundan hamîr yoğurduk ve kırbalara su aldık Hazret-i Resûl ol hamîri bırakmağla ol suyu dökmeğle emr buyurdu suyu Nâke'nin / 80 su içdiği kuyudan almağla izn buyurduklan mervîdir bunda Kubbetü'l-Hacer dirler bir küçük dağ vardır bu mahallerden Resûl-i Muhterem hazretleri sūr'at ile mūrūr için Tebûk'e teşrîflerinde emr buyurduklan mervîdir binâlan olan cibâle Anâlebib tesmiye iderler bir ve bir cebel dahî vardır Anân dirler ve bir mūrtefi' mahalde Hazret-i Sâlih'in taşdan kazılmış mescid-i şerîfi vardır Kavm-i Semûd'dan bâki ebniye-i 'acîbe çokdur bu konakda bir gün ikâmet olunur 'akkâmlara yevmiye ve bahşîşât virilür ba'zen Medâyin Sâlih'den kalkılıp 'Alâ'ya varılmayup tarîk-i âhardan Sehlû'l-Matrân nâm menzile vanlup andan Zümrüd Kal'ası'na vanlur.

KAL'A-İ 'ULÂ MENZİLİ

I : Menzil-i Kal'a-i 'Ulâ Sâ'at 7 Bir 'acâ'ib boğazdır iki tarafı taş ve kaya ve dağlardır 'Âd ve Hüd ve Sâlih kavmi zamânında şehirler ve kurâlar imiş 'alâmetleri zâhîrdir bir harâb kal'ası var lâkin içine girilmez mahûf ve muhâtaradır limon turunc çok bağ ve bağçeleri dahî vardır / 88a latîf hurmâ olur lâkin ahâlisi gâyetle bed-fî'al ve hâ'in olmağla gâyet mahûf ve muhâtaralı mahaldir lâkin suyu çokdur.

II : Sâ'at 7 Kal'a-i 'Ulâ Bir 'acâyib mahaldir toprakdan kal'ası vardır içinde iki câmi' ve bir mescidi ve bağ ve bağçeler çokdur mâ-i cârsi dahî var lâkin kal'ası mahûf olmağla girmiyorlar ikâmet yevm I.

III : Kal'a-i 'Ulâ Sâ'at 7 Bir 'acâyib mahaldir iki câmi' ve bir mescid olur latîf hurmâsi ve kan(?) ve limon olur bağçelere girilmez mahûfdur ve yolun iki sâ'atden sonra bütün boğazdır garâyib dağlan vardır.

IV : 'Ulâ Medâyin-i Sâlih'den dokuz sâ'atdır bu dahî diyâr-ı Semûd'dandır beyne'l-cebeyleyn vâki' bir karyedir akarsulu bağlı bağçeli hurmâlıklı mahaldir limon ve turunc ve portakal ve tatlı limon ve ağac-ı kavunu vâfirdir karpuz hıyar ve ba'zı meyve dahî bulunur Biyâr-ı Ganem'e varınca magilân çokdur Sultân Süleymân Han zamânında bir kal'a binâ olunmuşdur bu mahalde Müşfik nâm bir vâdi vardır Hazret-i Risâlet-penâh efendimiz Hayber'e teşrîflerinde tâ'ife-i Hayber'den ba'zı mûmâna'at için 'Alâ'ya karîb boğazı sed eylediklerini Hazret-i Risâlet-penâha haber virdiklerinde anlar taşdır adam değıldir diyü buyurduklannda bi-izn-i Hüdâ-yı mûte'âl celle şânuhu cümlesi taş olup / 81 hâlâ 'alâmetleri bâkîdir diyü mervîdir mukaddemâ Şâm'dan 'Alâ'ya varınca bir âhar tarîk var imiş hâlâ olan tarîkin cânib-i şarkisinde Şâm'dan arayâtı Basra andan arayâtı Arzak andan arayâtı Karakırsulu mahal üç menzil andan Kalta iki menzil andan Sayha iki menzil andan Timâ'ya üç menzil andan Vâdi-i Savan'a geçilüp dört merhalede 'Alâ'ya vanlur tarîk doğrudur lâkin suyu azdır altı konakdır her konağı yirmi yedi mildir.

SÜİFD / 19

246

BİR-İ GANEM MENZİLİ

I : -----

II : Sâ'at 5 Bir-i Ganem Kuyulan vardır 'Azîm-zâde Süleymân Pâşâ merhûm bir kal'a binâ itmişdir.

III : -----

IV : Biyâr-ı Ganem Nâm-ı diğere Tavâmîr ve Matrân ve Hafâ'û'z-zîr 'Alâ'dan on sâ'atdır kal'a ve bürkesi vardır sa'b karataşı içindedir kurbunda bir sahrâ-yı 'azîm ve mahûf boğazlar vardır tarîkin ekserî bir tarafı omanlık ve ilginlik ve taraf-ı âhan sa'b dağlardır su bulunmaz ise hafaza kaldırırlar zahmetli menzildir nâm-ı diğere Şehâb-ı Ahmer Biyâr-ı Ganem'den Zümrüd Kal'ası on sâ'atdır kal'a ve bürkesi vardır 'Azîm-zâde Mehmed Pâşâ merhûm küllî ta'mîr itmişdir tarîkin iki tarafına karîb sular vardır getirüb hüccâca sakî iderler bunda bir nesne biter bârâm dirler lahana renginde ufacak yaprağı vardır bârâm gibi olan yaprağın ortasındadır lezzeti badam gibidir Ebû Cehil karpuzu kuzu kulağı bulunur Zümrüd Kal'ası'nı fî'l-asl binâ iden mülük-ı Şâm'dan Melik İsmâ'il'in vâlidesi Zümrüd Hatun'dur ve Zümrüd'de olan kuyuyu ol hafır itmişdir Zümrüd ile / 82 Şa'bû'n-Ni'âma beyninde Şabû'l-Ahmer nâm bir menzil vardır kızıl topraklı etrâfda dağlar vardır sengistân cibâl-i 'azîmeler vardır.

SAHRÂ-YI MATRÂN MENZİLİ

I : Menzil-i Sarâ-yı Matrân Sâ'at 18 Sahrâ-yı 'azîm berr ü beyâbân çöldür gâyet mahûf muharalı yerlerdir ve gâyet sarp boğazları vardır yolları ekseriyâ bir tarafı ilginlik orman ve bir tarafı sarp dağlardır su yokdur / 88b ve aslâ nesne bulunmaz ekseriyâ hüccâc-ı müslimîn burada zahmet çekerler.

II : Sâ'at 18 Sahrâ-yı Matrân Bir sahrâ yolları gâyet sarpdır ve mahûfdur ekseri boğazdır ve ilginlik ta'bir olunur bir tarafı orman ve bir tarafı dağdır ol mahalde birkaç defa hüccâc zahmet çekmişlerdir.

III : Sahrâ-yı Katran¹⁵⁶ Sâ'at 18 Bir sahrâdır yolları gâyet sarpdır ve mahûfdur ekseri boğazdır bir tarafı ormandır ilginlik / 17a ta'bir olunur bir tarafı dağdır ve birkaç kerre hüccâc ol mahalde münhezim olmuşlar ve bir şey dahî bulunmaz hattâ suyu dahî yokdur.

IV : ———

YENİKUYULAR MENZİLİ

I : Menzil-i Yenikuyular Sâ'at 20 Bir sahrâ-yı bî-pâyân çöldür merhûme Vâlide Sultân bir mu'azzam kuyu yapırmış ve kurbunda bir harâb mescid gibi mahal var aslâ bir şey bulunmaz bazı mahallerinde kuyu kazmışlar su çıkmış lâkin gâyet alçakdır ekseriyâ hüccâc-ı müslimîn / 89a anda ishâl olur.

II : Sâ'at 18 Bi'r-i Cedîd Vâlide Sultân binâ etmiştir mu'azzam kuyudur ve yanında mescid gibi bir mahal vardır bir sahrâ-yı 'azîmdir bir şey bulunmaz suya zahmet çekilir / 57a yerlerde bu mahalde Hediye Eşmeler'e bir buçuk sâ'at mahalde Zümrüd Kuyusu dirdir bir yer vardır suyu gelür latîfdir.

III : Yenikuyu Sâ'at 20 Vâlide Sultân binâ etmiş ve yanında mescid gibi mahaldir lâkin 'Arablar suyun gelecek yerin damarların sed etmiş bir sahrâdır bir şey bulunmaz ve suya dahî zarûret çekilen yerdir.

IV : Vâlide Kuyusu Nâm-ı diğeri Şa'bü'n-Ni'âma Zümrüd'den sekiz sâ'atdır Osmân Pâşâ'nın binâsı bir kal'a ve bürkesi vardır bunda olan kuyuyu Sultân Ahmed Han-ı ewvelin vâlidesi kazdırmışdır bazı kuyular dahî kazılmışdır sulan alçakdır Şa'bü'n-Ni'âma Devekuşu Deresi dimekdir.

HEDİYE EŞMESİ MENZİLİ

I : Menzil-i Hediye Eşmesi Sâ'at 17 Bu dahî bir sahrâ-yı 'azîm berr ü beyâbân çöldür her ne mahalde kazarlarsa su çıkar hüccâc kondukda nice bin yerden kazarlar hemân su çıkar lâkin alçakdır içmek mümkün değil insânı ve hayvanı hasta ider ishâl ider ol mahalde sinâmeki olur anın te'sirindedir kokar / 89b ehl-i Medîne hüccâcı bu mahalden karşılarlar.

II : Sâ'at 17 Hediye Eşmesi 'Avdetde cerde mülâki olduğu yerde bir mahall-i sahrâdır bir şey bulunmaz İsmâ'il Pâşâ merhûm bir kal'a yapmışdır hüccâc kondukda kuyular kazarlar sekizyüz-bine karîb sular çıkar lâkin kerîh râyihası olmağla içilmek mümkün değildir hayvâna dahî muzırdır ol mahalde sinâmeki olur ehl-i Medîne te'sirin ol mahalden müşâhede iderler.

III : Hediye Eşmesi Sâ'at 14 Bir mahaldir ve ehl-i Medîne hüccâca istikbâl iderler bir sahrâdır bir şey bulunmaz hüccâc kondukda / 17b kuyular kazarlar beş-altıyüz bürkenin sular çıkar yeni tatlı bir ak(?) latîf kimi acı kimi san balık râyihası gibi râyihası var kangı nev'den harâretle içilse insana ve hayvana zarardır.

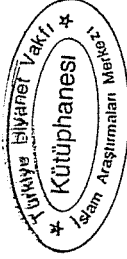
IV : Hediye Eşmesi Vâlide Kuyusu'ndan on iki sâ'atdır Süleymân Pâşâ binâsı bir kal'ası vardır suyu eşmelerdendir müşhildir zirâ zemîninde senâ biter her zemîninde senâ olur suyu müşhildir ekseriyâ cerde hüccâc bu mahalde kavuşurlar bunda 'Anter nâm bir kal'a vardır Osmân Pâşâ binâ etmiştir 'alâ rivâye Server-i 'âlem sallâllahu 'aleyhi ve sellem gazâ-i Hayber'e teşriflerinde ashâb-ı kirâm bu mahalle hediyeye getürdüklerinde bu isimle müsemmâ kılınıştır Hediye'den kalkıkda bir sâ'atden sonra Şükür'akabesi nâm mahalle vanlur bu boğaz gibi iniş yokuşdur ve Nahleteyn'e vanınca tarîkayın divar-ı 'azîmdir Selâmkayası vardır ki Resûl-i Ekrem sallâllahu 'aleyhi ve sellem hazretleri ol mahalden teşrif buyurdıklarında efendimize ta'zîmen kalkmışlardır mahall-i konakdır.

NAHLETEYN MENZİLİ

I : Menzil-i Nahleteyn Sâ'at 21 Berr ü beyâbândır cevânib-i erba'ası dağdır anda yedi kuyu vardır sulan zülâl¹⁵⁷ gibidir hüccâca hayât virir havâsı dahî latîf hüccâc-ı müslimîn 'Ulâ'dan bu mahalle gelince su husûsunda zahmet çekerler.

¹⁵⁶ Bu isim Matrât olmalı. Çürkü diğelerinde Matrân olarak geçiyor.

¹⁵⁷ Sâfi, hafif, soğuk, güzel.

II : Sâ'at 21 Nahleteyn ve Selâm Kayâsı dirler cevânib-i erba'ası dağdır yedi kuyu vardır sulan zülâle benzer havası latîfdir Ü'lâ'dan bu mahalle gelince su husûsu müşkildir.

III : Fahleteyn Sâ'at 21 Cevânib-i erba'ası dağdır yedi kuyusu vardır sulan zülâle benzer ve havası latîfdir 'Ü'lâ'dan bu mahalle gelince su husûsu emr-i müşküldür.

IV : Nahleteyn Nâm-ı diğer Fahleteyn ve Sebhu'ye ve Istabl Hediye'den on altı / 83 sâ'atdır iki depeçikdir Osmân Pâşâ binâsı bir kal'a ve bir bürkesi vardır cevânib-i erba'ası dağdır Selâmkayası ta'bir olunan kaya bunda dahî vardır. Nahleteyn ki Istabl-ı 'Öşr tesmiye olunur 'an asl Beriyye imiş mülûk-ı kadîmden Şâhtâde ismi mestûr bir Kaplan Pehlivân bunda sâkin imiş karyesi Vakf-ı Hassâ nâm bir yüksek cebel fevkindedir mukaddemâ bir 'azîm ve meşhûr kal'a imiş gâyetü'l-gâye havası a'lâ olduğunu nakl iderler ebniyesinden hâlâ hamam yerleri müşâhed imiş etrâfi ormanlıktır ve bu mahal 'İlmü's-Sa'dî' dirmekle meşhûrdur bu mahalde Osmânoğlu Nasûh Pâşâ bir kuyu hafır itdirmiştir etrâf 'acâyib dağlar esnâ-i râh mahûfdur Nahleteyn'de yedi 'aded kuyu vardır sulan latîfdir 'Alâ'dan bu mahalle gelince sudan zahmet çekilür tedârik üzere olmak gerekdik ve bu mâbeynde Sîtân-ı Mu'ammer nâm-ı diğer Haceristân bir mevzi' vardır bu etrâfda 'âsî 'Arablar sâkin olurlar ekşi ve tatlı limon getirüp bey' iderler Nahleteyn'den kalkup beş sâ'at mürûrunda bir boğaz vardır iki tarafı dağdır ve mahall-i konak üstü örtülü bir kuyudur suyu andan alurlar.

DÂRÜ'L-KARÂR MENZİLİ

I : Menzil-i Dâr'l-Karâr Sâ'at 18 İki tarafı dağdır orta yeri ovadır / 90a gâyet çöldür bir şey bulunmaz suyu dahî yoktur.

II : Sâ'at 18 Vâdiyyü'l-Kurâ Cevânib-i erba'ası dağdır orta yerde bir ova gibi yerdir suyu yokdur bir şey bulunmaz ve duhûlü Yevm-i Cum'a hareketi Yevmü'l-ehaddir Osmânoğlu merhûm birkaç kuyu kazmışdır gâyet edebe mürâ'ât olunacak yerlerdir.

III : Dârü'l-Karâr Sâ'at 18 / 18a Cevânib-i erba'ası dağlıktır ve orta yerde bir ova gibi mahaldir suyu yokdur bir şey bulunmaz.

IV : Vâdiyyü'l-Kurâ Nâm-ı diğer Vâdiyyü'l-Kerh ve Dârü'l-Kurâ Nahleteyn'den on beş sâ'atdır mukaddemâ ma'mûr imiş bir kal'a-i metînesi ve hamamı ve mescidi ve besâtini var imiş hâlâ harâbdır mescidi mihrâbında lâ te'küllüni fe inni mesmûm diyü / 84 Hazret-i Risâlet-penâh hazretlerine tekellüm iden 'azm-ı âvihte olmuş imiş ve Hazret-i Fahr-i 'Âlem'in edâ-i salât buyurdukları mescid-i şerîf olduğu mervîdir iki tarafı dağlar ortası ovadır bir şey bulunmaz su dahî yokdur bu mahalde olan sahrâya 'Atîk tesmiye olunur mukaddemâ Benû Kelb Kabîlesi mekânlan imiş tecâvüz ve te'annütlerinden Hazret-i 'Ömer radyallahu 'anhu zamân-ı hilâfetlerinde cem'iyetlerin perîşân itmele-riyle mahall-i merkûm harâb olup âsar-ı binâlan bâkî kalmışdır bunda Sakâye-i Osmân nâm mahal ile Hüre-i Leblî ismiyle bağlı ve çeşmeli bir mahal vardır Vâdiyyü'l-Kurâ Medîne'ye sınırdır bundan içeri tâ'ün olmaz.

CÜRÜF MENZİLİ¹⁵⁸

IV : Cürüf Nâm-ı diğer Ebyâr-ı Hamza Vâdiyyü'l-Kurâ'dan on bir sâ'atdır Hazret-i Hamza radyallahu 'anhunun bir mescidi ve bir kuyusu vardır sulu mahaldir ittisâlinde Bürke nâm bir karye vardır dahî Sakâye-i Süleymân bin 'Abdülmelik nâm mahal vardır Medîne-i Münevvere'de câri olan 'Ayn-ı Zerkâ İrmağî karye-i merkûmede yüze çıkup ahâli-i karye besâtinlerin 'alâ tarîki'l-münâvebe sakî iderler bunda Zeyn nâm bir mezra'a vardır Resûl-i Muhterem sallâllahu 'aleyhi ve sellem anda zirâ'at ile emrleri mervîdir Cürüf Medîne-i Münevvere'ye sınır olmağla tathîr-i beden için gusl idüp ve libâs-ı pâk giyüp istüğfâr ve salât ve selâm-ı eksâr ve müteveccih-i Hazret-i Resûl-i Hüdâ olmak / 85 lâzımdır Medîne-i Münevvere'den ahâli ve ba'zı sibyanlar bu mahalde hüccâcî istikbâl ve ma'sûmlar beyninde 'âdilleri olan Seydî Hoca yâ külli decâce fi sahn-ı sebesî ente selîmî selîmî diyü şâd ve hürrem olurlar bu mahalden Medîne-i Münevvere'ye giderken tarîkin cânib-i yesârında vasf-ı Cebel-i Uhud vâki'dir Medîne-i Münevvere'ye bir fersahdır bunda İslâm vak'ası olmuşdur dahî Leyse leke mine'l-emr-i şey' âyet-i kerîmesi ve sair âyât-ı kerîme nâzil olmuşdur ve zeyl-i cebelde 'amm-i Resûl-i Ekrem Hazret-i Hamza radyallahu 'anhu kabri-i sa'âdetleri bir kaya ile mu'ayyendir etrâfında mûte'addid büyüt ve sufalar olup cümlesi vakfıdır züvâr vardıkda subh ve mesâ'¹⁵⁹ sâkin olurlar kimesne mâni' olmaz lâkin tarîk-i caddeden nisf sâ'at ba'd olmağla eyyâm-ı hacda mahûf olup ekser mîrû'l-hâc pâşâ Medîne-i Münevvere'den ziyâret kasdıyla gidersen hüccâcdan ba'zı dahî ma'â gidüp ziyâret iderler Cebel-i Uhud'a karîb Cebel-i 'Anîn nâm bir cebel dahî vardır gazâ-i Uhud'da Hazret-i

¹⁵⁸ Bu menzil yalnızca Halet Efendi 408'de mevcuttur.

¹⁵⁹ Sabah ve akşam.

ibn Cebri elli nefer tır-endâz ile Resûl-i Muhterem sallâllahu 'aleyhi ve sellem mezbûrun bir gedigine ta'yin buyurdudan mervîdir her kim şühedâ-i Uhud'u selâm virüp ziyâret ide anlar cevâb virir diyü mervîdir Hazret-i Hamza radiyallahu 'anhu kabr-i sa'âdetine beşyüz doksan târîhinde Nâsir Lidînillah vâlidesi kubbe-i 'âliye binâ itmişdir Hazret-i Hamza'nın mübârek kademleri cânibinde olan kabr Sunkur Türk kabridir ... / 86 ...¹⁶⁰ Hazret-i Hamza medfen-i latifleri olan kubbe-i şerîfe taşrasında cidâr-ı türbeye karîb Cebel-i Uhud cânibinde üzerlerinde 'alâmet yokdur şühedâ-i Uhud'un mecmû'u ol mahaldir lâkin ism-i şerifleri ma'lûm olan müşârün-ileyhimdir şühedâ-i Uhud'u Yevm-i Hamis'de 'ale's-sabâh ziyâret müstehabdir Hazret-i Fahr-i 'âlem sallâllahu 'aleyhi ve sellem Uhud Dağı göründükde işbu dağ bizi sever biz dahî anı severiz diyü buyurdudan mervîdir cebel-i merkûma Uhud tesmiyesi yalnız olduğu içündür yahud ehl-i muvahhid olduğundandır mervîdir ki Hârûn 'aleyhi's-selâm cebel-i müşârün-ileyhin bir şu'besinde medfündür ... Hazret-i Habîb-i Ekrem sallâllahu 'aleyhi ve sellem hazretlerinin mübârek dişleri şehîd olduğu mahal / 87 zikri mürûr iden meşhed-i şühedâ fevkinde Cebel-i Uhud'a karîbdir 'alâmet için kubbe vardır Hazret-i Cebel-i Uhud cennet değenlerden bir değendir buyurdudan mervîdir tarîk-i Uhud'da Evsâf nâm-ı diğeri Esâdîf nâm mahal vardır Zeyd bin Sâbit sadakasidir hazret anda olan kuyu üzere oturub şeyhayn ve Hazret-i Osmân gelüp cennet ile mübeşşir oldukdan mahaldir ...¹⁶¹ / 115

MEDİNE MENZİLİ

I : Medîne-i Münvere Şerrefehâ'llahu Te'âlâ Sâ'at 18 Medîne-i Münvere'ye vancaya dek bir şey bulunmaz su dahî yokdur iki sâ'at yerden Medîne-i Münvere'nin hurmâlıkkan ve bağçeleri görünür hüccâc-ı müslimîne hayât ve sürûr hâsıl olup cümle hüccâc-ı müslimîn piyâde olup tevhit iderek ve salavât ve selâm iderek Medîne-i Münvere'ye dâhil olurlar / 90b ve üç gün anda oturak iderler ve zevk-i safâlar iderler Medîne-i Münvere'de Harem-i Şerîf ve Ravza-i Mutahhara sallâllahu 'aleyhi ve sellem 'alâ vecih'l-kemâl ziyâret ve salavât ve selâm ve du'adan sonra benât-i Resûlullah ve ezvâc-ı Resûlullah ve ashâb-ı Resûlullah cümlesi ziyâret oluna Medîne-i Münvere taşrasında ashâb-ı kirâmdan on bin nüfûs medfûnlardır diyü nakl olunmuşdur husûsan Resûlü Ekrem sallâllahu / 91a 'aleyhi ve sellem hayâtlannda ekseriyâ Mekâbir-i Bakî ziyâretine giderler idi ve Bakî'n fezâ'ili hakkında ehâdis-i kesire vârid olmuşdur ol vecihle cürmlesin ziyâret itmek lâzımdır ve Resûlü Ekrem sallâllahu 'aleyhi ve sellem ol mahallerde namâz kılup ve ba'zı mahallerinde abdest alıp ve ba'zı mahallerde gusûl itmişlerdir bu cümle emkine-i mütebermekeden olmağla ziyâret lâzımdır ve Cebel-i Uhud'a varup / 91b 'amm-i Resûl-i Ekrem Hazret-i Hamza radiyallahu 'anhu ve sâir şühedâ-ı ziyâret ideler ve Mescid-i Kubâ'yı dahî ziyâret lâzımdır ve Mescid-i Fetih vardır zuhr ile 'asr mâbeyinde varup namâz kılup du'â itmek lâzımdır nitekim Resûlullah 'aleyhi's-selâm kıldı ve Medîne-i Münvere'de kaç gün meks olunur ise beş vakti cemâ'atle Harem-i Şerîf'de kılmağla sa'y ve ihtimâm oluna ve kezâlik bir gice olsun Harem-i Şerîf'de / 92a kalup sabâha dek 'ibâdet tâ'âta ve salât ve selâma meşgûl oluna kâle Resûlullah sallâllahu 'aleyhi ve sellem mâbeyne beyti ve minberi ravzatün min niyâzi'l-cenneti sadaka Resûlullah bu hadîs-i şerîf minber kapusu üzerinde yazılıdır gaflet olunmayup Minber-i Şerîf ile Ravza-i Mutahhara mâbeyninde bulunmağla sa'y ve ihtimâm oluna.

II : Sâ'at (boş) Medîne-i Münvere 'alâ râkidihâ efdalu't-tahiyye Harem-i Şerîf-i Mustafâvi ve Ravza-i Mutahhara-i Nebevi sallâllahu 'aleyhi ve sellem ziyâret olunub bu'de itmâmû's-salât ve's-selâm ziyâret-i şeyhayn ve benât-i Resûlû's-sekaleyn ve ezvâcu ve ashâbühü'l-kirâm ndvânullâhi 'aleyhim ecma'ın ziyâret oluna Medîne-i Münvere'de ashâb-ı güzînden on bin nüfûs medfündür deyü mekûldür husûsan Peygamberimiz 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm ihyânen mekâbir-i Bakî ziyâret iderler imiş Bakî'n fezâ'ili hakkında ehâdis-i / 57b kesire vârid olmuşdur lâyük olan Resûlullah sallâllahu 'aleyhi ve sellem efendimiz sa'âdetlü hayâtlannda ba'zı mahallelere varup namâz kılmişlar ba'zı binârlardan abdest almışlar ve yahûd gusl itmişler bunlar cümle emkine-i mütebermekider tafahus olunub ziyâretleri lâzımdır ve bir recl-i sâlih delîl-i elzemdir Cebel-i Uhud ve anda olan kubûr-ı şühedâ ve 'amm-i muhterem Hamza ndvânullahi 'anhüm ecma'ın hazerâti ziyâretiyle iğtinâm oluna ve 'amm-i mûkerremden bed' oluna ve Mescid-i Kubâ ziyâret oluna ve Mescid-i Feth vardır mâbeynû'z-zuhr ve'l-asr varup namâz kılmak müstehabdir nitekim Resûlullah sallâllahu 'aleyhi ve sellem kıldı ve beş vakti Harem-i Şerîf'de kılmağla ihtimâm lâzımdır gâyet edeb üzere olunacak mahallerdir zirâ zahmetin hebâ oldukdan sonra mühân olursın ne'üzübillâh ecir ne güne ise cürmü dahî öyledir ve Harem-i Şerîf'de gicelemeye sa'y ve himmet oluna eğer bir gice dahî olur ise a'lâdir ikâmet 3 yevm.

SÜİFD / 19

249

¹⁶⁰ Burada bazı Uhud şehidleri hakkında bilgiler verilmektedir.

¹⁶¹ Burada bulunan "Beyânü'l-âdâb duhûl-i Medîne-i Münvere ve sâirü'l-evsâf" başlığı altındaki bölüm buraya alınmamıştır.

III : Medîne-i Münevvere Sâ'at 16 Kâle'l-kabr ve'l-müberrâ mâ-beynehümâ ve ravzatün min ri'yâzi'l-cenneteyn hak sübhânehu ve te'âlâ hazretleri cümleye varup yüzler sürmek müyesser eyleyüp şefâ'at-ı şerîflerine mazhar eyleye ârnîn seyyidü'l-mürselin.

IV : Medîne-i Münevvere Nevverehâ'llahu te'âlâ ilâ yevm'il-âhire Cürüf'den iki sâ'atdir Medînetü'r-Resûl ve Yesrib ve Tayyibe ve Tâbe ...¹⁶² bu misillü doksan beş isimle tesmiye olunmuşdur ... iklim-i selâsede mekân-ı müstevide vâki'dir Cebel-i Uhud şimâfisinde Cebel-i Sebîr cenûbîsindedir ekser zemîni şüredir¹⁶³ İslâmbol'dan ba'idi bi-hisâb-ı usturlâbî bin üçyüz seksen iki mil olduğu mervîdir 'Azdu'd-Devle ve Molla Hüsrev ve Deymî sürünü üçyüz altmış sekiz târîhinde binâ idüp ba'dehu tecdîd / 116 olmuşdur bundan akdem dahî sürü olduğu mervîdir kal'asının dört kapusu vardır biri Bâb-ı Şâm ikinci Bâb-ı Kible dahî Bâb-ı Sagîr dirler üçüncü Bâb-ı Mısır dördüncü Bakî-i şerîf tarafında Bâb-ı Cum'a'dır asıl mescid Seyyidü's-Sakaleyn derûn-ı kal'ada vâki'dir beş 'aded minâresi vardır ve dâhil-i mescid-i şerîfde Hazret-i 'Âyşe-i Sıddîka radyallahu 'anhâ beyt-i sa'âdetleri olduğu mahal ki Hazret-i Fahr-i 'Âlem 'aleyhi's-selâmın bu 'âlem-i fâniden civâr-ı Hakk'a teşrîf buyurdulan mahalde medfen-i sa'âdet Resûl-i Kibriyâ 'aleyhi ezkiyyü't-tehâyâ vâki'dir ve civâr-ı pür-enverlerinde Hazret-i Ebûbekir es-Sıddîk ve Hazret-i 'Ömerü'l-Fârûk radyallahu 'anhümâ merkad-ı şerîfleri perde-i şerîfe ile cevânib-i erba'ası mestûr ve perdenin iç tarafı divar ve perdenin taşrası yaldızlı pirinç şibâke ile ihâta olunmuşdur şibâke ile perde-i şerîf beyninde kanâdiller olmağla ferrâşîn-i Harem-i Resûlullah o kanâdîli ikâd iderler ve züvârdan ba'zî dahî teberuken ve teyemmünen kable salâti'l-mağrib ikâd-ı kanâdîl iderler ve şebeke-i şerîfe ittisâlinde duhter-i Hazret-i Fahr-i 'Âlem Fâtımatü'z-Zehrâ radyallahu 'anhâ kabr-i 'âfileri vâki'dir ve şebeke-i şerîfenin dört kapusu vardır biri Bâb-ı Tevbe ikinci Bâb-ı Vakûd üçüncü Bâb-ı Fâtıma radyallahu 'anhâdir dördüncü Bâb-ı Teheccüd'dür ve Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimizin mahall-i medfen-i latîfleri 'arş-ı a'lâdan efdal / 117 olduğuna e'imme-i erba'anın ittifâklan vardır ve Mescid-i Nebevî hakkında nice ehâdis-i şerîfe ve âsâr-ı latîfe vârid olmuşdur ziyâret-i ravza-i Seyyid-i Kâ'inât efdal-i mendûbât vâcib-i müstecibâtındandır belki kudret-i vüs'atı olanlara vâcibe-i karîbdır 'ulemâ-i Mâlikîyye'den ba'zî vâcib olmağla zâhib olmuşlardır ziyâret için Medîne'ye gitmek nâfile hacdan ve ziyâret-i Beyt-i Mukaddes'den efdaldır ziyâreti ricâl ve nisâyâ bilâ kerâhet müstecibdir diyü mervîdir Emîrül-Mü'minin Hazret-i 'Ömer Beyt-i Mukaddes'i fehtden rücû'da ewel' kabr-i sa'âdeti ziyâret ve selâm virdikleri mervîdir Hazret-i Fahr-i 'Âlem kabr-i şerîfi Seyyid-i kubûrdur İmâm-ı Zeynel-Âbidin radyallahu 'anhu ziyârete geldiklerinde Ravza-i Şerîfe'nin garbisinde olan sûtûn yanında vâkıf olup selâm verirler idi ve buyurur idi Hazret-i 'aleyhi's-selâmın mübârek re's-i sa'âdeti bundadır ... Mescid-i Nebevî'ye ibtidâ 'Ömer bin 'Abdülâziz radyallahu anhu dört minâre ihdâs eyledi ba'dehu Süleymân bin 'Abdülmelik minâre-i mezbûrenin biri Dâr-ı Mervân'a havâledir diyü hedm eyledi ba'dehu Muhammed bin Kalâven zamanında tekrâr minâre-i münhedime binâ olundu beşinci minâre-i / 118 re'îsiyyeyi Sultân Kayrtbây cümlesinden büfend binâ itirdi ve mâbeynü'r-ravza ve'l-minber sûtûnlar vardır biri sûtûn-ı muhâcîrindir sûtûn-ı Hazret-i 'Âyşe ve sûtûn-ı kur'a ve sûtûn-ı muhallak dahî ta'bir iderler bu sûtûn minber-i şerîfden üçüncü ve kabr-i sa'âdetden dahî üçüncü ve kible cânibinden dahî üçüncü ve Şâm tarafından dahî üçüncü sûtûndur ziyâde olan iki revâkdan ewel Ravza-i mutahharanın ortasında idi ekâbir-i muhâcîrin namâzı ol direk 'inde edâ buyururlar idi ve her bâr ol sûtûn yanında cülûs buyururlar idi ve kible Beytül-Mukaddes'den tahvilde mihrâb binâ olunça ol sûtûn 'inde edâ-i salât olunur idi Hazret-i 'aleyhi's-selâm buyurdulan mervîdir ki bu sûtûn katında bir buk'a vardır ki nâs faziletin bilseler kur'a ile herkes tâlib olup gavga iderler idi biri dahî sûtûn-ı tevbedir ...¹⁶⁴ / 119 ... Hazret sabâh namâzından sonra mübârek cemâlini sahâbeye tevcih buyurur ol sûtûn 'inde cülûs buyururlar idi âyet-i kerîme nâzil olsa tilâvet ve ashâb-ı kirâmdan vâkı'a görmüş var ise ta'bir buyururlar idi nâfile namâz kılsalar ol direk 'inde kılalar ve itikâf buyursalar ol mahalde iderler idi biri dahî sûtûn-ı serfîdir mervîdir Hazret-i 'aleyhi's-selâm hurmâ cerîdinden serîrleri var idi gâhi sûtûn-ı tevbe ve gâhi sûtûn-ı serîr ile kanâdîl beynine vaz' olunur idi Hazret-i 'itikâf buyurdulannda üzerinde istîrâhat buyururlar idi hâlâ kubbe-i şerîfe şibâkine mülâsıkdır biri dahî sûtûn-ı muharresdir Hazret-i 'Alî keremallahu vechehe mensûbdur anda namâz kılup Hazret-i hirâset eyledikleri için sûtûn-ı muharres tesmiye olunmuşdur sûtûn-ı tevbe ardında şimâl cihetindedir biri dahî sûtûn-ı vukûdur muharres derğinin şimâl cihetindedir Resûl-i Hüdâ vefî-i 'Arab için bu direk yanında oturup anlar ile mülâkat iderler idi bu sûtûn ile kabr-i şerîf murabba'ası beyninde bir sûtûn dahî vardır şibâk-ı şerîfe mülâsıkdır işbu

¹⁶² Burada bunun gibi daha 43 isim zikredilmektedir.

¹⁶³ Çorak, münbit olmayan.

¹⁶⁴ Burada, bu sûtuna niçin tevbe sûtunu denildiği hakkında bir hikâye anlatılmaktadır.

direğe meclis-i kalâ da dirler biri dahî murabba'a-i kabri şerfin sütünudur ki Hazret-i Cibrîl makâmı demekle ma'rûfdur hücre-i şerife hâzinde sıfha-i 'Arabiye münharifinde şimâl cânibindedir mezbûr sütûn ile vukûd direği mâbeyninde bir direk dahî vardır ki şibâke mülâsıkdır / 120 mervîdir işbu sütûn Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'nın menzili kapusu mahallidir hâlâ hücre-i şerife üzere dâir olan şebeke-i şerife bu iki direğe mâni' olmağın halk bu iki direği taşradan ziyâret itmekden mahrûm olmuşlardır biri dahî sütûn-ı teheccüddür Hazret-i 'aleyhi's-selâm anda salât-ı teheccüdü kırlar idi kabri sa'âdet ile minber-i şerfin mâbeyninin tûlû elli zirâ'dır minber-i şerfin 'indi ziyâde du'â makbûl olacak mahaldir Taberânî rivâyet ider Hazret-i 'aleyhi's-selâm buyurur minberim ayaklan cennetde sâbitdir dokuzyüz doksan sekiz târîhinde Sultân Murâd mermerden bir latîf minber vaz' itdirmele minber-i 'atîki Kubâ'ya vaz' itdirilmişdir Mescid-i Nebevî'nin kubbesi mîzâb¹⁶⁵-ı rahmeye mehâzîdir Hazret-i 'aleyhi's-selâmın Mescid-i Şerifinde makâm-ı 'âlîleri ravza-i şerifede olan mihrâb ki minber-i şerif ile hücre-i latîfe beynindedir ol mahalde minber cânibine bir mikdârca mâ'lce olduğı mervîdir Harem-i Sa'âdet'in dört kapusu vardır Bâbü's-Selâm'dır işbu bâbü'l-a'zam-ı ebvâb-ı mescid-i şerifdir cihet-i garbîsinde vâki'dir Bâbü'l-Huşû' dahî Bâb-ı Mervân tesmiye iderler zirâ Dâr-ı Mervân'a mülâsıkdır ikinci bâb hizasında Bâbü'r-Rahme'dir Bâb-ı 'Âtike dahî tesmiye iderler zirâ menzili mukâbelesindedir Bâbü's-Sûk dirler bu dahî cihet-i garbiyededir üçüncü Bâbü'n-Nisâ'dır tesmiyesine bâ's Hazret-i 'Ömer efendimiz / 121 ihdâs buyurup nisâya mahsûs itmişdir dahî Bâbü'r-Rab't dirler Sefâh'ın kızı Rabta'nın dâna mukâbil olduğı ecilden taraf-ı şarkîde vâki'dir dördüncü Bakî-i Şerif tarafında Bâb-ı Cibrîl 'aleyhi's-selâm vâki'dir bu dahî taraf-ı şarkîde vâki'dir Hazret-i Cibrîl 'aleyhi's-selâm Benî Kureyya Gazâsı'nda işbu kapuda zirâ giyüp durduğı mervîdir dahî Bâb-ı Nebî ve Bâb-ı 'Osmân itlâk olunur Sahîh-i Müslim'den mervîdir her kim Medîne'de sabâh vaktinde iki cebel beyninde yedi 'aded hurmâ ekl eylese ol gün zarar isâbet itmeye Medîne-i Münevver'e'nin hâric-i sûrunu nice büyüv ve mesâcid ve bir hamam ve bağ ve bağçe ve nahlistân¹⁶⁶ müştetil vâsi' mehâzi-i kal'ada varoşu ve kal'a ile varoşu beyninde Münâha nâm bir meydân vardır hüccâc ol meydâna konar Mısır Kapusu karşusunda Mescidü'n-Nebî vâki'dir Hendek Gazâsı'nda efendimizin kâ'im oldukları mahallerde birer minâre ile kurbunda çehâr-ı yâr hazretlerinin dahî yevm-i mezkûrda kâ'im oldukları mahallerde birer minâre ile 'alâmet vaz' olunmuşdur hâlâ ol mahaller mesciddir derûn-ı kal'a-i latîfede nice esvâk-ı latîfe ve bir hamam vardır Emîr Çoban binâ itmişdir ba'dehu Horasan'da tîg-ı 'özü ile vefât idüp na'sını Medîne-i Bâhirü's-Sekîne'ye nakl ve Bakî'de defn itmişlerdir ve mahallât ve dekâkin ve medânis ve ribâtü müştetil mahall-i mübârekdir büyütnun ba'zında bağçeleri vardır ve Mısır Kapusu dahîlindedir 'Ayniyye / 122 ta'bîr olunur bir latîf bağçe vardır ve Bâb-ı Şâmî pişgâhında Nefs-i Zekiyye demekle 'arîf hulefâ-i 'Abbâsiyye'den Mansûr'un zamân-ı hilâfetinde şehîd olmuş Zekiyyü'd-Dîn Muhammed bin 'Abdullah bin Hasan bin Hüseyin bin Hazret-i 'Alî ndvânullahi 'aleyhim ecma'in türbesi vâki'dir ve Hazret-i 'Ömer efendimizin bağçeleri Mescid-i Nebî'nin verâsında çölmekçiler kurbundadır ve şebeke-i şerife muvâcehesinde Diyâr-ı 'Aşere ta'bîr olunur iki oda ve eşcâr ve havz ve zir-i zemîni hâvî mahal vardır ki Harem-i Şerif'in ağalarının tenefüs yerleridir fî'l-asl 'aşere-i mübeşşere radyallahu 'anhüm büyütları olduğı mervîdir ve derûn-ı kal'ada Mâlik bin Sinân hazretlerinin kabri şerifi bir kubbe ile mu'ayyendir ve hâric-i Bâb-ı Mısır'da Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i 'Ömer radyallahu 'anhümânın mescid-i şerifleri vardır ... Medîne-i Münevver'e'nin havası hûb âb revân ve nahîl ve zürû'u vâfir husûsuyla 'Ayn-ı Zerkâ ta'bîr olunan ırmağın âbı bî-nazîrdır Medîne-i Münevver'e zemîninden aşâğı olmağla nerdübân ile inilüp su alınır 'Ayn-ı Zerkâ suyunu Hazret-i Mu'âviye emriyle Mervân icrâ itdimişdir Mervân Ezrak / 123 ü'l-'Ayn 'Ayn-ı Ezrak demekle iktizâ ider idi lâkin 'Ayn-ı Zerkâ ile ma'rûf olmuşdur diyü mervîdir işbu 'ayndan mâ'adâ sadakât-ı Peygamberî 'aleyhi's-selâmdan Medîne-i Münevver'e civânında ol dukuz 'aded âbâr-ı mübâreke olup hâlâ meşhûrları Bî'r-i En's ve Bî'r-i Hâ' ve Bî'r-i Revme ve Bî'r-i Gars ve Bî'r-i Buzâ'a ve Bî'r-i Basa ve Bî'rü's-Sakâdır Bî'r-i Sakâ'ya Bî'r-i 'Ahn ve Bî'r-i Cemel dahî tesmiye iderler işbu âbâr-ı mübâreke-i meşhûrelerden yedi 'aded bî'rî şâir işbu kıt'ada cem' itmişdir ...¹⁶⁷ Bunlardan mâ'adâ âbâr-ı gayr-ı meşhûreler çokdur Medîne'de hurmânın envâi çokdur doksan iki nev' olduğı meşhûrdur temr¹⁶⁸-i yemî ve temr-i sultânî ve temr-i 'acûb ve temr-i hulû ve temr-i sayhânî ancak Medîne'ye mahsûsdur ...¹⁶⁹ / 124 ... Medîne-i Münevver'e'nin alâ rummân¹⁷⁰

SÜİFD / 19

251

¹⁶⁵ Oluk.¹⁶⁶ Hurmalık.¹⁶⁷ Burada Arapça bir kıt'a var.¹⁶⁸ Hurma.¹⁶⁹ Burada bir kıssa anlatılmaktadır.¹⁷⁰ Nar.

olur gayn mahalde buna şebîh nar olmaz sebzevâtın envâ'ı olur husûsan badılcanı ve mülûhyesi¹⁷¹ elezdır kavun karpuz ve üzüm ve tunuç ve limon ve şeftalü ve incir ve nebk¹⁷² ve muz evferdir Mescid-i Nebevî zamân-ı sa'âdetde iki kerre binâ olunmuşdur biri Medîne'ye teşriflerinde biri Hayber'den 'avdet buyurdıklarında etrâf ziyâde olup tekrâr binâ olundu ba'dehu Hazret-i 'Ömer Hazret-i 'Osman zamân-ı hilâfetlerinde ziyâde oldu ve Vefid bin 'Abdümelik Şâm'da halîfe iken 'Ömer bin 'Abdül'aziz hazretleri Medîne'de idiler emr irsâl idüp Mescid-i Nebevî'yi tevsi' ve zikri sebke eylediği üzere dört minâre bünyâd itirdi her minârenin tûlû altmış arşun olmak üzere ba'dehu Mehdi halîfe tevsi' eyledi 'Azdu'd-Devle üçyüz altmış sekiz târîhinde Medîne'ye binâ eylediği sūr harâb olup dörtyüz kırk târîhinde Muhammed Cevâd İsfahânî tecdid sonra beşyüz elli sekiz târîhinde Nüreddin Şehîd tarafından Mahmûd bin Zengi Aksunkur hâlâ mevcûd olan sûru binâ itdirmiştir ve Bakî' Kapsu üzere demür tahta üzerinde hazâ mâ emr-i 'ameluhu el-fakîr ilâllahi te'âlâ Mahmûd bin Zengi Aksunkur sene semân ve hamsîn ve hamsemi'e diyü tahri itdirmiştir ba'dehu yediyüz elli / 125 târîhinde Sa'd bin Sâbit-i Cammâz hisân etrâfına hendek etmeğe başlayup vefât itmekle Emîr Fazl bin Kâsım tekmi itdirmiştir ve yediyüz elli beş târîhinde Nâsir bin Kalâvenoğlu dahî hisân tecdid eyledi ba'dehu Hazret-i Sultân Süleymân Han emriyle ba'zî mevâzi-i hisâr tecdid olmuşdur Hazret-i Resûl 'aleyhi's-selâmın 'iydi edâ buyurdukan musallâ-yı 'iyd ziyâret oluna mervîdir musallâm ile mescidim mâbeyni cennet ravzasıdır diyü buyurmuşlardır Ebû Hüreyre radiyallahu 'anhudan mervîdir her gâh seferden teşrif buyururlar idi musallâ-yı şerîfe geldiklerinde kibleye teveccüh buyurup du'â buyururlar idi Mescid-i Şerîf'den musallâ-yı ma'hûda vanca bin arşundur Mehdi Halîfe Medîne'ye gelürken İmâm Mâlik karşı çıktı didi yâ emîra'l-mü'minin Medîne'ye dâhil oldukda ehli Medîne'ye selâm vir anlar evlâd-ı muhâcirîn ve ensârdırlar rû-yı zemînde anlardan yek kimesne yokdur zirâ Fahr-i 'Âlem hazretlerinin cîrânlarıdır şek yokdur ki anlar sâir halk üzere efdâldir Medîne-i Münever'e de meyyit namâzı mescid-i şerîfde edâ olunmak nice vech üzere evlâdır Hazret-i 'aleyhi's-selâmın namâzı anda kılını ve şeyhayn namâzı anda kıldı cennetden ravza olduğu cihetden anda gelen cennetde bâki kalacağı me'mûldür e'imme-i Hanefiyye eğerçi sâir mesâcidde tenzihen 'add etmişlerdir İmâm-ı Ebî Yûsuf gerek haremeynde ve gerek sâir mesâcidde / 126 meyyit namâzı edâ olunmak evlâdır diyü fetvâ vermişdir Hazret-i 'aleyhi's-selâm Medîne'ye teşriflerinde Ebû Eyyüb Hâlid bin Zeyd el-Ensârî radiyallahu 'anhû Rabbühül-Bârî menziline 'alâ rivâye yedi ay sâkin olmuşdur ba'dehu ol menzili Mugîre bin 'Abdurrahmân iştirâ ve vakf itmişdir Medrese-i Şehâbiyye ve Zâviye-i Müşâra'a demekle ma'rûfdur ziyâret olunmak lâyıkdır gerek Ravza-i Mutahhara ve gerek Mescid-i Şerîf ve nefsi Medîne-i Münever'e nûrûn 'alâ nûr makâm-ı vâcibü'l-ihtirâm olmağla medhallerinde lisân-ı kâsır olmağın bu mikdâr ile iktifâ olundu ...¹⁷³ / 133

BİR-İ 'ALİ MENZİLİ

I : ----

II : Sâ'at 2,5 Bir-i 'Ali Kerremallahu Vechehu Bir nâzik yerdir kuyulardır ve bir mescid vardır Resûlullah sallâllahu 'aleyhi ve sellem anda namâz kılmışdır ve etrafında bağ ve bağçeler ve bostânlar vardır latîf mahaldir ve müstevfâ¹⁷⁴ mahall-i mikâtdır.

III : Bir-i 'Alî Sâ'at 2,5 Bir mescid-i şerîf var Resûlullah anda namâz / 18b kılmışlar ve mahall-i mikâtdır müşrifen kuyular var bürke anda su almak için konarlar birkaç sâ'at meks iderler bir ova gibi yerdir mescid-i şerîf etrafında bağçeleri var nâzik mahaldir.

IV : Hasî Nâm-ı diğeri 'Alî Kuyusu ve Zevül-Halife Medîne-i Münever'e den iki sâ'atdir Hazret-i 'Alî kerremallahu vechehe mensûb olan kuyudur hüccâcın ba'zı bu mahalde ihramlanup Hazret-i Fahr-i 'Âlem'in ihramlandığı mervîdir mahall-i ihram-ı Şâfi'îdir bağçeli sulu karyedir Medîne'den çıkıldıkda Mefrah nâm cebel vardır 'avdetde cebel-i merkûma çıkıldıkda Medîne-i Münever'e müşâhede olunur bunda Cebel-i Mefric ile Beydâ nâm iki mahal vardır Huleyfe çayır ma'nâsinadır Müzeyyene balâdandır Vâdi-i 'Akîka vâki'dir Müzeyyene'ye karîb Ara tesmiye iderler bir büyük cebel vardır nevâhisinde çeşmeler olmağla nice karyeler ol çeşmelerden suvanılır Vâdi-i 'Akîka Bir-i 'Ömer isimyle bir kuyu vardır anda vâki' kasr hakkında şu'arâ eş'âr-ı kesîre serd eylemişlerdir dahî bu mâbeynde Mescid-i Şecz vardır Resûl-i Muhterem anda iki rek'at namâz kılıp telbiye buyurduğu mervîdir mescid-i merkûmun cânibi kiblesinde Ma'ras tesmiye olunur bir mescid dahî vardır dahî Salsâl nâm

SÜİFD / 19
252

¹⁷¹ Ebegümeçi.

¹⁷² Sedir denilen ağacın meyvesi.

¹⁷³ Burada Bakî-i Şerîf mezarlığı hakkında altı yedi sayfa kadar bilgi verilmektedir.

¹⁷⁴ Dolgun.

bir cebel vardır ba'zı rivâyetde Âyet-i Teyemmüm anda nâzil olmuştur Hazret-i 'aleyhi's-selâm bathâ-yı mübârekesin diyû hitâb olundu.

KUBÛR-I ŞÜHEDÂ MENZİLİ

I : Menzil-i Kubûr-ı Şühedâ Sâ'at 13 Medîne-i Münevvere'den Bî'r-i 'Alî iki sâ'at bir kuyudur / 92b gâyet güzel suyu vardır hüccâc anda niyyet idüp ihrâma girerler anda gusûl idüp tevhit ve tekbîr ve telbiye ve salavât ve selâm iderek gitmek lâzımdır ve Kur'ân-ı 'azîm tilâvet oluna.

II : Sâ'at 13 Kubûr-ı Şühedâ Ziyâretleri müstehâb olan mahallerde bu konaklarda gâyet huzû' ve huşû' ve ol mahal ziyâretidir diyû niyet oluna ve kesret-i kırâ'at ve zikr ve salât ve selâmlar vird oluna ve bu konakda su bulunmaz.

III : Kubûr-ı Şühedâ Sâ'at 3,5 Bir beyâ(bâ)n yerdîr bir şey bulunmaz hattâ su dahî yokdur lâkin toprağı altun gibi san ve kokusu misk gibi müferrahdır.

IV : Kubûr-ı Şühedâ Hisr'dan on üç sâ'atdır iki dağ beyinde bir mahaldir gölü vardır yağ-murdan su cem' olur lâkin ba'zen bulunmaz / 134 bunda bir kuyu vardır Rûhâ ta'bîr olunur Hazret-i Fahr-i 'Âlem abdest alup ol mahalde namâz kıldıkları ve şu mekânda yetmiş peygamber namâz kılmişlardır diyû buyurdıkları mervîdir dahî Mîlel nâm mahal ile mescid-i şerîf vardır melik-i Teba' bu mahalle geldikde melâl hâsıl olduğı ecilden Melel dimişler Rûhâ ile Melel beyinde Ehrem nâm-ı diğêr Harîm nâm bir mahal vardır ve Bürÿân nâm bir menzil ve bir vâdi vardır Melel'de dahî Zevserah nâm bir vâdi vardır işbu Kubûr-ı Şühedâ kubûr-ı kadîmedendir fî'l-asl medfen-i ehli-seyâle imiş Kubûr-ı Şühedâ ile ma'rûf olduğı gâliben ehli-beyt kubûru ola ki sevîkada olup zulmen katl olmuşlardır ve Allahu a'lem bu mahalle karîb Mescid-i Gazâle vardır ki Hazret-i Resûl 'aleyhi's-selâma geşik tekellüm eylediğı mesciddir dahî Nâziye nâm göllü mahal bir vâdide Seyr nâm bir mevzi' vardır ki ganâ'im-i ehli-Bedr anda taksîm olunmuştur Kubûr-ı Şühedâ'dan Bedr'e gelince otuz sâ'atden iki dağ beyni dere ve boğazdır ve bu mahallerde kemer gibi dağlar vardır.

SUĞRÂ-YI CÜDEYDE MENZİLİ

I : Menzil-i Suğrâ-i Cüdeyde Sâ'at 19 Bir boğazdır iki tarafı yalçın kaya dağlardır hüccâc iki gûn bir dere boğazından mürûr ider gâyet mahûf mahaldir 'urbân ekseriyyâ hüccâcın önüne bu mahalde iner lâkin sulan ve hurmâsı ve bağ / 93a ve bağçesi çokdur her şey bulunur hattâ pişmiş tavuk ve yumurta ve hurmâ ve nân-ı 'azîz çokdur sahâbe-i kirâmdan Ebû 'Ubeyde ibnû'l-Hâris radiyallahu 'anhu hazretleri anda medfûndur ziyâret oluna.

II : Sâ'at 9 Cüdeyde Boğaz içinde suyu câmi'i vardır / 58a bağçeler ve sebzedar ve nâzik hurmâ olur ve ashâb-ı kirâmdan Ebû 'Ubeyde bin el-Hâris radiyallahu 'anhu hazretleri medfûndur ziyâret oluna ve karîbinde Safra dirler bir karye vardır mahûf mahaldir.

III : Cüdeyde Sâ'at 19 Bu boğaz içinde bir mahaldir bir câmi'i var / 19a sular nâzik hurma bağçeleri var hurma ve karpuz ve sair şey bulunur lâkin mahûfdur.

IV : Cüdeyde Kubûr-ı Şühedâ'dan on sekiz sâ'atdır akarsulu ve hurmalı karyedir kavun karpuz sebzavât olur badîcanı gâyet a'lâdir hinnâ bu mahalde çokdur duhn-ı belesân¹⁷⁵ getürüp hüccâca bey' iderler hurmâ yaprağından yelpaze sepet sofrâ yayup bey' iderler iki tarafı ma'mûr bir karyedir lâkin boğazı mahûf yerdîr / 135 iki dağ beyni bir tûlü vardır 'urbânın tasallutu vardır bu mahalle karîb âli Ca'fer bin Ebî Tâlib 'aynlan ile Şebâ nâm bir mahal vardır bunda iki karye vardır Cüdeydeyn dirler bu mahalde magilân çokdur dahî Erâbîn nâm bir menzil vardır Hamrâ ve Sâfrâ ve Hüseyniyye ki bu üç karyeye Vâdi-i Hafır tesmiye iderler bağı bağçeli nahlistânlı mahallerdir bunda dahî a'lâ hinnâ olur Vâdi-i Hafır'da el-Zebân menzilleri vardır ki Asl-ı Hafır tesmiye olunan mahallerdir Hamrâ Vâdi-i 'Akîk solundadır Hamrâ'ül-Esed dahî dirler ba'de Gazâ'ül-Uhud Hazret-i Resûl-i Ekrem küffâr-ı Kureyş'i ta'kîb için Hamrâ'ül-Esed'e teşrifleri mervîdir bunda Zâtû'l-Ecdâl ismiyle bir mahal vardır ve Kenân dirler bir 'ayn dahî vardır ve Harâ'ya karîb Hâh nâm bir karye vardır anda 'Alî bin Mûsâ Ruzâ ve Muhammed bin Ca'fer ndvânullahî 'aleyhim ecma'in menzilleri vardır Sâfrâ'da olan mescidde 'Ubeyde bin el-Hâris bin 'Abdülmuttalib Bedr gazâsından mecruhen 'avdet buyurup ba'de'l-vefât defn olunmuştur Mahrî ve Selh ismiyle iki cebel vardır ol mahalle Eysel ta'bîr olunur Resûl-i Muhterem Bedr gazâsından rûcû'da salât-ı 'asn Eysel'de edâ buyurdıkları mervîdir Bedr'e karîb mahalde Debbetü'l-Mûsta'cele nâm bir yer vardır işbu menziller harb-ı 'Arabî mekânıdır ve me'külâtu çok mûnbit mahallerdir.

¹⁷⁵ Pelesenk ağacı yağı.

BEDR-İ HUNEYN MENZİLİ

I : Menzil-i Bedr-i Huneyn Sâ'at 15 Gâyet latîf ve şerîf ve nâzik konaktır kubûr-ı şühedâdan bu mahalle gelince cümle boğazdır temâm otuz sâ'at sürer ve Mısır hüccâcî Şâm hüccâcıyla bu mahalde mülâ(ki) olurlar 'azîm ordu ve pazar / 93b olur her şey bulunur hummâsı gâyet latîf olur ve sulan çokdur ve pelesenk yağî anda olur getirüp satarlar ve ol mahalle varlıkdâ gâflet olunmayup şühedâ-i Bedr'e selâm virilüp 'ibâdet ve tâ'âtdan ve salavât ve selâmdan hâfî olunmaya ve Hazret-i Resûlü Ekrem sallâllahu 'aleyhi ve sellem anda bir binâ itmişlerdir yanında bir binâr ve mescid-i şerîf vardır ziyâret olunup du'â oluna.

II : Sâ'at 15 Bedr-i Huneyn Latîf ve şerîf nâzik mahaldir dâhil olduğunda ashâbdan şühedâ-yı Bedr'e selâm virile zirâ Resûllullah sallâllahu 'aleyhi ve sellem ol mahalde 'arîş binâ buyurdular ve yanında binâr ve bir mescid vardır ziyâret oluna salât ve selâm ve zikr ve tesbîh ile giceleri ihyâ lâzımdır Mısır hüccâcî Şâm hüccâcına bu mahalde mülâkî olub 'azîm ordu-bâzâr olur gâyet latîf hurmâsı vardır ve mâ-i cârî vardır.

III : Bedr-i Huneyn Sâ'at 15 Nâzik mahaldir latîf suyu ve hurma var ordu-bazar olur her şey bulunur ve Mısır hüccâcî Şâm-ı şerîf hüccâcına anda mülâkat olurlar ve mahalleteynden bu mahalle gelince hemân boğazlardır.

IV : Bedr-i Huneyn Cüdeyde'den on dört sâ'atdır akarsulu besâtinli / 136 hummâsı keşir bir karyedir Bedrül-Kitâ'î ve Bedrül-Ülâ ve Bedrüs-Sâniye ve Bedrüs-Sâlise tesmiye iderler Bedr nâm kimesne anda bir kuyu hafır itmekle ol ismle tesmiye olunmuşdur önünde bir çeşmesi vardır hüccâc-ı Şâm hüccâc-ı Mısır ile bunda mukâbil olurlar bu mahaller şühedâdan hâfî olmamağla basiret üzere hareket etmek lâzımdır bunda bir binâr vardır Hazret-i 'Alî yevm-i cenke kanlı pîrâhin¹⁷⁶ yıkayup ve Hazret-i Risâlet-penâha su getirüp mübârek yed-i sa'âdetlerine döküp parmaklarından çeşmeler cereyân ve 'askeri iskâ buyurduklan mâ-i leziz olduğu mervîdir ve Galîb tesmiye olunan mahalde İslâm vak'ası olmuşdur hâlâ hurmâlıktır ve iki göl akar ve gâyet beyaz kumdan bir dağ vardır ve bu mâbeynde beyne'n-nahîl¹⁷⁷ Mesjidü'l-Gamâm dahî dirler bir mescid vardır minberi olup sâbıkda salât-ı Cum'a edâ olunur imiş Hazret-i Risâlet-penâh efendimiz gamâm¹⁷⁸ ile bu mahalde gölgelenirler imiş kütüb-i siyerde Mesjid-i 'Arîş ile ma'rûfdur bu mescid kurbunda Mesjid-i Aksâ nâmiyle bir mescid dahî vardır bunda Zübeyd tâ'ifesi ve eşrâfdan Mücâsine ve Kurâbe ve Şükre ve 'Atîk tesmiye iderler dört kabîle vardır ve kurbunda kumdan iki depe olmağla ba'zı vakitte savt-ı tabl mesmû' olur imiş nusret-i Fahr-i 'Âlem durd yerler ve Hazret-i Fahr-i Kâ'inât küffâr-ı Bedr'de intizâr vaktinde anda durdukları mervîdir ve Sultân Gavri binâsı bir 'azîm bürke vardır / 137 nerdübân ile inilür gazâ-i Bedr'de Resûl-i Muhterem hazretleri ile 'alâ rivâye üçyüz on üç 'aded ashâb-ı zeviyü'l-ihirâm rdvânullahi 'aleyhimu ecma'in beraber olup otuz altı 'adedi bu mahalde şehîd oldukları mervîdir Medîne-i Münevvere'nin iskelesi bu mahalle altı sâ'atdır ismine Deniz-i Yenbû'ü tesmiye iderler şühedâ-i Bedr tarîkin cânib-i yesânnda olduğu mervîdir bunda Burâk-ı Cennet ismiyle bir mahal vardır.

MAYMUN OVASI MENZİLİ

I : Menzil-i Maymûn Ovası Sâ'at 17 / 94a Bir sahrâ-yı 'azîm bî-pâyân çöldür aslâ bir şey bulunmaz ve suyu dahî aslâ yokdur.

II : Sâ'at 17 Kâ'-ı Kebîr ve Maymun Ovası Bir sahrâdır suyu yok ve bir şey bulunmaz.

SÜİFD / 19

III : Sahrâ-yı Kâ' Ya'ni Maymun Ovasıdır Sâ'at 17 Bir sahrâ-yı 'azîmdir bir şey bulunmaz suyu dahî yokdur. / 19b

254

IV : Kâ'ü'l-Bervâ' Nâm-ı diğeri Maymun Ovası ve Tayrân-ı Bedr'den on altı sâ'atdır kumsal su-suz hayli büyük ovadır deryâ gibi mevc urur ...¹⁷⁹ Bedr'den hafaza kaldırırlar bu mahallerde su yokdur bunda iki 'azîm vâdi vardır birine 'Âs ve birine 'Avîs tesmiye iderler dahî bunda Makâm-ı Zeyl'â nâmiyle bir mahal vardır Sevîs Deryâsı cânib-i yemînde müşâhede olunur Eşyü vanıacak konak ki Râbiğ'dir bunda hüccâc-ı kirâm bâ-cem'ihim fûrûzât-ı hacdan olan niyet ile muhrim oldukları mahal olmağla bu mahalle münâsib âdâb-ı ihrâm ve cinâyât-ı hacdan ba'zı zikr idelim ...¹⁸⁰ ... / 160

¹⁷⁶ Gömlek.

¹⁷⁷ Hurmalar arasında.

¹⁷⁸ Bulut.

¹⁷⁹ Burada bir misra bulunmaktadır.

¹⁸⁰ Burada 138. sayfa ile 160. sayfalar arasında ihrâm ve hacca şartları hakkında bilgiler verilmektedir.

RÂBİĞ EŞMESİ MENZİLİ

I : Menzil-i Râbiğ Eşmesi Sâ'at 21 Bir sahrâdir lâkin bir güzel mahaldir ağaçlıdır Şât Deryâsi kenânna karîbdır akarsuyu vardır ihrâm yeridir Mısır hüccâcı anda muhrim olurlar ve etrâfdan 'urbân ba'zı zahîre getürüp satarlar karpuz ve otluk çokdur.

II : Sâ'at 21 Râbi'a Eşmesi Bir sahrâdir suyu vardır ve 'Arablar ba'zı şey getürürler karpuz ve otluk ve saman gibi Cahfa didikleri mahaldir vücûben ihrâm mahallidir.

III : Râbi' Sâ'at 21 Vücûben mahall-i sebekâtdır(?) ve suyu vardır havadâr mahaldir.

IV : Râbi' Râbûğ ve Hâcefe ve Râbiğa Eşmesi diyü beyne'n-nâs meşhûrdur / 161 mukaddemâ ismi Feh'â imiş getüp ehlini istisâl ve cümlesi helâk oldukda Hâcefe tesmiye olundu Kâ'ü'l-Bürûh'dan on yedi sâ'atdır Sevîs Denizi kurbunda kumlu oavadır kumu sâ'at kumu gibidir hurmâlî sulu besâtinli mahaldir 'ulaf ve ganem ve semek ve karpuz ve dem-i ahvîn nâm eczâ bulunur esnâ-i râhî ilginlikdir zemînden bir zirâ' kazılsa su çıkar latîf mahaldir cümle hüccâcı-ı Şâm bu mahalde ihrâmlanur Hâcefe'nin cânib-i şimâlinde sekiz fersah ba'îd mahalde Ebvâ tesmiye olunan mevzi'de Hazret-i Habîb-i Hüdâ 'aleyhi's-selâm hazretlerinin vâlideleri Âmîne medfûn olduğu mevzîdir bunda iki tâ'ife vardır birine Mevâli-i Rûy ve âhanna Mevâli-i Rûmiyye derler bu mahalde bir karye vardır Mestûre ta'bîr iderler ufak çekirdekli karpuzu olur Sevîs karîb olmağla taze balık dahî bulunur bu mahaller gâyet kumsaldır tarîkin taraf-ı yesânnda Târîf nâm bir karye vardır ma'mûr mahaldir badem ağaçları vardır hüccâca yağ yoğurt ve hubûbât getürüp bey' iderler işbu tarîk üzere Şükûr'akabesi nâm-ı diğere Sevîk ve Kadîd ve Harîm tesmiye iderler sa'b mahal olmağla sakâbaşılar hüccâca şerbet sakî iderler 'Akabe'ye karîb tarîkin cânib-i yemîninde Mescid-i Me'sûre vardır vakt-i ihrâmında salât ve selâm ve telbiyeyi iksâra himmet oluna işbu Kadîd sâfi kumluk sahrâdir su yokdur kum içinde taş mîller vardır mahûf ve muhâtara mahallerdir. / 162

CÜDEYDE MENZİLİ

I : Menzil-i Cüdeyde Sâ'at 17 / 94b Bir 'azîm sahrâ-yı bî-pâyân çöldür sâfi kumlukdur asla su yokdur kum içinde olan taş mîller bu konakdadır gâyet mahûf ve muhâtara konakdır aslâ şey bulunmaz.

II : ----

III : Cüdeyde Sâ'at 16 Ve kezâlik havadâr mahaldir ve suyu dahî vardır lâkin yolu taşlıktır.

IV : ----

GÜZELCEBÜRKE MENZİLİ

I : Menzil-i Güzelce Bürke Sâ'at 6 Bir nâzik mahaldir gâyet latîf suyu vardır bürkedir ve havâsi latîfdir ve her şey bulunur ve karpuz getürürler 'akabesi ta'bîr olunan kumluk ve tarîkdedir hüccâc zahmet çekerler ve hayvânlar / 95a dahî zahmet çekerler.

II : Sâ'at 21 Bi'r-i 'Uşkân ve Güzelce Bürke dahî dirler bir havadâr yerdir latîf suyu vardır ve yolu taşlıktır Râbi'a gibi latîf zülâle benzer su karpuz ve ba'zı şey bulunur Eşek 'Akabesi esnâ-yı tarîkdedir Maktûl-zâde 'Alî Pâşâ merhûm anda medfûndur.

III : Güzelce Bürke Sâ'at (boş) 'Adîde ile Pîr 'Asfân mâbeyninde bir mahaldir Güzelce Bürke ta'bîr olunur ba'zı kerre konarlar ve ba'zı kerre doğru Pîr 'Asfân'a nüzûl olunur.

IV : Güzelce Bürke Râbi'den on beş sâ'atdir ekseli sulu akar göllü bir karyedir kavun karpuz olur kurbunda Kedîd nâm bir karye vardır bunda 'urbân-ı renbîd sâkinlerdir dahî mescid-i me'sûre vardır ve Halîs nâm a'lâ sulu bir karye dahî vardır Halîs 'an asl bir ma'mûr karye imiş hâlâ ba'zı âsân bâkîdir Maktûloğlu 'Alî Pâşâ bunda medfûndur bu mahalde bir sebîl ve mescid-i me'sûre ve Eyc nâm-ı diğere Azrak ismiyle bir 'ayn ve bir bürke vardır sulu mahaldir.

'ASFÂN MENZİLİ

I : Menzil-i 'Asfân Sâ'at 9 Bir sahrâ-yı 'azîmdir suyu vardır 'urbân ba'zı otluk ve karpuz getürüp hüccâca satarlar.

II : ----

III : Pîr 'Asfân Sâ'at 21 / 20a Bir latîf mahaldir suyu vardır zülâle benzer ve ba'zı meyve getürürler ve yolda bir 'akabesi vardır şükûr 'akabesi derler.

IV : 'Affân Nâm-ı diğere Münderic 'Osmân Güzelce Bürke'den sekiz sâ'atdir akarsulu nahlistânli bir karyedir suyu eyü değildir bunda âsâr-ı kesîre ve bir kuyu vardır.

SEBİL-İ HARÂB MENZİLİ¹⁸¹

¹⁸¹ Bu menzil sadece Halet Efendi 408'de var.

IV : Sebîl-i Harâb Nâm-ı diğeri Çuhacı Sebîli 'Affân'dan on dört sâ'atdir susuz mahaldir tarîkin garbında 'Ebû 'Amra nâmiyle sulu ve bostânlı bir karye vardır.

VÂDÎ-İ FÂTİMA MENZİLİ

I : Menzil-i Vâdi-i Fâtıma Sâ'at 15 Bir sahrâ-yı 'azîmdir bürkesi var suyu latîf her şey bulunur karpuz dahî gelür etrâfı bağçedir ehl-i Mekke hüccâc-ı müslimîne karşı gelürler 'azîm siyâfet olur çiçeği dahî bu konakda / 95b olur ve latîf konakdır.

II : Sâ'at 6 Vâdi-i Fâtıma Bir sahrâdır latîf suyu vardır ehl-i Mekke ve şürefâ-yı 'izâm gelüp 'azîm alay ile / 58b hüccâcı istikbâl iderler etrâfında bağ ve bağçeler vardır kâdî çiçeği anda bulunur tedânik oluna.

III : Vâdiye-i Fâtıma Sâ'at 8 Bir sahrâ-yı 'azîmdir âb havası latîf ve ehl-i Mekke ve şürefâ-yı 'izâm gelüp alay ile hüccâc ve emîrül-hüccâca istikbâl iderler.

IV : Vâdi-i Fâtıma Sebîl-i Harâb'dan altı sâ'atdir akarsulu bağlı bağçeli bir karyedir a'lâ kâdî ve mecânkür nâm eczâ bulunur ve meyve ve sebzevât çokdur bundan envâ' meyve Mekke'ye ve Cid-de'ye getirüp bey' iderler ahâlî-i Mekke-i Mükerreme hüccâcı bu mahalde istikbâl iderler Hazret-i Meymûne radyallahu anhâ zevce-i Hazret-i Risâlet-penâhdir tarîk üzere bir susuz mahalde medfûndur bunda mesâcid-i me'sûreden / 163 Mescid-i Şerîf ve Ten'im nâm iki mescid vardır 'Umre-i Kadîme geçüp 'Umre-i Cedîde'ye gelinür Mekke-i Mükerreme'ye tahmînen bir buçuk sâ'at mikdân mahaldedir 'umre için Mekke-i Mükerreme'den işbu mahalle gelinür iki mil ile ma'lûmdur ve mahall-i 'umredir Ten'im üzere yemîn-i kible tarafında Mescid-i Hazret-i 'Âyşe dimekle ma'rûf bir mescid vardır Mescid-i Helce dahî derler ol mahalde bir şecer-i kadîm vardır zay olunur ki Hazret-i 'Âyşe'yi birâder-i muhteremleriyle 'umre kılmağın Hazret-i Risâlet-penâh buyurduğu mevzî' ola Harem-i Şerîf millerinden ba'dıcedir şimdî harâb olmuşdur ahâlî ol mahallerde ba'zı mevâzi'a taş yığup mescid iderler ve ol taşlar yıkılıp yine bir âhar mahalle yığarlar Mescid-i Hazret-i 'Âyşe ta'bîr iderler mahallî ol mahallerdedir lâkin sahîhen mevzî'i ma'lûm değildir anda bir sahnı-ı kadîm vardır yağmur yağdıka dolar 'umre idenler andan abdest alurlar Sinân Pâşâ Mekke'ye geldikde 'umre idüp sahnı-ı mezbûnu hâlî gördü 'umre idenlere abdest suyun mesâfe-i ba'dıdeden getirürler idi ol mahalde harâb olmuş bir kuyu buldu emr eyledi toprağın çıkarup yapıldı ve 'umre kılınan mahalle gelince su yolu yapı ve bir âb-keş ta'yîn eyledi hâlâ ol hâl üzeredir mu'temrin ve ebnâ-yı sebîl ol sudan alup tevazzu ve teşerrüb iderler halkın kesreti vaktinde sudan müzâyaka mukarrerdir 'Umre-i Cedîde dahî geçilüp Şeyh / 164 Mahmûd nâm mahal ki hüccâc 'avdetde ol mahalle çıkarlar andan dahî mürür olunur ...¹⁸² ... Mekke-i Mükerreme'ye bir mil kala Zebtavî nâm bir mescid vardır ki Hazret-i 'aley-hî's-selâm Medîne-i Münverre'den teşrifde mescid-i merkûma nüzûl buyurup ol gice anda beytütet sabah namazını edâ Mekke-i Mükerreme'ye duhûl 'âdet-i sa'âdetleri olduğu mervîdir mahall-i merkûma Beyne'l-Hucveteyn ta'bîr iderler hüccâc Şeyh Mahmûd'dan ba'zı Mu'allât cânibinden ve ba'zı Şâm Çarşusu kurbunda Sûk-ı Sağır hizâsından ve Suffâ tarafından Mekke-i Mükerreme'ye dâhil olurlar.

MEKKE

I : Mekke-i Mükerreme Şerrefehâ'llahu Te'âlâ Sâ'at 9 Mekke-i Mükerreme'ye dâhil oldukda Bâbü's-Selâm'dan girüp ibtidâ Hacerül-Esved'e yüz sürüb Beyt-i Şerîfi yedi kerre tavâf idüp hîn-i tavâfda kırâat olunacak du'âlar vardır diller ta'lîm iderler anlan kırâat idüp Beytül-Harâm kapusuna muttasıl ve Hacerül-Esved ile Bâbü'l-Harâm beyninde / 96a olan mahalle Mültezime dirler ayak üzerinde Beytullah'a karşı du'â idüp ba'dehu Zemzem-i şerîf kapusuna varup Zemzem içüp andan taşra çıkup Safâ'ya varup Safâ'dan Merve'ye ve Merve'den Safâ'ya yedi kerre sa'y idüp ba'dehu Merve'de baş tıraş itdirüp ba'dehu mekânına varup ihrâmdan çıkar eğer ibtidâ muhрім oldukda 'umre niyyetiyle muhрім olmuş ise böyledir ve eğer hacc niyyetiyle muhрім / 96b olmuş ise 'Arafât'a çıkup ba'dehu Mekke'ye gelüp tevâf ve ziyâret ve sa'y temâm itmedikce ihrâmdan çıkamaz ba'dehu Mekke-i Mükerreme'de kaç gün meks olunur ise beş vakti Harem-i Şerîfde cernâ'atle klup gice ve gündüz tavâf ve ziyâretten ve Makâm-ı İbrâhîm'de ve Hacer-i İsmâ'îl'de altun oluk altında nâfile namâzlar klup du'â ve senâdan ve istiğfârdan ve dâ'imâ zikrullahdan ve salavât-i şerîfden / 97a ve tilâvet-i Kur'ân-ı 'azîmü's-şândan hâlî olmamak gerekdir ba'dehu Zîl-hiccenin sekizinci günü cümle hüccâc-ı müslimîn ile ma'an Mekke-i Mükerreme'den 'azîmet olunup Cebel-i 'Arafât'a teveccüh olunur.

II : Sâ'at 9 Mekke-i Mükerreme Kerremehâ'llahu'l-Kerîm tekrîmen ibtidâ gördükde du'âlar müstecâb olur gaflet olunmaya lâayk olan olur ki kesri 'azîm hacc-i şerîf oldukda ebnâ-i tarîkde leyl

¹⁸² Burada bu yere niçin Şeyh Mahmûd denildiği hakkında bir hikâye anlatılmaktadır.

ve nehâr 'ibâdât ve tâ'âta istigâl eyleye yol meşakkatı vardır diyü tenperverlik itmeye emâkin-i mütebermekede evkât-ı icâbeti tahammül lâzımdır vakt-i feyzdir dâ'imâ terakkub gerekdir gicelerde hâli olmamalıdır gerek Medîne'de ve gerek Mekke'de evkât-ı hamse Harem-i Şerif'de cemâ'atle kılmâğa muhtâcdır gerek ziyâret gerek tilâvet gerek sa'y ve 'umre cemâ'ate mâni' olmaz ve anın sevâbı cemâ'at sevâbına mukâbil olmaz ve dahî derûnda bir ferde azab ve hased ve hıkd¹⁸³ var ise çıkarub istigfâr lâzımdır firmâ ba'd kimenseye buğz ve adâvet itmemeğe niyet ehmdir haşyetullahı derûnundan çıkarmamalıdır sevâb ne kadar muzâ'af ise günâh dahî öylecedir sa'y ve ihtimâm yeridir zirâ adama ömründe bir vâki' olur i'âdesi müşkildir bütün 'ömrünün tahsili bu sekiz dokuz ay içinde hâsil olacaktır ittekullahe te'âlâ Allahümme yessir lenâ ve li-cemî'i ümmet-i Muhammed 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm âmin yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm.

III : Mekke-i Mükerrerme Şerrefehâ'llahu te'âlâ Kâle Rasûlullah 'aleyhi ve sellem men hacce haccen mebrûren leysa lehu cüz'en illâ el-cenneti sadaka. Mecmû'-ı menâzil 40 Cem'an yekûn sâ'at 523. / 20b

IV : Mekke-i Mükerrerme Şerrefehâ'llahu Te'âlâ ilâ Yevmi'l-Âhire Vâdi-i Fâtıma'dan altı sâ'atdır Dimişk-ı Şâm'dan Mekke-i Mükerrerme'ye gelince işbu hesab üzere dörtüyz doksan sâ'at olur / 165 'Affân'dan Mekke-i Mükerrerme'ye duhüle iki tarık vardır biri 'Affân'dan tarafu'l-Burkâ andan Mertûz-Zuhrân nâm-ı diğr Vâdi-i Mer andan Mekke-i Mükerrerme'ye vanır batn-ı Mer'de Hazret-i Risâlet-penâh efendimize mensûb mescid vardır ...¹⁸⁴ ... / 211 Mekke-i Şerrefehu Şerrefehâ'llahu Te'âlâ ilâ Yevmi'l-Âhire Ekâlim-i seb'adan iklim-i sânde vâki'dir tûlu yetmiş derece ve 'arzu yirmi derece kırk dakikadır isminden ba'zıdır Mekke Bekke ve Beldetu'l-Emin ve Karye ve Ümmü'l-Kurâ ve Beled ve 'Arûz ve Ümm-i Kürsî ve Fârân ve Mukaddese ve Kâdis ve Karyetü'n-Nemel ve Hâtıme ve Edî ve Harem ve 'Arş ve Berre ve Salâh ve Tayyibe ve Ma'âd ve Bâse ve Firûzâbâdi esmâsinin kesretine binâen bir risâle te'lif itmişdir Mekke-i Mükerrerme mahalli cemî' dünyada olan yerlerden evvel halk olunduğu ecilden Ümmü'l-Kurâ tesmiye olunmuşdur Ka'be-i mükerrerme murabba' olduğu ecilden Ka'be tesmiye olundu Mekke-i Mükerrerme şehri bir vâdide tûlânî vâki' olmuşdur mebede-i mu'allât dimekle ma'rûf mekâbir-i şerifededir müntehâsı Cidde cânibinde Şebûke didikleri mahal Yemen tarafında Hazret-i Hamza radyallahu 'anhın müvelledi olan mekân kurbundadır ve 'arzu Cebel-i Cezeli nâm-ı diğr Kayka'ân tesmiye olunan dağın yüzünden Cebel-i Ebi Kubeys'in nisfından ziyâde çakınçadır mevzi-i nefsi Beyt-i Şerif vasat-ı şehride vâki'dir ...¹⁸⁵

CEBEL-İ MİNÂ

I : Cebel-i Minâ Sâ'at 2 Mekke-i Mükerrerme'den kalkub ibtidâ Minâ'ya vanıldıkda ol gice anda meks olunup anda Mescid-i Hayf vardır Resûlü Ekrem sallâllahu 'aleyhi ve sellem hazretleri anda çok defa / 97b namâz kılup ve çadır kurup oturmuşlardır şimdi ol mahalde bir kubbe vardır ol kubbenin altında namâz kılup du'â ve zikru'l-lah ve salavât-ı şerifeye müdâvemet lâzımdır ve Hazret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm oğlu İsmâ'il 'aleyhi's-selâmı kurban itmek murâd itdiği ve Cebrâ'il 'aleyhi's-selâmın cennetden kurbanlık koç getürdüğü mahal andadır hattâ bıçak kesmeyüp İbrâhîm 'aleyhi's-selâm / 98a gazab ile bıçağı bir büyük taşâ çaldıkda hıyar keser gibi taş iki pâre olmuşdur anı dahî ziyâret eyleye ve Mescid-i Hayf'ın ard kapusundan yukaruca dağ eteğinde bir 'azim kaya vardır içi oda gibi oyulmuşdur anın içinde Resûlü Ekrem sallâllahu 'aleyhi ve sellem oturmuşlardır ve namâz kılmışlardır ve dahî ve'l-Mürselât Sûresi anda nâzil olmuşdur du'âlar müstecâb olacak mahallerdir anlar ziyâret / 98b oluna ba'dehu irtesi günü 'ale's-seher andan kalkup giderler.

SÜİFD / 19

257

II : Sâ'at 2 Minâ Mescid-i Hayf / 59a dirler bir câmi'i vardır Minâ'da bir hacir dibinde Resûlullah sallâllahu 'aleyhi ve sellem bir çadır kurmuşlardır hâlâ 'alâmet için ol mahalde bir kubbe vardır ol mahalde câmi' tarafına Şâm hüccâcı konarlar ve karşı tarafa Mısır hüccâcı konarlar mâbeyni tarık ve çarşu bâzâr elisine-i nâsda Minâ bâzân meşhûrdur.

¹⁸³ Kin.

¹⁸⁴ Buradan itibaren 165. sayfa ile 211. sayfalar arasında Ka'be'nin ve haccın faziletleri, Hazret-i İbrâhîm ve oğlu Hazret-i İsmâ'il'in Ka'be'yi nasıl inşâ ettikleri ve Ka'be'nin tarihi, haccın gerekleri ve yapılması gerekenler anlatılmaktadır.

¹⁸⁵ Buradan itibaren 223. sayfaya kadar olan kısım Ka'be'nin fazileti ve yapı özellikleri, Harem-i Şerif ve çevresinin tantılması ile ilgilidir.

III : Cebel-i Minâ Sâ'at 2¹⁸⁶ Mescid-i Hayf derler bir câmi'i var minâre dibinde Resûlû Ekrem sâ'adette çadır kurdukları mahaldir hâlâ 'alâmet için bir kubbe vardır câmi' tarafına Şâm hüccâcı konar ve karşı tarafına Mısır hüccâcı / 21a konar mâbeyni tarîkdir.

IV : ———

MAHALL-İ MÜZDELİFE

I : Mahall-i Müzdelife Sâ'at 2 'Arafât'a giderken yol üzerinde Müzdelife'ye vardıkda anda dahî iki rek'at nâfile namâz kılup çok zikrullah ve tesbîh ve tehlil ve tahmîd idüp salavât ve selâm ve istiğfâr idüp anda meks olunmayup doğru Cebel-i 'Arafât'a vanlur / 99a

II : Sâ'at 2 Müzdelife Bir mescid vardır fakat sabâh anda vakfeye dururlar ve andan Minâ'ya gidilür bu vakfede hukûk-ı 'ibâdin 'afvını 'ulemâ hadîs ile yazmışdır gâyet rikkat-i kalb ve enîn ve bukâ ile günâhlarını ta'dâd iderek teveccüh-i tâm lâzımdır gaflet olunmaya.

III : Müzdelife Sâ'at 2 Bir mescidi vardır bayram günü sabâhında vakfeye durulur ve andan Minâ'ya göçüler ve cembrât ol tarîkin içindedir ve hem çarşı bazar olur.

IV : ———

CEBEL-İ ARAFÂT

I : Cebel-i 'Arafât Sâ'at 2 Mâh-ı Zîl-hiccenin dokuzuncu günü ki 'arafa gündür kuşluk vaktinde Cebel-i 'Arafât'a vardıkda anda akarsular ve havıslar vardır ve 'azîm ordu ve pazar kurulur her ne murâd olunur ise bulunur vakt-i zuhra dek meks olunur Mescid-i İbrâhîm Cebel-i 'Arafât'a yanm sâ'at yerdîr varup Mescid-i İbrâhîm'de Öyle namâzını ve 'akabinde İkindü namâzını cemâ'atle kılup / 99b du'â idüp ba'dehu telbiye ve tevhd iderek yine Cebel-i 'Arafât karşusuna gelüp İkindü vaktine dek meks olunup aslâ telbiyeden ve istiğfâr ve tevhidden ve zikrullahdan hâlf olunmaya ba'dehu İkindü geçdikden sonra Mekke-i Mükerreme monlâsı efendi hutbe okumağa başlar ve cümle hüccâc-ı müslîmin lebbeyk Allahümme lebbeyk lebbeyke lâ şerike leke lebbeyk inne'l-hamde ve'n-nîmete leke ve'l-mülk lâşerike leke diyû feryâd iderler / 100a figân iderler ve istiğfâr ve tevhd ve zikrullah iderek Ahşam olup Güneş batır andan cümle hüccâc girû 'avdet idüp Yatsu'dân sonra yine Müzdelife'ye gelürter geldikleri gibi pâk abdest tazeleyüp her mahalde cemâ'atler olup ibtidâ Ahşam namâzın kılup 'akabinde Yatsu namâzın dahî kılarlar ba'dehu bir mikdâr istirahat olunup Sabâh'a karşı Müzdelife'de Müzdelife Vakfesi'ne dururlar tâ Sabâh / 100b namâzi vaktine dek telbiye ve zikrullah iderler ve istiğfâr ve du'a iderler zirâ bu mahalde du'â gâyet müstecâbdır gaflet olunmaya hattâ hukûk-ı 'ibâdi dahî var ise bu mahalde afv olunur ba'dehu Sabâh namâzın cemâ'atle anda kılup Güneş bir mızrak çıkınca anda du'â ve senâ ve telbiye ve zikrullah ve istiğfâr iderler ba'dehu andan dahî 'avdet olundukda ol mahalden elli dokuz 'aded ufakık nohuddan büyücek taşlar devşirüp / 101a ihrâm ucuna bağlarlar andan yevm-i nahre ki mâh-ı Zîl-hiccenin onuncu günü 'yûd-ı şerîfidir zuhûr vaktine karîb Minâ'ya dâhil olurlar ve çadırların kurup kurbanlık koyun alup kurban iderler ba'dehu Minâ'da çıparu çarşuda yol üzerinde üç mahalde mîller vardır ibtidâ Mekke tarafında olan mâle varub Müzdelife'den devşirilen elli dokuz taşdan yedi taşını alup birer birer cembrât-ı ewel mîle / 101b karşı atarlar ve du'âsı vardır ta'fîm olunup ol vakitte kirâ'at olunur ba'dehu Mekke-i Mükerreme'ye vanlup tekrâr tavâf ve ziyâret ve Makâm-ı İbrâhîm'de ve Müttezim'de ve altun oluk altında namâz ve du'âdan sonra Bâbü's-Safâ'dan çıkılup Safâ mahallinden başlayup yedi kerre sa'y ideler ba'del-itmâm tıraş olurlar hacc temâm olur zirâ haccın farzı üçdür niyyet ihrâm 'Arafât'da vakfeye durmak tavâf ziyâreti tekmi'l itmek / 102a ba'dehu ihrâmdan çıkup yine Minâ'ya varup 'yûd-ı şerîfin ikinci günü yine cembrât mahalline vanlup ewelki gün atdığı mahalden başlayup yedi taş ewelki cembrâtda ve yedi taş ikinci mahalde ve yedi taş dahî üçüncü cembrâtda atarlar ve üçüncü günü yine kezâlik bu minvâl üzere yedişer taş atarlar cümlesi elli dokuz taş olur ve üç gün gıce ve gündüz Minâ'da oturmak sünnetdir ba'dehu üçüncü gün / 102b cümle hüccâc 'umûmen kalkup Mekke'ye dâhil olurlar Minâ'da iki gıce 'azîm şenlikler olur toplar ve fişenkler atup sabaha dek şenlikler iderler ba'dehu Mekke'ye geldikden sonra mâh-ı Zîl-hiccenin on üçüncü günü ki 'yûd-ı adhânın dördüncü günüdür Harem-i Şerîf'e varup Zemzem-i Şerîf ile pâk abdest ve gusûl idüp altun oluk altında namâz kılup ve tavâf-ı ziyâret / 103a itdikden sonra 'umre mahalli Mekke'den bir buçuk sâ'at yerdîr ol mahalle varup neveytül-'umrete ve ahremtû bihâ lillâhi te'âlâ diyüp ol mahalde mihrâb vardır anda namâz kılup böylece niyyet idüp ihrâmlanup telbiye iderek Mekke'ye gelüp yine tavâf ve ziyâret ve sa'y itmâmından sonra tıraş olup minvâl üzere tekmi'l idüp ba'dehu yol tedânikine meşgûl olurlar Hak sübhânehu te'âlâ hazretleri cem' / 103b kullanna nasib ve müyesser eyleye âmin hacc-ı şerife giden

¹⁸⁶ Esat Efendi 2917'de Cebel-i Minâ, Mahall-i Müzdelife'den sonra verilmiştir.

mü'min karndaşa lâzım olan bir sahih menâsik-i hacc olup ve Mekke'ye vardıkda bir 'âlim defil tutup öylece menâsik ile defil ile 'amel ve hareket eyleye.

II : Sâ'at 2 Cebel-i Berekât-ı 'Arafât Mescid-i İbrâhim dirler bir mescid vardır 'arefe günü anda öyle namâziyla ikindü namâzını birden edâ iderler ve Ka'be-i Mükerreme müftüsü minbere çıkub 'arefe hutbesin kırâ'at idüp ba'dehu vakfeye giderler lâkin 'arefe gicesi ol mahalde olmakdan ve uyumakdan hazer iderler zikir ve tesbîhe meşgûl olup ve salât-ı tesbîh kılalar ve kazâ-i fevât ve nâfile ve her ne dürlü 'ibâdet olursa ol gıceyi ihyâ ideler sa'y ve ihtimâm lâzımdır ol gıceye dâhil olan ömründe bir kerre vâsıl olur sânisî yokdur şedd-i rahî¹⁸⁷ ve it'âb-ı vücûd ve infâk-ı mâldan vukû' bulan semere ol gıce tahsil olacaktırdır gaflet mahalli değıl ve kîtâb-ı menâsik dâ'imâ mütâla'a oluna saîr tafsilât / 59b anda yazılıdur ve ol mahalde havuzlar ve akarsular vardır ordu-bâzâr kurulu nâzik yeşil 'asel ve zeytûn ve sa'ir meyve latif yağ ve saîr eşyâ bulunur.

III : Cebel-i 'Arafât Sâ'ât 2 Latif sular ve havuzlar vardır ordu-bazar kurulu ve Mescid-i İbrâhîm derler bir mescidî var 'arafe günü öyle ile ikindi namâzi cem' olur Ka'be müftüsü anda hutbe okur Cebel-i 'Arafât'a varılır anda Ka'be mollası du'â okur ba'de'l-gurûb Müzdelife tarafına 'avdet ahşam namâzi yatsu namâzında cem' olunur inşaallah Hak te'âlâ cümleye müyesser eyleye âmîn.

IV : -----

TÂ'İF¹⁸⁸

II : Sâ'at 18 Tâ'if Öte tarafda Tâ'if dirler havası latif nâzik müferrih bir kasabadır her meyve ve her dürlü şey anda bulunur mücâvir olan zâtlar ol mahalle varmamak revâ değıldir Allâhümme yessir lenâ ve li-cemî'i ümmet-i Muhammedin 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm âmîn yâ Hayyu yâ Kayyûmu yâ Ze'l-celâli ve'l-ikrâm ve'l-hamdülillahi vahdehu ve sallâllahu 'alâ men lâ nebiyye ba'dehu.

F 5 CÂ sene 94.¹⁸⁹

XVII. VE XVIII. YÜZLİLLARDA OSMANLI HAC MENZİLLERİ

IN XVIIth AND XVIIIth CENTURIES THE OTTOMAN HADJ MENZILS

İzzet SAK - Cemal Çetin

In the periof of Ottomans there were two important routes that were used by the muslims who went to hadj. One of them was Istanbul- Cairo- Mecca and the other one was Istanbul- Damascus and Mecca route that was called the right hand of Anatolia. The second road was very important for both the government and hadji of Rumeliâ and Anatolia. Because every year to protect its authority in the Muslim world and people of the region as well, the government used to send "surre alayan" for the purpose of financial help to the inhabitants of region and the Badawi tribes who live on this area. However for Anatolia, Rumelia, Caucasia and the other regions this road was the most suitable hadj route. As time passed, on these route there were some places in which to spend a night became a tradition, these were called hadj menzil. When it was necessary the hadjis stayed there and assured their needs such as meal, drink and others. In the

SÜİFD / 19

259

¹⁸⁷ Sefere çıkmak.

¹⁸⁸ Yalnızca Âşir Efendi 241'de var.

¹⁸⁹ 5 Cemâziye'l-ewvel 1194 / 9 Mayıs 1780-Salı. Bu tarih, nisâlenin yazım tarihi olarak verilmektedir. Ancak bu yıl içerisinde hac kafilesinin Üsküdar'dan 22 Receb 1194 tarihinde hareket ettiği göz önüne alınırsa verilen bu tarihte bir yanlışlık olduğu görülmektedir. Bu tarihin 4 Cemâziye'l-ewvel 1195 / 29 Nisan 1781 olması gerekir. Çünkü İstanbul'dan çıkıp tekrar geri dönüş için aşağı yukarı 9-10 aylık bir süre normal görülmektedir.

meantime, the government used to take the necessary precautions for the hadjis to travel safely.

Key Words: Ottoman, way, ways of Ottoman, hadj route, menzil, menzils of hadj, menâzil-nâme.

منازل الحج العثمانية في القرنين السابع عشر والثامن عشر الميلاديين

كان هناك خطّان للسير يسلكهما الحجاج للذهاب إلى الحج في زمن العثمانيين. أحدهما: اسطنبول-القاهرة- مكة المكرمة، والآخر المعروف باسم اليد اليمنى للأناضول: اسطنبول- دمشق- مكة المكرمة. وكان هذا الخط الثاني ذا أهمية للدولة وللمسلمي البلقان والأناضول. وكانت الدولة ترسل كل سنة محامل الصرّة لسكّان الحرمين الشريفين ولعشائر البدو، وذلك لأجل الحفاظ على سيادتها على العالم الإسلامي وعلى شعوب المنطقة. بالإضافة إلى ذلك كان هذا الخطّ أنسب خط لمنطق البلقان والأناضول والقوقاز والمناطق الأخرى. وكانت هناك أماكن اعتاد الناس النزول والاستراحة فيها، وسميت هذه المحطات فيما بعد بمنازل الحج، حيث كان الحجاج يؤمّتون حاجياتهم من المياه والمأكولات وما شابه ذلك. وكانت الدولة تتخذ التدابير اللازمة لسياحة الحجاج بالأمن والأمان والسلامة.